

Organizator
PRAVOBRANITELJICA ZA OSOBE S INVALIDITETOM

www.post.hr

Poslovna sposobnost i skrbništvo- raskorak između Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i prakse

Zbornik radova sa stručnog skupa održanog u
Solarisu, Šibenik, 04. - 05. listopada 2011.

REPUBLIKA HRVATSKA
PRAVOSUDNA AKADEMIJA

bmask
BUNDESMINISTERIUM FÜR
ARBEIT, SOZIALES UND
KONSUMENTENSCHUTZ

Ured izaslanika za socijalne poslove
Veleposlanstvo Republike Austrije

Program Ujedinjenih naroda za razvoj Hrvatska
Regionalni centar Programa Ujedinjenih
naroda za razvoj Bratislava, Slovačka

Veleposlanstvo Sjedinjenih Američkih
Država, Zagreb, Hrvatska

REPUBLIKA HRVATSKA
PRAVOBRANITELJICA ZA OSOBE S INVALIDITETOM

**Poslovna sposobnost i skrbništvo –
raskorak između Konvencije o pravima osoba s
invaliditetom i prakse**

Zbornik radova sa stručnog skupa održanog u Hotelu Ivan, Solaris, Šibenik
04. - 05. listopada 2011.

Nakladnik:
Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom
Savska cesta 41/3, Zagreb
www.posi.hr

Za nakladnika:
Anka Slonjšak

Programski odbor:
Mira Pekeč Knežević
Vesna Mužina
Branka Meić
Sunčica Pivčević

Urednica:
Branka Meić

Lektor:
Vanja Nekich, prof.

Prevoditelji:
Petra Reiner, prof.
Ana Slapar, prof.

Grafička obrada i tisak:
Grafokor d.o.o.

Naklada:
700 primjeraka

Tiskano:
Zagreb, veljača 2012.

Tekstovi su objavljeni u izvornom autorskom obliku

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u
Zagrebu pod brojem 797266
ISBN 978-953-57038-0-8

5. 1. PREGOVOR
8. 2. ZAHVALA
9. 3. IZLAGANJA
9. 3.1. Mira Pekeč Knežević, zamjenica pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom: *Uloga pravobraniteljice za osobe s invaliditetom i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom*
16. 3.2. Ivana Topić, samozastupnica, Udruga za samozastupanje Šibenik: *Zašto je važna poslovna sposobnost?*
18. 3.3. Marijana Gabler-Čižmek, dipl. iur., sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu: *Sudski postupak-teorija i praksa, suradnja s ostalim stručnim subjektima u postupku, perspektive razvoja*
21. 3.4. prim. dr. sc. Tija Žarković Palijan, specijalistica psihijatrije, subspecijalistica forenzičke psihijatrije: *Lišavanje poslovne sposobnosti i skrbništvo u Hrvatskoj – praktična iskustva, dileme i preporuke vještaka*
27. 3.5. Božena Horvat Alajbegović, dipl. soc. radnica, Centar za socijalnu skrb Zagreb, Ured Čnomerec: *Uloga centra za socijalnu skrb u primjeni instituta skrbništva*
36. 3.6. Kristijan Grđan, Sjaj – udruga za društvenu afirmaciju osoba s duševnim smetnjama: *Skrbništvo za odrasle osobe iz perspektive prava osoba s duševnim smetnjama u Hrvatskoj*
45. 3.7. Iva Ivanišević, LL.M (Harvard), sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu: *Praktična primjena Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u postupcima lišenja poslovne sposobnosti i skrbništva*
53. 3.8. Mirjana Jakovčev, prof., predsjednica Hrvatskog saveza udruga za osobe s mentalnom retardacijom: *Lišavanje poslovne sposobnosti iz perspektive roditelja osoba s mentalnom retardacijom*
59. 3.9. Neda Miščević, dipl. iur., Udruga za promicanje inkluzije: *Implikacije lišavanja poslovne sposobnosti na život osoba s invaliditetom*
65. 3.10. prof. dr. sc. Slađana Štrkalj Ivezić, specijalistica psihijatrije: *Procjena kapaciteta za odlučivanje kao ključan faktor u donošenju odluke za lišavanje poslovne sposobnosti*
75. 3.11. doc. dr. sc. Ivana Milas Klarić, Pravni fakultet u Zagrebu: *Lišenje poslovne sposobnosti i skrbništvo - od zakonodavstva i prakse danas, do potrebe za promjenama de lege ferenda u svjetlu Konvencije o pravima osoba s invaliditetom*
82. 3.12. Sandor Gurbai, dipl. iur., Centar za zagovaranje prava osoba s mentalnim invaliditetom (intelektualnim i psihosocijalnim oštećenjima): *Alternative skrbništvu u praksi: odlučivanje uz podršku, mreža podrške i zaštitni mehanizmi*

89. 3.13. Janos Fiala, L L. M., Direktor Projekta za osobe s invaliditetom Sveučilišta Harvard za Središnju Europu: *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i reforma skrbništva u Središnjoj i Istočnoj Europi*
96. 3.14. Margit Uhlich, LL.M., savjetnica u Uredu pravobranitelja Republike Austrije: *Poslovna sposobnost osoba s mentalnim invaliditetom u Republici Austriji*
102. 4. PRIMJERI IZ PRAKSE UREDA PRAVOBRANITELJICE ZA OSOBE S INVALIDITETOM
105. 5. EVALUACIJA
109. 6. ZAKLJUČCI
7. PRILOG: Mini katalog smjernica za praktičare

1. PREDGOVOR

UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom najmlađi je dokument o ljudskim pravima koji su Ujedinjeni narodi donijeli u novom tisućljeću. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju usvojeni su u New Yorku 13. prosinca 2006. (objavljeni u »Narodnim novinama – Međunarodni ugovori« br. 6/07, 3/08, 5/08). Dosad je Konvenciju potpisalo preko 100 zemalja. Republika Hrvatska je Konvenciju potpisala 30. ožujka 2007., a Hrvatski sabor ju je ratificirao 1. lipnja 2007. godine. Konvencija je stupila na snagu u odnosu na Republiku Hrvatsku 3. svibnja 2008. godine, čime je postala obvezujući međunarodni pravni dokument koji je po svojoj pravnoj snazi iznad nacionalnih zakona.

Značaj Konvencije je u tome što osobama s invaliditetom i cijelom društvu šalje jasnu poruku da su pitanja osoba s invaliditetom zapravo pitanja ljudskih prava. Ona ne uvodi nikakva nova niti posebna prava za osobe s invaliditetom, ali naglašava da je osobama s invaliditetom država dužna osigurati podršku u ostvarivanju onih prava koja imaju i svi drugi građani.

Promjena paradigme koju je donijela Konvencija o pravima osoba s invaliditetom temelji se na jasnoj obavezi država potpisnica da ne lišavaju osobe s invaliditetom poslovne sposobnosti već da poduzimaju odgovarajuće mjere usmjerene na osiguravanje potrebne pomoći osobama s invaliditetom za ostvarivanje poslovne sposobnosti. Drugim riječima, države potpisnice obavezne su transformirati sustave zamjenskog (supstitucijskog) donošenja odluka, kao što je skrbništvo, u sustave koji se temelje na odlučivanju uz podršku.

Članak 12.

Države stranke ponovo potvrđuju da osobe s invaliditetom imaju pravo svugdje biti priznate kao osobe jednake pred zakonom.

Države stranke će prihvatiti da osobe s invaliditetom imaju pravnu i poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života.

Države stranke će poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osobama s invaliditetom osigurale pristup potpori koja bi im mogla biti potrebna za ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti.

Države stranke osigurat će da sve mjere koje se odnose na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti predvide odgovarajuće i djelotvorne zaštitne mehanizme koji će sprečavati zloporabu u skladu s međunarodnim pravom koje obuhvaća ljudska prava. Takvi zaštitni mehanizmi osigurat će da mjere koje se odnose na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe, da se iz njih isključi sukob interesa i zloporaba utjecaja, da su razmjerne i prilagođene osobnim okolnostima, da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu i da podliježu redovitoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristranog tijela vlasti ili sudbenoga tijela. Zaštitni mehanizmi bit će razmjerni sa stupnjem kojim takve mjere utječu na prava i interese osobe.

U skladu s odredbama ovog članka države stranke poduzet će odgovarajuće i djelotvorne mjere radi osiguranja jednakih prava osoba s invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, kontroliraju svoje vlastite financijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim

oblicima financiranja, te će također osigurati da osobe s invaliditetom ne budu bez vlastite volje (arbitrarno) lišene svojega vlasništva.

(Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, NN-MU, 6/07, 3/08, 5/08)

Članak 19.

Države stranke ove Konvencije priznaju jednako pravo svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, s pravom izbora jednakim kao i za druge osobe, te će poduzeti djelotvorne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale osobama s invaliditetom puno uživanje ovoga prava i punog uključenja i sudjelovanja u zajednici, uključujući i osiguranje sljedećeg:

(a) mogućnosti da osobe s invaliditetom odaberu svoje mjesto boravka, gdje i s kim će živjeti, na ravnopravnoj osnovi s drugima, te da nisu obvezne živjeti bilo kojim nametnutim načinom života,

(b) pristupa širokom rasponu usluga koje različite službe potpore pružaju osobama s invaliditetom u njihovom domu ili ustanovama za smještaj, uključujući osobnu asistenciju potrebnu za potporu življenju i za uključenje u zajednicu, kao i za sprečavanje izolacije ili segregacije iz zajednice,

(c) ravnopravnog pristupa osoba s invaliditetom uslugama, objektima i prostorima, namijenjenima općoj populaciji, te njihove primjerenosti potrebama osoba s invaliditetom

(Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, NN-MU, 6/07, 3/08, 5/08)

Nesumnjivo je da Hrvatska i nakon četiri godine od ratificiranja Konvencije još uvijek ima tradicionalan sustav skrbnništva koji nije zamijenila sustavom odlučivanja uz podršku. Iz potrebe usklađivanja hrvatskog zakonodavstva i prakse s načelima Konvencije u ovom području, kao i potrebe upoznavanja široke stručne javnosti sa značenjem i obvezama koje proizlaze iz ove Konvencije, a što je između ostalog i djelokrug rada Ureda, prepoznali smo potrebu i poticaje za organizacijom sveobuhvatnog stručnog skupa s ciljem i svrhom:

1. Upoznati stručnjake koji rade s osobama s invaliditetom i sudjeluju u postupcima koji prethode pokretanju postupka za lišenje poslovne sposobnosti, kao i u samom postupku lišenja, s odredbama Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, njezinim značenjem i dužnošću primjene u svakodnevnom radu
2. Unaprijediti praksu postupanja kako bi se postiglo da se i uz primjenu pozitivnih propisa što manje ograničava temeljna ljudska prava osoba s invaliditetom
3. Ukazati nadležnim institucijama na potrebu izmjene zakonodavstva i provođenje reforme cijelog instituta skrbnništva, odnosno njegove zamjene sustavom odlučivanja uz podršku.

Za predavače smo izabrali istaknute domaće i inozemne stručnjake iz područja pravnih i medicinskih znanosti, te dugogodišnje praktičare iz ovog područja koji su ukazali na potrebu i mogućnost poboljšanja trenutne prakse kroz dosljednu primjenu pozitivnih zakonskih odredbi koje garantiraju zaštitu ljudskih prava u procesu lišavanja poslovne sposobnosti i skrbnništva, te mogućnostima da se u praksi implementiraju načela i odredbe Konvencije.

Stručni skup na jednom je mjestu okupio preko 300 sudionika – socijalne radnike i pravnike centara za socijalnu skrb koji rade na poslovima skrbništva, stalne sudske vještake koji vještače u postupcima za lišenje poslovne sposobnosti, suce izvanparničnih odjela općinskih sudova koji u prvom stupnju odlučuju o lišenju poslovne sposobnosti, članove udruga za zaštitu prava osoba s intelektualnim i mentalnim oštećenjima, predstavnike državnih tijela – Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, predstavnike državnih tijela i pravobraniteljskih ureda zemalja iz regije.

U razdoblju nakon održavanja skupa imali smo prilike zamijetiti male ali ohrabrujuće pozitivne promjene u praksi i drugačije promišljanje uloge koje lišavanje poslovne sposobnosti ima u zaštiti prava i interesa osoba s invaliditetom unutar postojećih zakonskih okvira. Rasprave sudionika na skupu pokazale su i neodgodivu nužnost promjene zakonskog okvira i ukazale na neučinkovitost sustava skrbništva u ostvarivanju ciljeva koje pred njega postavlja zakon i još više potrebu osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama na neovisni život u zajednici i poštivanje njihovog ljudskog dostojanstva.

Vjerujemo da će zbornik praktičarima (socijalnim radnicima, sucima, psihijatrima, ali i ostalima) dati odgovore na brojne nedoumice s kojima se svakodnevno susreću u praksi u nastojanju da osiguraju potrebnu podršku osobama koje zbog mentalnog ili intelektualnog oštećenja ne mogu brinuti o osobnim potrebama, pravima i interesima ili ugrožavaju prava i interese drugih osoba i da pri tome na najveći mogući način poštuju njihova ljudska prava.

Isto tako vjerujemo da će zakonodavac u ovim priložima pronaći vrijedne smjernice za predstojeće izmjene zakonodavnog okvira.

2. ZAHVALA

Zbornik koji imate pred sobom sadrži izlaganja stručnjaka koji su se spremno odazvali pozivu Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom i iznijeli svoja bogata iskustva i stručna znanja pred oko 340 sudionika stručnog skupa na čemu im iskazujemo posebnu zahvalnost.

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom također zahvaljuje svim institucijama koje su svojom financijskom, stručnom ili organizacijskom potporom omogućile održavanje stručnog skupa i izdavanje ovog Zbornika. Zahvaljujemo na podršci i suradnji Programu Ujedinjenih naroda za razvoj, Hrvatska (UNDP) i Pravosudnoj akademiji, Ministarstvu zdravstva i socijalne skrbi koje je preuzelo pokroviteljstvo nad skupom kao i sponzorima: Regionalnom centru Programa Ujedinjenih naroda za razvoj Bratislava, Slovačka, Uredu izaslanika za socijalne poslove pri Veleposlanstvu Republike Austrije i posebnom izaslaniku gospodinu Geri Stulleru te Američkom veleposlanstvu.

Posebnu zahvalu upućujemo i svim sudionicima: djelatnicima centara za socijalnu skrb, sucima, sudskim vještacima i predstavnicima ministarstava koji su uložili svoje vrijeme i sredstva u razmjenu iskustava o ovoj izuzetno važnoj temi za osobe invaliditetom i aktivno se uključili u raspravu. Posebno zahvaljujemo samim osobama s invaliditetom i predstavnicima udruga koje ih okupljaju i rade u njihovu korist što su svojim sudjelovanjem na skupu doprinijeli ovom Zborniku, ugrađivši u njega svoje životne priče i tako oživotvorili slogan Konvencije o pravima osoba s invaliditetom *Ništa o nama bez nas*.

Bilo nam je zadovoljstvo ugostiti i predstavnike drugih pravobraniteljskih ureda iz Hrvatske kao i iz zemalja iz regije.

Odaziv ovoliko velikog broja institucija i stručnjaka pokazuje ne samo važnost teme poslovne sposobnosti za kvalitetu života osoba s invaliditetom, nego je ujedno i potvrda profesionalnosti, volje za učenjem i spremnosti sudionika da svojim radom doprinesu unaprjeđivanju položaja i prava osoba s invaliditetom.

3. IZLAGANJA

3.1. Mira Pekeč Knežević, zamjenica pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom

Uloga pravobraniteljice za osobe s invaliditetom i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom je nezavisna državna institucija, čija nadležnost je propisana Zakonom o pravobranitelju za osobe s invaliditetom (NN 107/07). Ured je započeo s radom 1. srpnja 2008. godine. Pravobraniteljici za osobe s invaliditetom može se obratiti svatko s prijedlogom za razmatranje pitanja od značaja za zaštitu prava i interesa osoba s invaliditetom. Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom zaprima individualne pritužbe osoba s invaliditetom i svih onih koji rade u njihovom interesu, razmatra slučajeve povrede prava osoba s invaliditetom te tijela državne uprave, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne i fizičke osobe može upozoravati te im davati preporuke i predlagati poduzimanje određenih mjera usmjerenih na poboljšanje položaja osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju, kao i zahtijevati izvješća o poduzetom. Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom može potaknuti i donošenje izmjena zakona i drugih propisa koji se odnose na zaštitu prava i interesa osoba s invaliditetom. Pravobraniteljica pruža i savjetodavnu pomoć osobama s invaliditetom o načinu ostvarivanja i zaštite njihovih prava i interesa.

Jedna od najznačajnijih uloga pravobraniteljice jest i promicanje prava osoba s invaliditetom na temelju Ustava Republike Hrvatske, međunarodnih ugovora i zakona, te praćenje usklađenosti domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim dokumentima i smjernicama.

Najvažniji takav međunarodni dokument je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, koja kao dio pravnog poretka Republike Hrvatske, kroz 50 članaka osigurava punopravno uživanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba s invaliditetom i jamči poštovanje njihova dostojanstva.

Terminologija

Način na koji Konvencija definira invaliditet ne ostavlja dvojbe oko toga tko su osobe s invaliditetom kada u članku 1. kaže:

Osobe s invaliditetom uključuju one koji imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprečavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, NN-MU, 6/07, 3/08, 5/08)

Prema tome, definicija invaliditeta prema Konvenciji počiva na sljedećim elementima:

- postojanje tjelesnog / ih, mentalnog/ih, intelektualnog/ih ili osjetilnog/ih oštećenja,
- dugotrajnost oštećenja,
- mogućnost da oštećenje/a u odnosu na različite prepreke sprečava/ju puno i učinkovito sudjelovanje osobe u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.

Terminologija različitih oštećenja koju je uvela Konvencija nepoznata je široj javnosti, ali često i stručnjacima koji se svakodnevno suočavaju s problemima osoba s invaliditetom i rade u njihovu korist. Oko termina tjelesnog i osjetilnog oštećenja nema dvojbe, no do istih bi moglo doći kada govorimo o osobama s intelektualnim i mentalnim oštećenjima. Uvriježen termin za osobu s intelektualnim oštećenjem u našem sustavu do sada je bio (a i dalje se često koristi) – osoba s mentalnom retardacijom, dok bi osoba koja ima mentalno oštećenje bila osoba sa psiho-socijalnim teškoćama, odnosno psihički bolesna osoba. Zakon o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, broj 57/11) koji je stupio na snagu 02. lipnja 2011. godine preuzima definiciju invaliditeta iz Konvencije, kao i rečeno nazivlje.

Sami naslovi članaka koje objavljujemo u ovom zborniku radova održavaju trenutnu terminološku raznolikost, odnosno korištenje termina *osobe s intelektualnim teškoćama/oštećenjem* i *osobe s mentalnom retardacijom* za jednu skupinu osoba s invaliditetom, dok se za drugu koristi naziv *osobe s duševnim smetnjama*, što bi odgovaralo *mentalnom invaliditetu*, ali bi prema pojedinim autorima bio i zajednički naziv za intelektualni i mentalni invaliditet - kako bi se također moglo iščitati iz definicije iz Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama («Narodne novine», broj 111/97, 27/98, 128/99 i 79/02). Taj Zakon u članku 3. osobe s duševnim smetnjama definira na sljedeći način: „Osoba s duševnim smetnjama je duševno bolesna osoba, osoba s duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijena osoba, ovisnik o alkoholu ili drogama ili osoba s drugim duševnim smetnjama.“ Za osobe s mentalnim invaliditetom u međunarodnoj literaturi se sve češće koristi i termin *osobe s psiho-socijalnim invaliditetom*.

Očekujemo da će se nova terminologija postepeno, ali uskoro preuzeti u svim propisima koji reguliraju prava osoba s invaliditetom, kao i da će se istom početi koristiti i stručnjaci koji se bave problematikom invaliditeta, udruge civilnog društva koje zastupaju interese osoba s invaliditetom, kao i šira javnost.

Socijalni model invaliditeta

Najznačajniji zaokret koji Konvencija uvodi je odmicanje od medicinskog modela invaliditeta i usvajanje socijalnog modela. Socijalni model invaliditeta uključuje razumijevanje invaliditeta kroz interakciju oštećenja i okoline koja uslijed svoje neprilagođenosti oštećenje pretvara u invaliditet odnosno ograničavanje aktivnosti (funkcioniranja) neke osobe i njezine participacije, odnosno sudjelovanja u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Novi pristup invaliditetu ostvaruje se kroz fokusiranje na preostale sposobnosti i oslonjen je na procjenu sustava potpore koji društvo treba osigurati osobi kako bi se njezine mogućnosti izjednačile s mogućnostima ostalih građana bez oštećenja.

Konvencija je težište odgovornosti za umanjivanje prepreka iz okoline prenijela na državu potpisnicu (odnosno njezina tijela i institucije). Stoga je Konvencija kao sastavni dio našeg pravnog sustava obvezala RH da cjelokupno zakonodavstvo i praksu uskladi s njezinim načelima.

Povodi za organizaciju skupa o skrbništvu

Spoznaje Ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom o skrbništvu kao području u kojem zakonodavstvo i praksa nisu usklađeni s tim načelima, u dijelu koji se odnosi na osobe

s duševnim smetnjama (intelektualnim i mentalnim oštećenjima) temeljimo na pritužbama pojedinaca, pojedinih udruga za zaštitu prava osoba s invaliditetom, prigovorima međunarodnih organizacija za zaštitu prava ove kategorije osoba s invaliditetom, ali i osobnim uvidom Ureda o načinu ostvarivanja brige o osobama s invaliditetom u institucijama u kojima su smještene, kao i rezultatima vlastitog istraživanja u vidu anketnog ispitivanja provedenog u centrima za socijalnu skrb tijekom 2010. godine.

Prema dobivenim podacima (detaljan prikaz sadrži Izvješće o radu Ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom za 2010. godinu) u RH je više od 17000 osoba lišenih poslovne sposobnosti. Ovaj podatak sam za sebe ne ukazuje na drugo osim da se u prosjeku radi o oko 0,37% stanovnika RH. Međutim, kad se pogleda struktura osoba lišenih poslovne sposobnosti u odnosu na opseg lišavanja, dobivamo podatak da je oko 90% osoba lišeno u potpunosti poslovne sposobnosti.

Tablica 1. Broj osoba lišenih poslovne sposobnosti u odnosu na broj stanovnika, po županijama

ŽUPANIJE	UKUPNO	% LIŠENIH NA BROJ STANOVNIKA	BROJ STANOVNIKA
ZAGREBAČKA	1159	0,37%	309696
KRAPINSKO ZAGORSKA	749	0,53%	142432
SISAČKO-MOSLAVAČKA	590	0,32%	185387
KARLOVAČKA	623	0,44%	141787
VARAŽDINSKA	648	0,35%	184769
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	430	0,35%	124467
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	610	0,46%	133084
PRIMORSKO-GORANSKA	1051	0,34%	305505
LIČKO-SENJSKA	198	0,37%	53677
VIROVITIČKO-PODRAVSKA	343	0,37%	93389
POŽEŠKO-SLAVONSKA	346	0,40%	85831
BRODSKO-POSAVSKA	635	0,36%	176765
ZADARSKA	463	0,29%	162045
OSJEČKO-BARANJSKA	1182	0,36%	330506
ŠIBENSKO-KNINSKA	221	0,20%	112891
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	834	0,41%	204768
SPLITSKO-DALMATINSKA	1194	0,26%	463676
ISTARSKA	958	0,46%	206344
DUBROVAČKO-NERETVANSKA	447	0,36%	122870
MEĐIMURSKA	956	0,81%	118426
GRAD ZAGREB	2725	0,35%	779145
UKUPNO	16362	0,37%	4437460

iznad srednje vrijednosti

ispod srednje vrijednosti

srednja vrijednost

Tablica 2. Omjer osoba u potpunosti i djelomično lišenih poslovne sposobnosti, po županijama

ŽUPANIJE	POTPUNO	DJELOMIČNO	UKUPNO	POTPUNO %	DJELOMIČNO %
ZAGREBAČKA	886	133	1159	76%	11%
KRAPINSKO ZAGORSKA	639	110	749	85%	15%
SISAČKO MOSLAVAČKA	534	56	590	91%	9%
KARLOVAČKA	601	22	623	96%	4%
VARAŽDINSKA	552	96	648	85%	15%
KOPRIVNIČKO KRIŽEVAČKA	380	50	430	88%	12%
BJELOVARSKO BILOGORSKA	502	108	610	82%	18%
PRIMORSKO GORANSKA	961	89	1051	91%	8%
LIČKO SENJSKA	193	5	198	97%	3%
VIROVITIČKO PODRAVSKA	327	16	343	95%	5%
POŽEŠKO SLAVONSKA	334	12	346	97%	3%
BRODSKO POSAVSKA	597	38	635	94%	6%
ZADARSKA	416	47	463	90%	10%
OSJEČKO BARANJSKA	1124	58	1182	95%	5%
ŠIBENSKO KNINSKA	210	11	221	95%	5%
VUKOVARSKO SRIJEMSKA	798	36	834	96%	4%
SPLITSKO DALMATINSKA	1091	113	1194	91%	9%
ISTARSKA	878	75	958	92%	8%
DUBROVAČKO NERETVANSKA	375	72	447	84%	16%
MEĐIMURSKA	652	304	956	68%	32%
GRAD ZAGREB	2276	449	2725	84%	16%
UKUPNO	14326	1900	16362	88%	12%

Legenda

iznad srednje vrijednosti

Ovi rezultati nameću zaključak da se ne poštuju odredbe Konvencije koje nalažu sljedeće: „... da mjere koje se odnose na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe, da se iz njih isključi sukob interesa i zloraba utjecaja, da su razmjerne i prilagođene osobnim okolnostima, da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu i da podliježu redovitoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristranog tijela vlasti ili sudbenoga tijela“

te da će „Zaštitni mehanizmi bit razmjerni sa stupnjem kojim takve mjere utječu na prava i interese osobe“.

Na takav zaključak u najvećoj mjeri upućuje upravo omjer osoba u potpunosti i djelomično lišenih poslovne sposobnosti - u preko polovice županija (13), od ukupnog broja osoba lišenih poslovne sposobnosti njih 90% je poslovne sposobnosti lišeno u potpunosti. To dokazuje da se diferencijacija i individualizacija u postupcima lišavanja poslovne sposobnosti gotovo uopće ne primjenjuje.

Rezultati prikazani u Tablici 3. ukazuju na visoku korelaciju između lišavanja poslovne sposobnosti i upućivanja osoba na korištenje usluge smještaja i skrbi izvan vlastite obitelji.

Tablica 3. Postotak smještenih osoba lišenih poslovne sposobnosti

ŽUPANIJE	UKUPNO LIŠENI	RODITELJSKA SKRB	DRUGI SKRBNIK	SKRBNIK DJELATNIK CZSS	%
ZAGREBAČKA	1159	228	931	209	22%
KRAPINSKO ZAGORSKA	749	186	563	106	19%
SISAČKO MOSLAVAČKA	590	211	379	199	53%
KARLOVAČKA	623	73	550	99	18%
VARAŽDINSKA	648	169	479	202	42%
KOPRIVNIČKO KRIŽEVAČKA	430	138	292	131	45%
BJELOVARSKO BILOGORSKA	610	133	477	132	28%
PRIMORSKO GORANSKA	1051	456	595	216	36%
LIČKO SENJSKA	198	47	151	60	40%
VIROVITIČKO PODRAVSKA	343	95	248	77	31%
POŽEŠKO SLAVONSKA	346	88	258	72	28%
BRODSKO POSAVSKA	635	94	541	114	21%
ZADARSKA	463	69	394	80	20%
OSJEČKO BARANJSKA	1182	184	998	280	28%
ŠIBENSKO-KNINSKA	221	49	172	79	46%
VUKOVARSKO SRIJEMSKA	834	237	597	180	30%
SPLITSKO DALMATINSKA	1194	119	1075	149	14%
ISTARSKA	958	146	812	172	21%
DUBROVAČKO NERETVANSKA	447	64	383	61	16%
MEĐIMURSKA	956	30	926	349	38%
GRAD ZAGREB	2725	668	2057	707	34%
UKUPNO	16362	3484	12878	3674	29%

Legenda

iznad srednje vrijednosti

Svi dobiveni rezultati su potaknuli niz pitanja koja možemo sažeti u jedno: je li baš u svih 90% slučajeva bilo nužno primijeniti potpuno lišavanje poslovne sposobnosti, te “zaštitu”, u ime koje

se i pokreće postupak, proširiti tako da se osobu ograničava i u onim područjima života i onim radnjama i životnim aktivnostima u kojima nije bila nužna intervencija društva, a na koji način se izravno zadire u njezina temeljna ljudska prava? Ako u djelomičnom oduzimanju poslovne sposobnosti postoji gradacija sposobnosti koja svakoj osobi determinira obujam, odnosno segment ograničavanja, zbog čega se takav djelomični gubitak poslovne sposobnosti daleko manje koristi od potpunog?

Tijekom osmišljavanja skupa na kojem smo željeli rasvijetliti ovo područje s aspekta svih sudionika uključenih u postupke lišavanja poslovne sposobnosti i stavljanja pod skrbništvo, držali smo važnim postaviti diskurs poslovne sposobnosti kao suodnos socijalnih, pravnih i medicinskih odrednica. Postoji više razloga zbog kojih se često prelazi granica između potrebe zaštite osobe i ograničavanja njezinih prava, odnosno diskriminiranja. Stoga se ovdje nužno nameće pitanje – koje su to bitne pretpostavke za lišavanje poslovne sposobnosti?

Analizirajući postupak lišenja poslovne sposobnosti (od prijedloga liječnika psihijatra do konačne odluke suca), dolazimo do zaključka kako je proces vještačenja osobe za koju se postupak vodi od iznimne, pa usudili bismo se reći, i presudne važnosti kod donošenja konačne odluke. Ostvarujući uvid u nalaze i mišljenja vještaka, ne možemo se oteti dojmu da su oni često površni te ne navode uzročno-posljedičnu vezu koja je prema zakonu nužna kako bi se donio zaključak o potrebi lišenja.

Neminovno je zapitati se koliko sudski vještak (redovito liječnik psihijatar) ima spoznaju o svim reperkusijama potpunog lišavanja poslovne sposobnosti te može li si predočiti na koji način će lišenje poslovne sposobnosti doprinijeti zaštiti prava i interesa osobe koja se lišava, ili će naprotiv, lišavanje poslovne sposobnosti toliko ugroziti sva njezina temeljna ljudska prava da ne može biti govora o proporcionalnosti mjere „koja se odnosi na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti“ ukoliko lišenje poslovne sposobnosti, odnosno stavljanje pod skrbništvo shvatimo kao takvu mjeru. Ograničavanje ljudskih prava možemo dopustiti samo u onoj mjeri u kojoj je ono nužno radi zaštite same te osobe.

Socijalni radnik u centru za socijalnu skrb nalazi se u prilično nezahvalnom, ali iznimno odgovornom položaju. Često prva inicijativa za potrebu pokretanja postupka za lišavanje poslovne sposobnosti potekne od liječnika psihijatra zaposlenog u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se osoba liječi. Takva inicijativa uobičajeno se temelji samo na opisu medicinskog stanja i simptoma bolesti, broju dosadašnjih hospitalizacija i zaključka da je osobu potrebno lišiti poslovne sposobnosti. Susretom s inicijativom da se nekoga liši poslovne sposobnosti, socijalni radnik stavljen je u položaj onoga koji procjenjuje opravdanost zahtjeva. U praksi, centar za socijalnu skrb rijetko će odbaciti dobiveni prijedlog, rukovodeći se stavom da će ionako sudska odluka riješiti moguće dvojbe, te da će podnošenjem prijedloga sudu za pokretanje postupka za lišenje poslovne sposobnosti svakako manje pogriješiti nego li da odluči uopće ne pokrenuti postupak.

Sudac je onaj koji donosi konačnu odluku i na njemu je prema tome najveća odgovornost. U odlučivanju se vodi činjenicama i dokazima koje pred njega stavljaju centar za socijalnu skrb kao predlagatelj, sama stranka, odnosno poseban skrbnik koji zastupa stranku u istom postupku, te sudski vještak, koji je po svojoj struci najčešće liječnik psihijatar. Nužno je pri tome poznavanje načela Konvencije i ljudskih prava, koje treba prepoznati i u nalazu vještaka i anamnezi socijalnog radnika, a onda ih i u svojoj odluci definirati na način što manjeg ograničavanja uz osiguravanje nužno potrebne zaštite. Sudac također treba promišljati o tome štiti li doista svojom odlukom

osobu i pomaže joj da ona zaštiti svoja prava i interese. Dosadašnje iskustvo pokazuje da u RH ne postoji specijalizacija sudaca za područje lišavanja poslovne sposobnosti te stoga smatramo nužnim da se suci kroz određene edukacije osnaže za veću kritičnost prema nalazima sudskih vještaka i da pomnije promišljaju vezu između potrebe zaštite osobe i njezinog lišavanja poslovne sposobnosti, kao i opsega u kojem je osobu potrebno lišiti poslovne sposobnosti, vodeći se osnovnim načelom o nužnosti i proporcionalnosti mjere, odnosno najmanjem mogućem zadiranju u ljudska prava te osobe.

Iz saznanja Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, čini se da se u Republici Hrvatskoj instrument potpunog lišavanja poslovne sposobnosti olako primjenjuje u ime zaštite osoba od počinjenja štete vlastitim dobrima, čak i onda kada nemaju nikakvih dobara ili kao mjera u službi hospitalizacije u psihijatrijskim bolnicama, odnosno nevoljnog zadržavanja na dužem ili trajnom smještaju u ustanovama, a da se pri tome ne provode adekvatne kontrole koje obvezuju na ograničenost trajanja mjere samo na svrhu zbog koje je određena.

Praksa u RH pokazuje da se samo iznimno koriste čak i one odredbe Obiteljskog zakona („Narodne novine“, broj 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 61/11) koje donekle odražavaju načela članka 12. Konvencije. Poštivanje prava, volje i sklonosti osobe moguće je ako se dosljedno primjenjuju odredbe članaka 179. i 192. Obiteljskog zakona, što u praksi često nije slučaj. Iako se ne može tvrditi da postoji sukob interesa između zaposlenika centra za socijalnu skrb imenovanog za posebnog skrbnika osobi u postupku lišenja poslovne sposobnosti u slučaju kada je isti centar za socijalnu skrb predlagatelj u postupku, praksa ukazuje na činjenicu da je vrlo malo slučajeva u kojima se posebni skrbnik protivi lišenju poslovne sposobnosti ili je aktivan u postupku na bilo koji drugi način. Jedan od osnovnih zahtjeva Konvencije je i da se mjera primjenjuje u najkraćem mogućem vremenu. Odredba članka 165. Obiteljskog zakona koja propisuje obvezu preispitivanja odluke o lišenju poslovne sposobnosti redovito se ne provodi.

Promjena prakse samo je prvi korak prema našem najvažnijem cilju – izmjeni domaćeg zakonodavstva kako bi se isto uskladilo u potpunosti s odredbama i načelima Konvencije. Za početak toga procesa potrebna je politička volja i znanje. Iako veliki broj zemalja u našem okruženju i dalje ima sustav skrbništva kao supstitucijskog odlučivanja, neke od njih započele su proces izmjene sustava u smislu što većeg usklađivanja s Konvencijom. Neke mogućnosti, iskustva i perspektive u tom procesu prikazali su nam i izlagači stručnog skupa. Nadamo se da su zaključci održanog skupa doprli do onih koji kreiraju politiku i zakonodavstvo, a o njihovoj obavezi primjene načela jednakosti i poštivanja ljudskih prava osoba s invaliditetom Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom i dalje će ih neprekidno podsjećati.

3.2. Ivana Topić, samozastupnica, Udruga za samozastupanje Šibenik

Zašto je važna poslovna sposobnost?

Zovem se Ivana Topić i članica sam grupe za samozastupanje u Šibeniku. Govorit ću o poslovnoj sposobnosti kako bi ljudi koji su lišeni poslovne sposobnosti dobili prava koja sada nemaju.

Smatramo i želimo da svaki čovjek na ovom svijetu treba što više odlučivati o sebi i svom životu. Mislimo da nije pravedno ni pošteno da drugi ljudi odlučuju umjesto nas. Svaki čovjek ima pravo upravljati svojim životom i donositi svoje odluke bez obzira jesmo li s invaliditetom ili ne, jer smo mi svi samo ljudi koji imamo svoja prava.

Na primjer:

Važno je imati poslovnu sposobnost da sami možemo odlučivati gdje ćemo živjeti i s kime želimo živjeti.

Da možemo odlučivati hoćemo li raditi ili što ćemo raditi.

Da možemo odlučiti hoćemo li se udati ili ženiti, hoćemo li izaći na izbore, za koga ćemo glasovati.

Želimo odlučiti, kao i svi drugi ljudi, kako želimo trošiti svoj novac, kakvu odjeću želimo kupiti, želimo li imati svoju štednu knjižicu.

Želimo odlučiti za što ćemo se školovati, pohađali neki tečaj ili upisali u neku višu školu.

Mnogi ljudi znaju da je rad važan za svakog čovjeka pa tako i za sve nas s intelektualnim teškoćama. Čovjek koji radi može pokazati da je vrijedan i sposoban za rad. Čovjek koji radi može zaraditi plaću i tako sebi osigurati sredstva za život. Čovjek koji radi, na poslu može upoznati i mnogo novih prijatelja.

Poslovna sposobnost je važna za svakog čovjeka pa tako i za osobe s intelektualnim teškoćama. Smatramo i želimo da sve osobe s intelektualnim teškoćama trebaju imati, ma kakvi god oni bili, poslovnu sposobnost jer je to njihova budućnost, kao i budućnost svakog čovjeka. Smatramo da lišavanje poslovne sposobnosti nije pravedno. Ljudima koji su lišeni poslovne sposobnosti, ograničavaju se i ukidaju mnoga prava.

Zato se zalažemo da ljudi ne budu lišeni poslovne sposobnosti. Smatramo da svaki čovjek treba što moći što više odluka donijeti o sebi i svom životu.

Zato se zalažemo da ljudi dobiju podršku ili pomoć da mogu što više i bolje odlučivati o sebi. Imati podršku znači da ti netko pomaže i daje savjete da bi donio što bolje odluke.

Na primjer:

Ja imam poslovnu sposobnost, ali svejedno mi je trebala podrška, pomoć i savjet kada sam odlučivala o tome da se selim u Šibenik. U tome mi je puno pomogla teta kod koje sam živjela. Ali konačnu odluku donijela sam sama. Moji prijatelji Suzana i Marko nemaju poslovnu sposobnost i zato ne mogu samostalno donijeti neke važne odluke. Bilo bi puno bolje kad bi i oni imali

poslovnu sposobnost i da imaju nekoga tko će im pružiti podršku kada trebaju donijeti neku odluku.

Zato Udruga za samozastupanje pruža podršku osobama s intelektualnim teškoćama da se bore za sebe. Tako ćemo pokazati da sami možemo donositi odluke o svom životu i boriti se za svoja prava, za bolju budućnost.

Bilo bi nam svima zadovoljstvo i želja surađivati na stvaranju bolje budućnosti za osobe s intelektualnim teškoćama u našoj Republici Hrvatskoj.

Hvala!

3.3. Marijana Gabler-Čižmek, dipl. iur., sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu

Sudski postupak-teorija i praksa, suradnja s ostalim stručnim subjektima u postupku, perspektive razvoja

S aspekta građansko-pravne regulative svaka fizička osoba ima pravnu sposobnost koju stječe trenutkom rođenja. Za razliku od pravne sposobnosti, poslovna sposobnost stječe se punoljetnošću, dakle kad osoba navršši 18 godina života. U iznimnim slučajevima, poslovna sposobnost može se steći i prije punoljetnosti.

Poslovna sposobnost znači da fizička osoba može svojevolumno, dakle vlastitom voljom i aktivnošću stjecati prava i obveze. Obiteljski zakon predviđa slučajeve kada se ona može i ograničiti.

Zakonski, nema nikakve dvojbe, da sam po sebi tjelesni invaliditet - motoričko oštećenje, kao i oštećenja vida i sluha nisu od utjecaja na nečiju poslovnu sposobnost.

Prema statističkim podacima Općinskog građanskog suda u Zagrebu, zapažen je pad broja pokrenutih postupaka za lišavanje poslovne sposobnosti. Podražavam prijedlog da i sami centri/zavodi za socijalnu skrb¹ usvoje korištenje proširenijeg oblika instituta svih vrsta skrbništva (općeg i posebnog skrbništva, skrbništva za posebne slučajeve) u vezi ovlaštenja koja se daju skrbnicima, prije pokretanja postupka, u tijeku postupka, kao i nakon što se postupak okonča.

Nalazim nepotrebnim pokretati postupak lišenja poslovne sposobnosti za osobe koje evidentno nisu u mogućnosti same štiti svoja prava, interese i imovinu, ako inače imaju cjelovito osiguranu adekvatnu obiteljsku ili drugu skrb: primjerice u slučajevima težih oblika demencije osoba visoke životne dobi, ali i u nizu drugih slučajeva, u koliko se njihova prava i interesi mogu zaštititi institutom skrbništava za poseban slučaj (za primanje mirovine, ostvarenje socijalnih, zdravstvenih i dr. prava). Nažalost, vrlo česti i glavni motiv za iniciranje ovih postupaka je sukob materijalnih interesa u užoj ili široj obitelji. U takvom slučaju, potrebno je naglasiti važnost uloge centara za socijalnu skrb koji trebaju biti, u većoj mjeri nego li je to do sada, „filter“ za procjenu potrebe pokretanja postupka pred sudom. Dakle, radi se o izdvajanju slučajeva koji uopće ne trebaju doći na sud, kada se zaštita prava tih osoba može ostvariti na drugi pogodan način, kroz institute zdravstvene, socijalne i druge skrbi.

Sudski postupci za lišavanje poslovne sposobnosti većinom su, po mojoj slobodnoj procjeni (sudski upisnici ne vode striktno ovu evidenciju), u gotovo 80% slučajeva, bili ranije završavani odlukom o potpunom lišenju poslovne sposobnosti, dok je danas sve više tendencija donošenja odluka o djelomičnom lišenju. Naime, sve se više vodi računa da se što manje zadire u osnovna ljudska prava, tj. ako je ikako moguće da se zadrži, odnosno prizna što više ili sva prava.

Mislim da je vrlo važno naglasiti, u pravilu, svakodobnu mogućnost preispitivanja već donesenih sudskih odluka, bilo o potpunom, bilo u djelomičnom obimu lišenja poslovne sposobnosti. Ne radi se o sudskoj odluci koja vrijedi „zauvijek“; ona podliježe mogućoj reviziji, npr. po prijedlogu za vraćanje poslovne sposobnosti.

¹ Zakonom o socijalnoj skrbi („Narodne novine“, broj 57/11) koji je stupio na snagu 02. lipnja 2011. godine došlo je do preustroja ustanova socijalne skrbi. Osnovani su zavodi za socijalnu skrb za područje županija, odnosno Grada Zagreba, koji imaju podružnice – područne centre za socijalnu skrb koji se osnivaju za područje jedne ili više jedinica lokalne samouprave u istoj županiji, odnosno za više gradskih četvrti Grada Zagreba.

Kada analiziram postojeću pravnu regulativu, odnosno odredbe Obiteljskog zakona („Narodne novine“, broj 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 61/11), uočavam kako je članak (čl. 159) koji se odnosi na pravnu definiciju pojma lišenja poslovne sposobnosti nedorečen i neprecizan. U stavku 1. spomenutog članka, uopće nije razvidno kada se donosi odluka o potpunom, a kada o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti. Zakonski tekst glasi: “Sud će punoljetnu osobu, koja zbog *duševnih smetnji² ili drugih uzroka* nije sposobna brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba, djelomice ili potpuno lišiti poslovne sposobnosti.”

Dakle, zakonska terminologija ne razlikuje, odnosno ne precizira (barem ne nekim općim suvislijim pojmom), kada i pod kojim uvjetima će se neka osoba lišiti poslovne sposobnosti u potpunosti ili samo djelomično. Samo se u stavku 3. istoga članka primjerice navode mjere, radnje i poslovi koje osoba nije sposobna samostalno poduzimati i koje treba precizirati u izreci rješenja o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti.

Radi razjašnjenja, potrebno je utvrditi postojanje duševnih smetnji ili drugih uzroka, te kumulativno kao drugi uvjet, da zbog tih smetnji osoba nije u mogućnosti sama se brinuti o svojim potrebama, pravima i interesima i/ili ugrožava prava i interese drugih osoba. Vrlo bitno je naglasiti - duševna bolest sama po sebi, nije osnova da bi se nekom oduzela poslovna sposobnost - potrebno je utvrditi da ta osoba, zbog utvrđene joj duševne bolesti ili drugih uzroka, ugrožava („nije sposobna brinuti se“) svoja prava i interese i/ili prava i interese drugih osoba. Uočimo, kod već postojeće zakonske regulative, naglasak nije na duševnoj bolesti, već kumulaciji naprijed navedenih uvjeta.

Da postoji određeni stupanj nerazumijevanja ove materije, razvidno je iz nalaza i mišljenja pojedinih sudskih vještaka - a jer se oni služe različitom pravnom terminologijom, pa sve do miješanja pojmova kaznene i građanske sposobnosti, npr. spominju se pojam neuračunljivosti, neubrojivosti, parnične nesposobnosti i sl. Zbog navedenog, smatram da bi se trebalo intenzivirati i edukaciju liječničke struke za vještačenja poslovne sposobnosti, posebice da njihov nalaz i mišljenje bude usklađen sa zakonskim pojmovima definicije poslovne sposobnosti i njezinog sadržajnog značenja, kao i sa Klasifikacijom mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti svjetske zdravstvene organizacije (MKB-10).

Kod instituta djelomičnog lišenja poslovne sposobnosti, općenito (u teoriji) predlaže se sudskom odlukom čim detaljnije specificirati u kojim segmentima je osoba lišena poslovne sposobnosti. Međutim, u praksi to nije često moguće, a i mišljenja sam da bi to ponekad bilo čak i kontraproduktivno. Primjerice - raspolaganje i upravljanje „imovinom“ i „redovnim novčanim primanjima“ su generički pojmovi, dovoljno određeni i prilagodljivi gotovo svim pravnim situacijama. Dakle, ako se radi o ograničenju raspolaganja i upravljanja redovnim primanjima, nepotrebno je navesti da se radi npr. o plaći ili mirovini.

Do problema dolazi i kod specifikacije ograničenja poslovne sposobnosti za „poduzimanje pravnih radnji i poslova“. Naime, nemoguće je predvidjeti i navesti sve pravne radnje i poslove, kao npr. sklapanje kupoprodajnih ugovora, raskid istih, nasljeđivanje, sklapanje ugovora o doživotnom (dosmrtnom) uzdržavanju, oročenja/razoročenja novčanih sredstava, sklapanja kreditnih obveza, zastupanje u sudskim i drugim postupcima itd. Što se tiče „osobnih stanja“ (braka, roditeljstva

2 Osoba s duševnim smetnjama je duševno bolesna osoba, osoba s duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijana osoba, ovisnik o alkoholu ili drogama ili osoba s drugim duševnim smetnjama (Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, „Narodne novine“, broj 11/97, 27/98, 128/99, 79/02)

i sl.), situacija je jasnija - smatram da ista treba jasno precizirati. Pojam ograničenja poslovne sposobnosti u vezi „donošenja odluke o potrebi liječenja“ dovoljno je određen sam po sebi.

Vežano uz ulogu centara/zavoda za socijalnu skrb - smatram iznimno važnim već u početku, dakle kada se pokreće postupak i uspostavlja prvi kontakt sa strankom, da se istoj izričito objasni i naglasi da se postupak vodi radi njezine zaštite u svim životnim situacijama u kojima je eventualno ugrožena. Na žalost, često se na sudu susrećemo sa situacijama da postoji izrazita odbojnost protustranke u odnosu na pokretača postupka (u pravilu nadležni centar/zavod za socijalnu skrb), jer nije uvijek upoznata s razlozima pokretanja postupka i čime će isti rezultirati. U koliko je stranka dovoljno kritična, kada joj se to u početku sudskog postupka objasni, vrlo često i sama pristaje na suradnju i sama doprinese da se postupak što prije i okonča.

Nedvojbeno je da u danim okolnostima i uvjetima treba dodatno pojačati suradnju svih sudionika postupaka te je podići na višu razinu, uključujući i dodatnu edukaciju. S obzirom da se radi o osnovnim ljudskim pravima osoba s invaliditetom zajamčenih Ustavom, a za koje smo svakodnevno očevici da se u praksi krše ili barem dosljedno ne provode, nužno je dosljedno provođenje postojeće pravne regulative, a u narednom razdoblju potrebno je daljnje unaprjeđenje iste regulative i njezino usuglašavanje s međunarodnim standardima zaštite i poštivanja ljudskih prava.

Svaka pravna regulativa ima svoje prednosti i nedostatke, bilo da se radi o pretjeranoj ili nedovoljnoj normiranosti. Zakoni nisu sami sebi svrha, nego njihov sadržaj i tumačenje, prilagođavanje sudbene i druge „vlasti“ pozitivnim promjenama u društvu, novim razmišljanjima te postupanje u skladu s tim stremljenjima, u čemu ih pozitivni propisi najčešće i ne sprječavaju, ovisno od spremnosti osoba koje provode zakonske propise da ih tumače u smislu punog poštivanja zasada civilnog (civiliziranog) društva.

3.4. prim. dr. sc. Tija Žarković Palijan, specijalistica psihijatrije, subspecijalistica forenzičke psihijatrije

Lišavanje poslovne sposobnosti i skrbništvo u Hrvatskoj – praktična iskustva, dileme i preporuke vještaka

Uvod

Svaka osoba s navršениh osamnaest godina postaje punoljetna. Nastupanjem punoljetnosti stječe se poslovna sposobnost. Dakle, punoljetna osoba stječe sposobnost samostalno štiti svoja prava i interese te samostalno preuzimati obveze za koje odgovara. Međutim, punoljetne osobe iz određenih razloga ponekad mogu i izgubiti tu sposobnost. Stoga, društvo pruža posebnu zaštitu svima onima koji nisu u stanju brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koji ugrožavaju prava i interese drugih osoba – posebno odredbom kojom je svatko dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb o potrebi pružanja zaštite takvim osobama (čl. 160 Obiteljskog zakona).

Vještačenje poslovne sposobnosti je svakako najosjetljivije radi utjecaja na temeljna ljudska prava. Struka je u svojoj edukaciji za vještake propisala kako se i na koji način provodi vještačenje, između ostalog i vještačenje poslovne sposobnosti. Nakon provedenog vještačenja vještak je dužan odgovoriti sudu na pitanja koje sud može u tom slučaju postaviti, naročito ako se vještak nije izjašnjavao jasnim i razumljivim jezikom, kako za suca tako i za stranke u postupku. Konačnu odluku o tome tko je poslovno sposoban ili ne i u kojem obimu donosi nadležni sud temeljem, između ostalog, i nalaza i mišljenja jednog ili više vještaka.

U ovom radu prikazat ćemo kako u praksi izgleda postupak lišavanja poslovne sposobnosti i s kojim se dilemama vještaci najčešće susreću.

Pravna osnova lišavanja poslovne sposobnosti

Poslovna sposobnost je svojstvo da se vlastitom aktivnošću, vlastitim očitovanjem volje stječu prava i obaveze (ObZ, 2003; Milas, 2006). Organizaciju zaštite osoba koje nisu sposobne brinuti o sebi i svojim interesima susrećemo još u rimskom pravu kada su primjenjivana dva oblika tutorstva (nad maloljetnicima - *tutela inpuberum* i nad ženama -*tutela mulierum*), a pod skrbništvo (*cura*) su stavljane punoljetne osobe koje se zbog ograničenih sposobnosti nisu mogle brinuti o sebi (*cura furiosi* - skrbništvo nad duševno bolesnim osobama i *cura prodigi* - skrbništvo nad rasipnicima) (Maršavelski, 2006).

Na području Hrvatske se od 1896. godine u psihijatrijskoj literaturi spominju različiti razlozi za primjenu instituta skrbništva (kod izopačenosti, kao sredstvo za suzbijanje "zločinstva", kod uskraćivanja naplate poreza, u slučaju potrebe da se nečije izjave "obezvrijede"). Koristilo ga se i da se zaštititi vlast od buntovnika ili da se sačuva ugled obitelji. Skrbništvo je moglo biti i kaznena mjera, kao i odgojno sredstvo protiv *razbludnog vladanja, nerada, skitnje, prosjačenja, provalništva, zapaštenosti, lihvarjenja te života na tuđi račun* (Pravnik, 2006).

U hrvatskom zakonodavstvu tijekom vremena spominje se više pristupa u određivanju razloga za lišenje poslovne sposobnosti neke punoljetne osobe. Primjerice Obiteljski zakon iz 1998. godine

kao uzroke nabraja: mentalno oštećenje ili psihičku bolest, ovisnost o opojnim sredstvima, senilnost (demencija) ili druge uzroke. S vremenom zakonodavac ide za time da jednom općom formulacijom pokrije sve razloge za lišenje poslovne sposobnosti. Danas važeći Obiteljski zakon iz 2003. godine kao uzrok lišavanja poslovne sposobnosti navodi samo duševne smetnje, stoga možemo ustvrditi kako postoji tendencija prema općoj formulaciji.

Skrbništvo nad osobama lišenim poslovne sposobnosti regulirano je u petom dijelu Obiteljskog zakona ponajviše u sklopu poglavlja *Skrbništvo i roditeljska skrb za punoljetne osobe* (čl. 159. - 166.).

Kao što smo već spomenuli, u članku 159. stavak 1. Obiteljskog zakona među uzrocima lišavanja poslovne sposobnosti navedena je jedino duševna smetnja.³ Dakle, članak 159. Obiteljskog zakona iskazuje da:

(1) Sud će u izvanparničnom postupku punoljetnu osobu koja zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nije sposobna brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba, djelomice ili potpuno lišiti poslovne sposobnosti.

(2) Prije donošenja odluke iz stavka 1. ovoga članka sud će pribaviti stručno mišljenje liječnika vještaka o zdravstvenom stanju osobe za koju je pokrenut postupak lišenja poslovne sposobnosti i o utjecaju tog stanja na njezine sposobnosti zaštite svih ili pojedinih osobnih potreba, prava i interesa te na ugrožavanje prava i interesa drugih osoba.

(3) Odlukom o djelomičnom lišenju poslovne sposobnosti sud će odrediti mjere, radnje i poslove koje osoba nije sposobna samostalno poduzimati, primjerice raspolagati imovinom, plaćom ili drugim stalnim novčanim primanjima, upravljati imovinom, odlučiti o zapošljavanju, davati izjave ili poduzimati radnje koje se odnose na brak, roditeljsku skrb i druga osobna stanja, osim ako je to ovim Zakonom drukčije određeno.

(4) Poslove koji nisu određeni u odluci iz stavka 2. ovoga članka, osoba djelomice lišena poslovne sposobnosti može samostalno poduzimati.

Svrha lišenja poslovne sposobnosti i stavljanja pod skrbništvo jest, prije svega, zaštita osobe. Govorimo o socio-terapijskoj mjeri čiji je cilj zaštita psihičkog, tjelesnog i socijalnog zdravlja bolesnika. Međutim, ona istovremeno smanjuje opseg osobnih prava tih osoba te, nažalost, unatoč dobroj pravnoj utemeljenosti ostavlja prostora za propuste. Iako se vještačenje poslovne sposobnosti doima kao jasan postupak, u praksi procjena često i nije tako jednostavna.

Postupak lišavanja poslovne sposobnosti u praksi

Po primitku naloga za vještačenje poslovne sposobnosti vještak treba odrediti narav, vrstu, stupanj i trajnost duševnog poremećaja. Odrediti narav znači odrediti o kakvim se duševnim smetnjama radi u širem smislu te jesu li to teže duševne smetnje. Nadalje, odrediti vrstu znači postaviti dijagnozu prema Medicinskoj klasifikaciji bolesti - deseta revizija (MKB-10), a odrediti stupanj znači odrediti intenzitet smetnji. Konačno, kod određivanja trajnosti potrebno je reći

³ U literaturi se u nekoliko navrata ukazivalo na činjenicu da treba zamijeniti zastarjelo nazivlje (mentalno oštećenje, psihička bolest, ovisnost o opojnim sredstvima, senilnost) jednim stručnijim nazivom – duševne smetnje koje su kao takve definirane u članku 3. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Narodne novine“, broj 111/97, 27/98, 128/99, 79/02).

kakva je prognoza duševnog poremećaja. Najvažnije je odrediti psihosocijalnu dimenziju bolesti ili poremećaja što se iskazuje u tome postoji li podatak iz okoline, bilo putem izvještaja centra za socijalnu skrb i zaštitu ili neke druge objektivne osobe ili institucije, i funkcionira li osoba u svojoj socijalnoj sredini ili ne.

Tijekom postupka vještačenja dijagnosticira se psihički poremećaj i tada treba odgovoriti na pitanje kako i na koji način poremećaj kod te osobe indicira zaštitnu mjeru skrbništva. Vještak bi trebao putem sudskog spisa i dobre socijalne anamneze biti upućen u to tko pokreće postupak, čiji su interesi u pitanju (samog bolesnika, obitelji, društvene zajednice ili neki drugi), s kojom namjerom je pokrenut postupak i je li bolesnoj osobi koristan ili štetan. Nadalje, neophodno je svakoj osobi i njenom postupku lišavanja poslovne sposobnosti pristupiti individualno.

Postupak vještačenja poslovne sposobnosti vrlo je zahtjevan jer bi u pravilu trebalo voditi računa o sljedećem (Korać, 2006):

- 1) Ima li osoba duševne smetnje i koje?
- 2) Je li ispitanik kadar brinuti se o svojim potrebama, pravima i interesima?
- 3) Uvažava li prava i interese drugih i, ako da, u kojim životnim područjima?
- 4) Postoje li drugi uzroci, osim duševnih smetnji, zbog kojih osoba nije kadra brinuti se o svojim pravima i interesima ili zbog kojih ugrožava prava i interese drugih osoba?
- 5) Načelno, može li osoba samostalno poduzimati pojedine mjere, radnje i poslove?
- 6) Budući da nigdje ne postoji popis niti je itko do sada u potpunosti odgovorio na to koje su mjere, radnje i poslovi koje osoba ne može obavljati, uobičajeno se utvrđuje koje su to pojedine mjere, radnje i poslovi kada tu određenu radnju osoba više ne može izvršavati. Dakle, utvrđuje se posljedično kad više ne funkcionira, a ne unaprijed za određenu radnju.

S druge strane, po primitku naloga za vještačenje povrata oduzete poslovne sposobnosti, vještak treba odgovoriti na sljedeća pitanja:

- 1) Ima li osoba još uvijek duševne smetnje i, ako da, koje i kojeg intenziteta?
- 2) Postoje li drugi uzroci zbog kojih osoba nije sposobna brinuti se o svojim pravima i interesima ili zbog kojih ugrožava prava i interese drugih?
- 3) Je li osoba postala sposobna brinuti se o svojim pravima i interesima?
- 4) U slučaju potvrdnog odgovora na prethodno pitanje, treba utvrditi i navesti je li osoba sposobna brinuti se o svim pravima i interesima u cijelosti ili samo djelomično; potrebno je točno navesti koja su to prava i interesi.
- 5) Ugrožava li osoba prava i interese drugih osoba i, ako da, na koji način i u kojim životnim područjima?
- 6) Ukoliko je psihičko stanje, uspoređujući ga s onim u rješenju o lišenju poslovne sposobnosti nepromijenjeno, ima li izgleda da se u neposrednoj budućnosti promjeni i to nabolje?

Međutim, zakonodavac je prepoznao i potrebu za uvođenjem međukategorije – djelomičnog oduzimanja poslovne sposobnosti, no ta kategorija u cijelosti predstavlja povećanje posla i indirektnu odgovornost psihijatra-vještaka, a ne i odgovornost naredbodavca za vještačenje. Naime, ako se vještači npr. osoba s dijagnozom shizofrenije, njezina prognoza je najčešće teško predvidljiva jer su psihičko stanje bolesnika, kao i tijek bolesti, višestruko determinirani (Folnegović Šmalc i sur., 2007).

Tijekom postupka vještačenja poslovne sposobnosti vještak se susreće s brojnim dilemama o kojima će se pisati u nastavku.

Dileme i preporuke vještaka

Dileme koje muče vještake su češće ljudske i terapijske nego vještačke, budući da je vještak samo karika u lancu tog postupka. Vještak nije odgovoran za ono što se sa štíćenícima događa nakon lišavanja poslovne sposobnosti niti ima povratnu informaciju o tome dok sud ne zatraži ponovni postupak, ukoliko ga zatraži. Vještak vidi i registrira stvari izvan svoje nadležnosti, ali ga o tome nitko ne pita pa se ne bi trebao ni izjašnjavati – primjerice da je postavljeni skrbnik neadekvatan. Skrbnika se ne vještači i nitko zapravo ne pita može li odabrani skrbnik zastupati svog štíćeníka, nego se pretpostavlja da je onaj koji odlučuje o skrbniku to već procijenio. Preporučljivo bi bilo da i osobe koje se postavljaju za skrbnika prolaze barem minimalne procjene moralno-etičkih i mentalnih sposobnosti te da tijekom vremena podliježu kontinuiranoj provjeri.

Često vještačimo osobe koje su već smještene u ustanove socijalne skrbi ili zdravstvene ustanove. Unatoč tome što te ustanove često nisu u mogućnosti organizirati prijevoz osobe nad kojom se provodi vještačenje, dužnost je vještaka da provede razgovor i pregled osobe u postupku. U velikom broju slučajeva primijećena je zabrinjavajuća razina skrbi u ustanovama te nedostatak nadzora nad smještajem osoba koje su pod skrbništvom.

Vratimo li se na sam postupak vještačenja, vještak ima jasne stručne upute o postupku i pitanja na koja treba odgovoriti sudu. Nažalost, vještak u ambulantnim uvjetima nema mogućnosti upuštati se u dubinu svega što stoji iza postupka. S druge strane, vještaci u velikim institucijama kao što je primjerice Neuropsihijatrijska bolnica "Dr. Ivan Barbot" u Popovači i Psihijatrijska bolnica Vrapče imaju veliko iskustvo te kad na vještačenje dođe teško bolesna osoba, stručnjaci u takvim ustanovama imaju bolju mogućnost organiziranja i prihvata u provođenju liječenja bolesnika, ukoliko je to potrebno, prije no što se pristupi postupku vještačenja.

Nedostatak vještačenja poslovne sposobnosti s kojim se vještaci susreću jest činjenica da ni nalogom za vještačenje ni u samom postupku nije predviđena psihologijska obrada niti su za to osigurana materijalna sredstva, iako je preporučljivo na taj način objektivizirati razinu kognitivnih i drugih sposobnosti osobe.

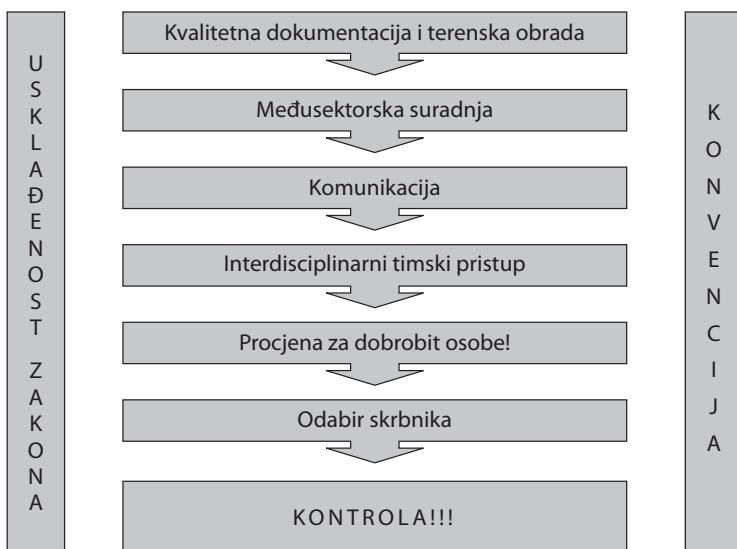
Nadalje, sudac imenuje konkretnog vještaka, ali je poželjno da se konačni zaključak donosi timskom sintezom što bi vještaku pružilo mogućnost bolje procjene i spriječilo zloupotrebu u postupku vještačenja.

DILEME	PREPORUKE
☹ Ambulantni uvjeti - nemogućnost upustiti se u dubinu onog što stoji iza postupka	☺ Institucionalni uvjeti (mogućnost provođenja liječenja, ako je potrebno, prije pristupanja postupku vještačenja)
☹ Nije predviđena psihologijska obrada niti su za to osigurana materijalna sredstva	☺ Na taj način moguće je objektivizirati razinu kognitivnih i drugih sposobnosti osobe
☹ Sudac imenuje konkretnog vještaka	☺ Konačni zaključak donosi timska sinteza (vještaku daje mogućnost bolje procjene i sprječava zloupotrebu u postupku vještačenja)
☹ Što se događa kasnije - povratna informacija???	☺ Bolja komunikacija svih sektora uključenih u donošenje konačne odluke što je najbolje za osobu u postupku
☹ Vještak vidi i registrira stvari izvan svoje nadležnosti	
☹ Skrbnika se ne vještači i nitko ne pita može li zastupati svog štićenika	☺ Procjena moralno etičkih i mentalnih sposobnosti skrbnika te kontinuirana provjera tijekom vremena

Slika 1. Preporuke za unaprjeđenje prakse vještačenja poslovne sposobnosti

Zaključak

Vještaci psihijatri kojima je naloženo psihijatrijsko vještačenje trebali bi uzimati u obzir sve relevantne činjenice u ocjeni. Prvenstveno bi trebalo sagledati kako osoba funkcionira radi svoje bolesti, a ne prioritarno koju dijagnozu ima. Lišavanje poslovne sposobnosti mora biti usmjereno na zaštitu osobe koju se stavlja pod skrbništvo, a trebalo bi i naznačiti vrijeme u kojem se date okolnosti ponovo mogu procijeniti. Skrbnik se postavlja kako bi osobu zaštitio, omogućio liječenje te eventualno spriječio štetne pravne poslove duševno oboljele osobe.

Slika 2.

Prijedlog za postupanje u procesu lišavanja poslovne sposobnosti

Izuzetno je bitno da vještak raspolaže kvalitetnom dokumentacijom koja je rezultat dobre terenske obrade. Nadalje, kvaliteti procesa vještačenja uvelike pridonosi dobra komunikacija

među stručnjacima koji se bave spornim predmetom. Dakle, kada vještak raspolaze dobrom heteroanamnezom iz što više izvora te ima mogućnost interdisciplinarnog timskog pristupa, možemo biti sigurni da će u postupku vještačenja biti donesena odluka koja u danom trenutku predstavlja najbolju opciju za stranku u postupku.

Ono što slijedi, a više nije u nadležnosti vještaka, već drugih institucija jest odabir optimalnog skrbnika. Iako vještak ne ulazi u tu odluku, valjalo bi i taj segment sagledati kao homogeni dio postupka lišavanja poslovne sposobnosti. Budući da država neku osobu lišava poslovne sposobnosti, treba biti spremna preuzeti odgovornost za daljnju dobrobit te osobe. Kontrola provođenja skrbništva te usklađenost prakse sa zakonima i konvencijama u ime kojih radimo jedan je od bitnih i neophodnih faktora na kojem još moramo puno raditi i ustrajati.

Literatura:

- *Folnegović Šmalc, V. Poslovna sposobnost duševnih bolesnika. 2010. <http://www.plivamed.net/aktualno/clanak/3697/Poslovna-sposobnost-dusevnih-bolesnika.html> 24.1.2012. 9:00*
- *Folnegović Šmalc, V., Henigsberg, N., Folnegović Grošić, P. Vještačenje sposobnosti sudjelovanja u sudskom procesu. U: Žarković Palijan, T., Kovačević, D. (ur). Iz forenzične psihijatrije 2. Zagreb-Kutina-Popovača: Naklada Ceres, Ogranak Matice hrvatske, Neuropsihijatrijska bolnica Dr. Ivan Barbot. 2007. 77-88.*
- *Korać, A. Postupak za lišenje poslovne sposobnosti. U: Goreta, M., Peko-Čović, I., Buzina, N. Psihijatrijska vještačenja, knjiga druga. Zagreb: Naklada Zadro, Psihijatrijska bolnica Vrapče. 2006.*
- *Maršavelski, A. Skrbništvo za osobe lišene poslovne sposobnosti (s povijesnim osvrtom). Pravnik, 40:1(82), 2006.*
- *Medicinska klasifikacija bolesti – MKB-10. SZO ICD-10. Zagreb: Medicinska naklada, 1999.*
- *Milas, I. Lišenje poslovne sposobnosti u sudskoj praksi i mogućnosti poboljšanja de lege ferenda. U: Goreta M. (ur). Psihijatrijska vještačenja. Zagreb: Naklada Zadro i Psihijatrijska bolnica Vrapče. 2006.*
- *Obiteljski zakon („Narodne novine“, broj 116/03, 17704, 136/04, 107/07, 61/11) i Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Narodne novine“, broj 111/97, 27/98, 128/99, 79/02)*

3.5. Božena Horvat Alajbegović, dipl. soc. radnica, Centar za socijalnu skrb Zagreb, Ured Črnomerec

Uloga centra za socijalnu skrb u primjeni instituta skrbništva

Uvod

Prenošenje iskustava, dilema i teškoća s kojima se svakodnevno, u neposrednom radu, susreću stručnjaci centra za socijalnu skrb (u daljnjem tekstu CZSS) u primjeni instituta skrbništva, od neprocjenjive je važnosti radi stjecanja uvida u postojeće stanje prakse u Republici Hrvatskoj i težnje za postizanjem viših standarda u skladu s preuzetim konvencijama. U cilju postizanja više razine pružanja usluga, trebamo se prije svega voditi načelom zaštite dostojanstva i osobnog integriteta jedne od najranjivijih skupina građana koja uslijed bolesti nije u mogućnosti samostalno zastupati svoja prava, interese i dobrobit, već im je potrebna pomoć i podrška šire društvene zajednice i sustava.

Moja osobna motivacija, iz pozicije socijalnog radnika s dugogodišnjim iskustvom u radu na Odjelu skrbništva, jest ukazati na pozitivnu stranu i nedostatke sadašnje prakse CZSS-a s osobama pod skrbništvom u nadi da ćemo zajedničkim naporima utjecati na pozitivne promjene, a na dobrobit osoba pod skrbništvom.

Važno je naglasiti, kako je u organizacijskom smislu došlo do određenih promjena u radu CZSS-a. Preuzimanje i implementacija reforme centara za socijalnu skrb u Hrvatskoj po načelu „ured sve na jednom mjestu“, u praksi je, nažalost, dovelo do ukidanja samostalnih odjela skrbništva. Slijedom toga, sada se poslovi skrbništva obavljaju unutar Odjela za odrasle i to uz sve ostale poslove u odnosu na zaštitu odraslih osoba, uglavnom prema teritorijalnom principu. Time se izgubio dosadašnji specijalizirani pristup ovoj posebno osjetljivoj kategoriji korisnika, što prema mišljenju velikog broja stručnjaka u centru, ali i suradničkim službama ne doprinosi unapređenju rada, već upravo suprotno.

Unatoč reformi koja je djelomično utjecala na poboljšanje pojedinih segmenata u radu centra, neki su centri prepoznali važnost zadržavanja specijaliziranog pristupa u poslovima skrbništva. U okviru Odjela za odrasle „izdvojili“ su socijalnog radnika koji i nadalje isključivo obavlja poslove skrbništva, s ciljem očuvanja dosadašnje razine stručnog rada i kontinuiteta praćenja osoba pod skrbništvom. Autorica to smatra iznimno dobrom i važnom odlukom za budućnost opstanka skrbništva u okviru sustava socijalne skrbi, a koju bi trebali prihvatiti svi centri u Hrvatskoj.

Institut skrbništva

„Skrbništvo je oblik obiteljsko-pravne zaštite u odnosu na maloljetne osobe bez roditeljske skrbi, punoljetne osobe koje nisu sposobne brinuti o sebi, svojim pravima, interesima i dobrobiti te osobe koje nisu iz drugih razloga u mogućnosti štiti svoja prava i interese (Obiteljski zakon, čl. 149).“ U daljnjem sadržaju razmatrat ćemo primjenu instituta skrbništva u odnosu na punoljetne osobe koje nisu sposobne brinuti o sebi, svojim pravima, interesima i dobrobiti.

U javnosti se često susrećemo s kritikama i optužbama na rad centra pa i u djelokrugu rada skrbništva. U većini slučajeva kritike proizlaze iz nepoznavanja ovlasti centra i zakonskih odredbi

(prije svega Obiteljskog zakona, Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Zakona o socijalnoj skrbi, Zakona o općem upravnom postupku,...) ne temelju kojih centar svakodnevno postupa u svojem radu. Neke su ipak opravdane i o njima treba raspravljati.

Kada govorimo o postupku lišenja poslovne sposobnosti potrebno je razlikovati pravnu sposobnost koja se stječe samim rođenjem svakog pojedinca, od poslovne sposobnosti koja se stječe punoljetnošću (osim u iznimnim situacijama kada se stječe i prije punoljetnosti).

U odnosu na koga se postupak pokreće i s kojim ciljevima?

Postupak za stavljanje osobe pod skrbništvo i imenovanje skrbnika uvijek pokreće po službenoj dužnosti mjesno nadležni CZSS i to (čl. 198 ObZ-a):

temeljem neposrednog saznanja (na terenu, dolaskom korisnika ili drugih zainteresiranih osoba u centar), povodom obavijesti (matičar, pravosudna i druga državna tijela, srodnici, zdravstvena ustanova, susjedi i dr.). *Dakle, svatko može inicirati postupak lišenja poslovne sposobnosti?!*

„Punoljetnu osobu koja zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nije sposobna brinuti o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba sud će u izvanparničnom postupku lišiti poslovne sposobnosti (djelomično ili u potpunosti).“ – čl. 159 ObZ-a, a CZSS će sukladno čl. 161 ObZ-a predložiti sudu pokretanje postupka kada ocijeni da je lišenje poslovne sposobnosti opravdano i nužno radi zaštite osobe, prava, interesa i dobrobiti.“

U praksi se nužno nameću pitanja poput: „Kako u pojedinim slučajevima procijeniti nužnost i opravdanost?“ te „Imaju li stručni radnici centra (socijalni radnik, pravnik) kompetencije i uporište u Obiteljskom zakonu (čl. 161) za donošenje takve procjene?!“ Ili jednostavno svaki inicirani prijedlog za lišenje poslovne sposobnosti upućuju sudu (jer tako ne mogu pogriješiti).

Iskustva iz prakse pokazala su da razlozi uslijed kojih se u centru inicira postupak lišenja poslovne sposobnosti, u odnosu na neku osobu, mogu biti vrlo različiti. Primarno je to bolest osobe, uslijed koje zaista nije sposobna štiti svoja prava i interese ili ih svojim postupcima uslijed bolesti ugrožava (različiti oblici duševnih smetnji i bolesti ili pak organski uzrokovane bolesti ili kombinirane smetnje...). Međutim, to može biti i stil života - boemski način življenja, rastrošno ponašanje, različiti oblici ovisnosti, kockanje, neprilagođeno ponašanje.

Te osobe, iz perspektive okoline, možda ne zastupaju svoje interese na očekivani način, ali to nije uvijek i razlog radi kojeg bi ih se trebalo lišiti poslovne sposobnosti.

Uvažavanje različitosti jedno je od temeljnih ustavnih prava i preuzete Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Potrebno je dotaknuti se i samog tijeka postupka, počevši od inicijalnog razgovora s osobom u odnosu na koju se pokreće postupak i članovima njezine obitelji. Važno je naglasiti da su osobe u odnosu na koje se pokreće postupak lišenja poslovne sposobnosti u pravilu nedobrovoljni klijenti – nitko ne želi da mu se oduzme pravo na samoodlučivanje. Upravo iz tih razloga prvi kontakt s korisnikom od presudnog je značaja za našu buduću suradnju i uspostavljanje odnosa povjerenja, ukoliko je korisnik sposoban razumjeti postupak koji se u odnosu na njega provodi.

Inicijalni razgovor s članovima obitelji može razjasniti niz dilema i nedoumica u pogledu primjene instituta skrbništva. Moja iskustva pokazala su da članovi obitelji u određenom broju

slučajeva odustaju od postupka jer kroz skrbništvo neće riješiti probleme zbog kojih su inicirali pokretanje samog postupka, kao što su to na početku mislili. Međutim, svakako trebaju dobiti savjetodavnu pomoć, cjelovitu informaciju i upute na koji način u sustavu socijalne skrbi ili kod drugih nadležnih tijela mogu dobiti pomoć za lakše prevladavanje prepreka i stanja u kojem su se uslijed bolesti člana obitelji zatekli (npr. problemi imovinske naravi, smještaj dementne osobe u ustanovu socijalne skrbi i dr.).

Terenski izvid u obitelji neizostavan je dio postupka, radi procjene socio-ekonomskih prilika i obiteljskih odnosa u kojima osoba živi, a koje neminovno utječu na njegovo zdravlje i svakodnevno funkcioniranje. Potrebno je utvrditi je li obitelj podržavajuća u odnosu na bolesnu osobu. Ukoliko osoba živi u samačkom kućanstvu, utvrdit će se u kojoj mjeri njezina bolest utječe na način organiziranja svakodnevnog života.

Nadalje, potrebno je prikupljanje podataka i dokumentacije te suradnja s nadležnim institucijama u svrhu dobivanja cjelovitih podataka i dokaza o statusu osobe u odnosu na koju se postupak provodi. Potražuje se osobna i medicinska dokumentacija, podaci o imovini, radnom statusu i socijalnoanamnestički podaci. U praksi je ponekad to dugotrajan proces, osobito ukoliko je korisnik nesuradljiv ili nije sposoban dati adekvatne podatke, a nema članove obitelji s kojima se može surađivati. Tada svu dokumentaciju potražujemo pisanim putem što bitno usporava proces. Iznimno je važno omogućiti umrežavanje sustava s nadležnim tijelima javne uprave radi dostupnosti osobnih podataka o korisniku.

Prilikom izrade socijalne anamneze za potrebe suda potrebno je prikupiti cjelovite podatke o osobi i njezinom statusu od rođenja pa do trenutka pokretanja postupka. Pod time se podrazumijevaju podaci o zdravstvenom stanju, tijeku odgoja i obrazovanja, zaposlenju, zaključenju braka, podaci o članovima obitelji i obiteljskoj dinamici, procesu liječenja, razlozima pokretanja postupka lišenja poslovne sposobnosti, uz jasno obrazloženje zašto je to nužno i opravdano. Primjerice, radi zaštite zdravlja, prava i interesa osobe, imovine ili neki drugi razlog. Također, potrebno je izvršiti procjenu u kojim segmentima života osoba ugrožava svoje interese te koga se predlaže za osobu posebnog skrbnika.

U situaciji kada temeljem cjelovite obrade slučaja imamo dilemu o opravdanosti i nužnosti pokretanja postupka lišenja poslovne sposobnosti, jer smatramo da se i drugim oblicima intervencije može pomoći osobi za koju je postupak iniciran, tada ćemo u zaključku socijalne anamneze to jasno i konstatirati, a sudu predložiti da se temeljem provedenog sudsko-medicinskog vještačenja utvrdi potreba i opseg oduzimanja poslovne sposobnosti. Socijalna anamneza je, uz osobnu i medicinsku dokumentaciju, ključni dokument u izvanparničnom postupku lišenja poslovne sposobnosti.

Procjena stručnog tima o opravdanosti upućivanja prijedloga sudu ograničena je nedorečenošću zakonskih odredbi. Naime, članak 161. formalno navodi mogućnost da CZSS pokrene postupak lišenja poslovne sposobnosti **kada ocijeni** da je zbog razloga iz čl. 159. stavka 1. Obiteljskog zakona (duševne smetnje ili drugi uzroci uslijed kojih osoba nije sposobna brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava tuđa prava i interese) osobu potrebno djelomično ili u potpunosti lišiti poslovne sposobnosti.

Iskustva iz prakse ukazuju da se postupak koji je iniciran centru gotovo uvijek upućuje kao prijedlog sudu za lišenje poslovne sposobnosti što je vrlo loša praksa. Međutim, u situacijama gdje je notorna činjenica da ne postoje pretpostavke iz članka 159. Obiteljskog zakona, stručni tim

može predložiti stranci koja je inicirala postupak da odustane od zahtjeva ili ju pisanim putem uz obrazloženje uputiti na odredbe Obiteljskog zakona koje joj daju mogućnost pokretanja postupka direktno na sudu (čl.324. i 325.), ali u praksi, takvu odluku stručni radnici centra donose vrlo rijetko. Zbog ovog izuzetno važnog pitanja, nužno je da socijalni radnici razvijaju kompetencije za procjenu nužnosti i opravdanosti pokretanja postupka lišenja poslovne sposobnosti, odnosno sposobnosti i znanja za dobru procjenu socijalnog i kognitivnog funkcioniranja osobe. U svojem nalazu (socijalnoj anamnezi) trebali bi se uvijek predložiti postupci za povećanje autonomije ili za podršku te u praksi pratiti njihov učinak.

Sljedeći korak u tijeku postupka je imenovanje posebnog skrbnika, određivanje njegovih dužnosti i ovlasti.

Skrbnik se primarno imenuje iz redova srodnika (ukoliko postoje, žele biti skrbnici i ispunjavaju zakonom propisane uvjete). U postupku imenovanja posebnog skrbnika obavezno će se pribaviti mišljenje štićenika i ostalih bližih srodnika o osobi potencijalnog skrbnika, sukladno čl. 174. st. 5. Obiteljskog zakona. Važno je da štićenik s osobom koja će obnašati dužnost posebnog skrbnika ima odnos povjerenja te da ga svojevrijedno prihvaća, čak i u situacijama kada se izričito protivi oduzimanju poslovne sposobnosti što se u praksi često događa.

Jednako je tako važno da štićenik koji je sposoban razumjeti postupak koji se u odnosu na njega provodi, dobije od socijalnog radnika i pravnika detaljne informacije o samom postupku i pravnim učincima koji iz njega proizlaze, iako se to u praksi često ne provodi na detaljan način. Međutim, odredbe Obiteljskog zakona i međunarodnih Konvencija na to nas obvezuju.

„Ukoliko osoba nema srodnike koji žele i mogu obnašati skrbničku dužnost, centar će neposredno obavljati dužnost skrbnika i u tu će svrhu imenovati osobu zaposlenu u tom centru.“ (Čl. 174 st. 2. Obiteljskog zakona)

Dužnosti i ovlasti posebnog skrbnika uvijek bi se trebale određivati u skladu sa zdravstvenim stanjem i utjecajem tog stanja na sposobnost zaštite svih ili pojedinih osobnih prava, potreba i interesa osobe za koju se pokreće postupak. U pravilu poseban skrbnik treba imati samo najnužnije ovlasti do donošenja pravomoćne sudske odluke. Međutim, nužno je njegovo aktivno uključivanje u samom postupku u centru za socijalnu skrb i na sudu (jasno očitovanje na nalaz vještaka, sugeriranje, prigovaranje, traženje...).

Osobu koja je stavljena pod posebno skrbništvo nadalje nazivamo štićenikom centra.

Centar za socijalnu skrb, odnosno nadležni socijalni radnik, treba izvršiti procjenu stanja u kojem se štićenik nalazi i njegovih potreba te sukladno tome poduzeti čitav niz mjera i radnji u cilju zaštite njegovih interesa i dobrobiti do donošenja pravomoćne sudske odluke o lišenju poslovne sposobnosti.

Ovisno o specifičnostima pojedinog slučaja, preostalim sposobnostima samog štićenika, trenutačnom stanju u kojem se nalazi (npr. hospitalno liječenje, nemogućnost suviše verbalne komunikacije, stanje vigilne kome i slične situacije), nadležni socijalni radnik i pravnik poduzimaju određene radnje (npr. ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, pojedina prava iz sustava socijalne skrbi, organiziranje čišćenja stana, zbrinjavanje kućnih ljubimaca, itd.).

Za pojedine radnje ovlašćuje se poseban skrbnik osobito kada se radi o raspolaganju prihodom ili eventualno poduzimanju radnji za zaštitu imovine, ukoliko se procijeni da je to neophodno i u

interesu štíćenika.

Postupak stavljanja pod skrbništvo i imenovanja skrbnika provodi se u skladu sa zaprimljenom pravomoćnom sudskom odlukom o lišenju poslovne sposobnosti, ovisno o tome je li osoba u potpunosti ili djelomično lišena.

Štíćeniku treba ponovno dati cjelovitu informaciju o njegovom trenutnom statusu, pravima koja može ostvariti, načinu suradnje sa centrom za socijalnu skrb i mogućnosti pokretanja postupka vraćanja poslovne sposobnosti kada se za to steknu uvjeti. Također je važno u postupku odabira i imenovanja skrbnika ne propustiti detaljno upoznati osobu koja će se imenovati skrbnikom s njegovim pravima i dužnostima, kao i pravnim posljedicama ukoliko svoju dužnost ne obavlja u interesu štíćenika te ujedno i s postupkom razrješenja skrbničke dužnosti.

U praksi imamo određeni broj slučajeva razrješenja skrbničke dužnosti, u pravilu iz redova srodnika. Primjerice, tijekom proteklih 18 godina rada na Odjelu skrbništva u uredu u kojem autorica radi, bilo je svega nekoliko (5) razrješenja.

Nakon što je štíćenik stavljen pod skrbništvo, a u cilju zaštite njegove imovine, centar za socijalnu skrb obavlja komisijski opis i popis imovine u skladu s čl. 180 ObZ-a. Ukoliko to nalaže situacija, popis i opis imovine se može obaviti i prije okončanja postupka lišenja poslovne sposobnosti te se u tom slučaju vrši zabilježba činjenice posebnog skrbništva u zemljišnim knjigama.

Centar za socijalnu skrb u funkciji neposrednog obavljanja skrbničke dužnosti

U situacijama kada štíćenik nema srodnike ili isti ne ispunjavaju zakonske uvjete, odnosno ne žele biti skrbnici, Obiteljski zakon u čl. 174. st. 3. predviđa mogućnost neposrednog obavljanja skrbničke dužnosti i u tu svrhu imenuje djelatnika centra. Na taj način zakon je doveo u nejednak položaj radnike CZSS-a u odnosu na ostale građane, budući da se radnike centra može imenovati skrbnicima bez njihova pristanka i to za više štíćenika.

Valja naglasiti da je zaposlenik centra u ulozi skrbnika (neposredno skrbništvo) dostupan štíćeniku isključivo u okviru radnog vremena, dok vikendima, tijekom godišnjeg odmora i bolovanja praktički ne obnaša skrbničku dužnost.

Iznimno, neke radnje može obavljati izvan radnog vremena, ali za to bi trebao biti adekvatno nagrađen (što je zakonom predviđeno uz odobrenje ravnatelja), ali se u praksi uglavnom ne provodi ili vrlo rijetko iz etičkih razloga, s obzirom na to da se takva naknada isplaćuje iz imovine štíćenika.

Za vrijeme obavljanja skrbničke dužnosti redoviti poslovi stručnog radnika (neposrednog skrbnika) se ne obavljaju pa se spisi „odrađuju“ kod kuće izvan radnog vremena. Primjera radi, na području CZSS-a Zagreb dana 31.12.2010.g. se pod skrbništvom ukupno nalazilo 3 185 odraslih osoba, od čega je 726 štíćenika bilo pod neposrednim skrbništvom, odnosno ukupno je, zajedno sa maloljetnom djecom bilo 773 neposrednih skrbništva. U prosjeku svaki stručni radnik obnaša skrbničku dužnost nad 3-6 pa i 7 štíćenika. U Uredu Črnomerec u kojem autorica radi, a koji pokriva područje od oko 56 000 stanovnika trenutačno imamo 260 osoba pod skrbništvom, a od toga 74 štíćenika pod neposrednim skrbništvom.

Iz predočenih podataka može se zaključiti kako neposrednim skrbništvom nije moguće na kvalitetan i cjelovit način skrbiti o osobi, pravima, obvezama i dobrobiti štićenika, a između ostalog: upravljati njegovom imovinom, poduzimati mjere da se osoba osposobi za samostalan život i rad, voditi brigu o njegovom zdravlju i svakodnevnom funkcioniranju, a što je sve predviđeno čl. 179. ObZ-a.

Do sada se u proteklih 15-ak godina nadležnom ministarstvu i poslodavcu kontinuirano ukazivalo na nedostatak i moguće posljedice neposrednog skrbništva u kontekstu zaštite dobrobiti štićenika, ali i opterećenosti stručnih radnika koji po postojećim normativima nisu u mogućnosti uz tekuće poslove kvalitetno i odgovorno obnašati skrbničku dužnost.

Postupanje u primjeni instituta skrbništva i učinci na ljudska prava

Sama činjenica da je štićenik odlukom suda djelomično ili potpuno ograničen u samostalnom donošenju odluka o svojim interesima i dobrobiti za stručne radnike centra predstavlja osobitu odgovornost. Iz tih razloga treba biti naročito oprezan pri donošenju važnih odluka o osobnom stanju, zdravlju ili imovini štićenika, za čije poduzimanje centar daje odobrenje skrbniku.

U postupku davanja odobrenja skrbniku, centar obavezno mora upoznati štićenika s radnjama koje će u njegovo ime poduzimati skrbnik, osobito kada je riječ o raspolaganju njegovom imovinom i novčanim sredstvima. U tim slučajevima štićenika treba saslušati na zapisnik i uvijek, kada je to moguće, uvažiti njegovo mišljenje ukoliko nije u suprotnosti s njegovim interesima.

Odluka o raspolaganju imovinom (prodaja nekretnina, najam) treba se donositi **kao krajnja mjera zaštite interesa i dobrobiti štićenika**, ukoliko mu se jedino na taj način mogu osigurati dostatna sredstva za tekuće potrebe, liječenje i dr. Čl. 186. st. 2. ObZ-a nalaže centru za socijalnu skrb da u odluci o odobrenju poslova otuđenja ili opterećenja štićenikove nekretnine i pokretnine veće vrijednosti ili raspolaganja štićenikovim imovinskim pravima treba **odrediti namjenu pribavljenih sredstava i nadzirati njihovu uporabu**. Stoga, kada je u pitanju način raspolaganja imovinom štićenika, centar treba donositi odluke isključivo u duhu dobrog gospodara te nije obvezujuće prihvatiti svaki prijedlog skrbnika jer se postupak odobrenja raspolaganja skrbniku provodi po službenoj dužnosti. U navedenom postupku, a prije donošenja konačne odluke važno je utvrditi sve činjenice i pribaviti dokaze koji potvrđuju **opravdanost raspolaganja imovinom**, sačiniti izvješće i donijeti timsku sintezu (socijalni radnik i pravnik). Pogrešna procjena ili površno proveden postupak mogu nanijeti nepopravljivu štetu, a ne donijeti dobrobit štićeniku.

Sa svakim štićenikom i njegovim skrbnikom, a u skladu s preostalim sposobnostima štićenika, okolnostima u kojima živi i njegovim potrebama izrađuje se **individualni plan** koji uključuje procjenu stanja i plan promjena koje se mogu postići kroz kontinuiranu podršku, osnaživanje, savjetovanje u pogledu ostvarivanja materijalnih i nematerijalnih prava u sustavu socijalne skrbi i izvan njega, uključivanje u zajednicu sukladno raspoloživim resursima.

Iskustva iz prakse nam ukazuju na potrebu dodatne edukacije stručnih radnika u pogledu kvalitetne izrade individualnog plana promjena.

Suradnja sa skrbnikom u pogledu donošenja važnih odluka (smještaj, statusna pitanja, imovina) kao i nadzor nad njegovim radom obavlja se putem proučavanja skrbničkih izvješća i izvješća o poduzetim radnjama po odobrenju centra, provjerom dokaza – računi, uplatnice, potvrde i terenskim izvidima.

Stručni radnici centra imaju zakonsku obavezu traženja mišljenja liječnika primarne zdravstvene zaštite o štíćenikovom zdravlju, a u odnosu na razloge lišenja poslovne sposobnosti (postupanje sukladno čl. 165 Obiteljskog zakona). Ovaj se postupak u praksi provodi uglavnom kada postoje realni pokazatelji poboljšanja zdravstvenog stanja i funkcioniranja štíćenika.

Učinci skrbništva

Ograničavanje u samostalnom donošenju odluka utvrđeno je zakonskom odredbom ovisno o opsegu lišenja poslovne sposobnosti – djelomično/u potpunosti. Sukladno sudskoj odluci o lišenju poslovne sposobnosti ograničeno je i pravo pojedinog štíćenika na samoodlučivanje.

Dilema iz prakse:

Kada je nužno i opravdano putem instituta skrbništva zaštititi prava, interese, imovinu i općenito dobrobit pojedinca?

Kada se primjenom drugih intervencija i sustavne pomoći može riješiti problem bez primjene tog instituta?

Ukoliko osoba svojim postupcima izravno i ozbiljno ugrožava vlastiti ili tuđi život, zdravlje, sigurnost i dobrobit, tada ćemo kroz primjenu instituta skrbništva postići pozitivan učinak, npr. ako ne zna ili neracionalno raspolaže svojim prihodom i imovinom čime direktno ugrožava svoju egzistenciju, ako nema uvid u stanje u kojem se nalazi i negira da ima duševne smetnje ili ako ne uzima propisanu terapiju i odbija liječenje, a suicidalnog je ponašanja.

Međutim, ukoliko se radi o osobi s duševnim smetnjama koja je svjesna svoje bolesti, redovito uzima terapiju te redovito odlazi na liječničke preglede, ima vlastitu obitelj i svojim postupcima izravno ne ugrožava sebe i druge, tada ćemo primjenom drugih intervencija i sustavne pomoći ublažiti ili riješiti problem bez primjene instituta skrbništva (savjetovanje, organiziranje pomoći u kući, kućna njega, angažiranje drugih službi).

Čak i kada bismo sadašnji institut lišenja poslovne sposobnosti primjenjivali na način da u minimalnoj mjeri ograničava ljudska prava, još uvijek ne možemo zanemariti problem subjektivnog osjećaja neravnopravnosti koji se javlja kod štíćenika najčešće u potpunosti lišenih poslovne sposobnosti u različitim sferama života, a osobito je prisutan za vrijeme lokalnih i parlamentarnih izbora (nemogućnost glasovanja). Isto tako, problem je stigmatizacija koja je nažalost još uvijek prisutna u znatnoj mjeri u odnosu na osobe lišene poslovne sposobnosti, odnosno osobe koje se liječe u psihijatrijskoj bolnici (trajno obilježeni). Iskustva iz prakse govore da čak i unutar sustava socijalne skrbi postoje predrasude i otpor prema osobama s psihijatrijskom dijagnozom kada je riječ o zadovoljavanju njihovih potreba zbrinjavanjem u domove za starije i nemoćne osobe (demencija, Alzheimerova bolest, depresija).

Preuzetom Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom RH prihvaća da diskriminacija bilo koje osobe na osnovi invaliditeta predstavlja povredu prirodnog dostojanstva i vrijednosti čovjeka. Također, članak 1. Konvencije naglašava da invaliditet nastaje kao rezultat međudjelovanja osobe s oštećenjima i prepreka koje proizlaze iz stajališta njihove okoline (dakle, odgovornost je na svima nama).

Prijedlozi za poboljšanje statusa osoba pod skrbištvom

1.) Izmjene Obiteljskog zakona:

- razmotriti mogućnost izmjene čl. 161. kojeg bi trebalo dopuniti odnosno precizirati novim stavkom u pogledu ovlasti centra da samostalno ocijeni opravdanost razloga za pokretanje postupka lišenja poslovne sposobnosti
- čl. 165. dopuniti na način da je, uz liječnika primarne zdravstvene zaštite, mišljenje o stanju duševnog zdravlja centru dužan dostaviti i liječnik psihijatar
- iz čl. 174. brisati stavak (2), (3) i (4), a koji se odnosi na neposredno skrbištvo

2.) Ukidanje instituta neposrednog skrbištva: sukladno prethodno iznesenim podacima, činjenicama i argumentima predlaže se ukidanje instituta neposrednog skrbištva.

3.) Stvaranje mreže potencijalnih skrbnika („banke“ podataka): iz redova stručnjaka unutar sustava socijalne skrbi i izvan njega koji žele obnašati skrbničku dužnost i za to ispunjavaju zakonom propisane uvjete te će za svoj rad biti nagrađeni sukladno Obiteljskom zakonu.

4.) Stvaranje preduvjeta u sustavu za individualni pristup i rad s osobama pod skrbištvom: osobama pod skrbištvom sustav je dužan osigurati individualan pristup, a centar za socijalnu skrb treba biti servis svim građanima u potrebi, a osobito štíćenícima, u čije ime donosi odluke važne za njihovu osobu i dobrobit. Iako naši štíćenícine ne bi smjeli biti u situaciji da uslijed organizacijskih problema ili nedostatka kadrova njihova prava ili zaštita interesa budu upitni, stručni radnici centra se u neposrednom radu gotovo svakodnevno susreću s nemogućnošću provedbe zakonskih odredbi, kao što su obveza redovitih obilazaka štíćenícine, kontinuirano praćenje, postupanje po individualnom planu promjene. Jedan od prioriteta preduvjeta je zapošljavanje dovoljnog broja stručnih radnika i osiguravanje adekvatnih uvjeta za rad i opremu. U praksi, primjerice, u CZSS-u Zagreb, gotovo u svim uredima ne postoje primjereni prostorni uvjeti za individualni rad sa štíćenícima i zaštita njihove privatnosti pa tako u uredima veličine 9 m² rade dva stručna radnika različitih profila i istovremeno provode razgovor sa svojim klijentima.

5.) Sustavna edukacija o ovoj kategoriji korisnika: u praksi se nameće potreba kontinuirane edukacije stručnjaka (obiteljski liječnik, socijalni radnik, pravnik u CZSS-u), ali i skrbnika, udomitelja, predstavnika obiteljskih domova, odnosno svih dionika koji su uključeni u proces pružanja usluga i pomoći osobama s duševnim smetnjama. Potrebno je organizirati zajedničke ciljne edukacije radi usvajanja neophodnih znanja i razmjene iskustava. Primjerice, liječnik primarne zdravstvene zaštite ne postupa uvijek sukladno čl. 23. Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, a vlasnici obiteljskih domova ponekad nemaju osnovna saznanja o specifičnostima kategorije korisnika o kojima skrbe.

6.) Uspostava suradnje nadležnog socijalnog radnika i posebnog skrbnika s ovlaštenim sudsko-medicinskim vještakom koji provodi vještačenje u postupku lišenja poslovne sposobnosti, a što do sada nije bilo uobičajeno. Naime, radi dugotrajnosti postupka često se događa da je od trenutka upućivanja socio-anamnestičkih i drugih podataka sudu pa do provođenja vještačenja došlo do promijenjenih okolnosti i činjenica koje mogu bitno utjecati na sam nalaz i mišljenje vještaka. Iz tih razloga potrebna je suradnja na razini razmjene zapažanja, procjene trenutnog stanja i perspektive poboljšanja.

7.) Uspostavljanje snažnije suradnje sustava s nevladinim udrugama: osobama s duševnim smetnjama udruge pružaju podršku, osnažuju njihovo samopoštovanje i dostojanstvo, potiču sposobnosti, pružaju im mogućnost kreativnog izražavanja i imaju iznimno važnu ulogu u njihovom životu. Pozitivna kritika drugih upućena sustavu može biti poticaj za unapređenje rada, ali negativni stav prema radu stručnjaka u centrima može nanijeti štetu, zbuniti javnost i stvoriti otpor za suradnju u zajedničkom interesu.

U praksi se stječe dojam da suradnja nije zastupljena u potrebnoj mjeri!

8.) Poduzimanje mjera s ciljem otklanjanja stigmatizacije u odnosu na osobe s duševnim smetnjama: u javnosti se uglavnom govori o osobama s tjelesnim invaliditetom, a još uvijek nedovoljno o osobama s duševnim smetnjama kao o ravnopravnim članovima društvene zajednice, iako se preuzetom Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom u čl. 8 naglašava potreba podizanja razine svijesti javnosti u svim segmentima društva uključujući i razinu obitelji (borba protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka prema osobama s invaliditetom na svim područjima života). Svijest javnosti nužno se mora promijeniti putem jasno definirane strategije i mjera, a jedna od mogućnosti je putem javnih medija educirati građane približivši im na popularan i prihvatljiv način osobe s duševnim smetnjama kao ljude iz susjedstva, možda članove njihove obitelji i prijatelje. U projekt je potrebno uključiti stručnjake koji se bave tim područjem (psihijatre, socijalne radnike, pravnike, sociologe).

I na kraju možemo zaključiti da neminovno slijedi proces:

- usklađivanja hrvatske prakse s europskim standardima i preuzetim konvencijama, prije svega Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom,
- multidisciplinarno i međuresorno rješavanje problema s kojima su svakodnevno suočene osobe pod skrbništvom radi osjećaja socijalne isključenosti,
- kritički osvrt i realno sagledavanje stanja u kojem se danas nalazi „skrbništvo“ jedini je ispravan put koji može dovesti do pozitivnih promjena,
- u sustavu socijalne skrbi djeluje niz stručnjaka s dugogodišnjim iskustvom, znanjem i kompetencijama koje treba uključiti u navedene procese.

3.6. Kristijan Grđan, Sjaj – udruga za društvenu afirmaciju osoba s duševnim smetnjama

Skrbnništvo za odrasle osobe iz perspektive prava osoba s duševnim smetnjama u Hrvatskoj

UVOD

Prava osoba s duševnim smetnjama aktualizirana su donošenjem Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuje od 1998. godine. Odredbe toga Zakona pretežito su povezane s regulativom dobrovoljnog i prisilnog smještaja u psihijatrijske ustanove pri čemu je težište dano na ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu. Tu se, dakle, radi o pravima koja su povezana sa zdravstvenom zaštitom te obavezama psihijatrijskih pacijenata. Zloupotrebe kod prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu, primjena mjera prisile kao i uvjeti u kojima su pacijenti smješteni u psihijatrijskim ustanovama česti su razlozi i za monitoring od strane različitih međunarodnih tijela i organizacija. Pitanje poslovne sposobnosti osoba s duševnim smetnjama (često pogrešno viđene kao „radne sposobnosti“) zapravo je aktualizirano tek ratifikacijom Konvencije o pravima osoba s invaliditetom te odlukama Europskog suda za ljudska prava gdje je u odnosu na Republiku Hrvatsku utvrđena povreda prava Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u nekoliko slučajeva osoba lišenih poslovne sposobnosti.

Lišenje poslovne sposobnosti za osobe s duševnim smetnjama znači da njihove odluke ne stvaraju nikakve pravne učinke. Osobe koje su lišene poslovne sposobnosti ne mogu odlučivati o psihijatrijskom tretmanu, a njihov smještaj u psihijatrijsku ustanovu bez njihovog pristanka i protivno njihovoj volji uz pristanak skrbnika vodi se kao „dobrovoljni smještaj“. Na taj način, u psihijatrijskim ustanovama u Hrvatskoj prisilno mogu biti smještene osobe koje nemaju pravo da njihov slučaj neposredno ispita nadležni Županijski sud, dakle, one su lišene prava i na sudsku zaštitu u poštivanju njihovog prava na slobodu. Osobe koje su lišene poslovne sposobnosti, pa čak i djelomično, najčešće ne mogu odlučivati kako raspolagati svojim novcem ili imovinom. Osoba koja želi vratiti svoju poslovnu sposobnost u sudskom postupku, a s time se ne slaže nadležni centar za socijalnu skrb, morat će sama predujmiti sudske troškove – ako je lišena poslovne sposobnosti neće moći raspolagati svojim novcem, a odluku o pokrivanju troškova sudskog postupka morao bi opet donijeti isti centar za socijalnu skrb koji se uopće ne slaže sa željom osobe da se taj postupak pokrene. Na taj način, osoba lišena poslovne sposobnosti nalazi se u pravnoj praznini koja stvara zatvoreni krug nemogućnosti ostvarenja vlastitih građanskih prava i sloboda. Osobe lišene poslovne sposobnosti ne mogu odlučivati gdje će i s kime živjeti pa su mnoge od njih, odlukama skrbnika, smještene u domove socijalne skrbi ili udomiteljske obitelji. Neke od njih imaju i vlastitu imovinu, ali kako njihove odluke ne stvaraju pravne učinke, onda te osobe ne mogu ni odabrati živjeti u svojem domu ili organizirati si pomoć koja bi im omogućila samostalan život uz podršku. Imovina tih osoba najčešće je opterećena ili prodana radi pokrivanja troškova institucionalne skrbi. Također, ima i slučajeva zloupotreba od strane skrbnika i liječnika, tako da osoba koja je lišena poslovne sposobnosti, također unutar zatvorenog kruga izgubi svaku mogućnost da riješi svoj imovinsko-pravni status. Osobe lišene poslovne sposobnosti ne mogu priznati svoju biološku djecu (Krušković protiv Hrvatske) i njihova djeca mogu biti dana na posvajanje bez da se njih o tome uopće obavijesti ili na bilo koji način uključi u sudski postupak vezan uz posvojenje te djece (X protiv Hrvatske) za što je Europski sud za ljudska prava utvrdio da predstavlja povrede temeljnih ljudskih prava. Osobe lišene poslovne sposobnosti, protivno

međunarodnim standardima, ne mogu čak iskoristiti aktivno ili pasivno biračko pravo.

Zaštitni mehanizmi za osobe lišene poslovne sposobnosti su ograničeni. Na odluku prvostupanjskog suda o lišenju poslovne sposobnosti osoba može podnijeti žalbu o kojoj, u najvišem stupnju, odlučuje nadležni županijski sud. Odluka županijskog suda konačna je, a osoba koja je potpuno lišena poslovne sposobnosti ne može odluke nižestupanjskih sudova osporavati pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske bez suglasnosti skrbnika, jer taj sud smatra da osoba lišena poslovne sposobnosti ne može sama biti stranka u ustavnosudskom postupku.⁴ Osoba lišena poslovne sposobnosti nema neposredan pristup pravosuđu i bez suglasnosti skrbnika ne može poduzimati nikakve pravne radnje za zaštitu svojih prava; tu je poseban problem sa skrbnicima koji su u sukobu interesa kao i s praksom centara za socijalnu skrb da procjenjuju troškove nekog sudskog postupka, njegovo trajanje i mogući ishod prije nego se odluče poduzeti mjere sudske zaštite štitičenika. U ovom trenutku, samo međunarodni mehanizmi zaštite prava osoba potpuno lišenih poslovne sposobnosti dolaze u obzir kao što su Europski sud za ljudska prava te Odbor za prava osoba s invaliditetom Ujedinjenih Naroda.

Ovaj osvrt prikazuje kontekst lišenja poslovne sposobnosti za osobe s duševnim smetnjama iz perspektive rada udruge Sjaj koja se ovom tematikom bavi još od 2004. godine.

STATISTIČKI POKAZATELJI

Prema službenim statističkim podacima Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi na dan 31. prosinca 2010. godine u Republici Hrvatskoj bilo je sveukupno 18.087 odraslih osoba pod skrbništvom.⁵ Iz statističkih podataka, nadalje, proizlazi da se institut potpunog lišenja poslovne sposobnosti (15.761 osoba) koristi šest puta češće nego institut djelomičnog lišenja (2.326 osoba) te sposobnosti, što potvrđuje zaključak Pravobraniteljice za osobe s invaliditetom⁶ da u postupcima za lišenje poslovne sposobnosti nema diferencijacije između opsega tih lišenja. Osim na kumulativnoj razini, trend potpunog lišavanja poslovne sposobnosti vidi se i na godišnjoj osnovi gdje je pored 1.132 osobe potpuno lišene te sposobnosti, svega njih 180 bilo djelomično lišeno poslovne sposobnosti u 2010. godini.

Najveći broj odraslih osoba pod skrbništvom (8.728) su osobe koje žive u vlastitoj obitelji, ali je pored toga segregacija u ustanove socijalne skrbi najčešća smještajna alternativa za odrasle osobe pod skrbništvom (4.853). U usporedbi s podacima koji se tiču korisnika smještenih u domove socijalne skrbi⁷ nije moguće utvrditi na koje domove socijalne skrbi se podaci odnose, s obzirom da Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi ne čini takvu diferencijaciju u svojim statističkim analizama. Međutim, različita istraživanja ukazuju da postoji značajna povezanost između institucionalizacije i lišenja poslovne sposobnosti.^{8,9} Takva povezanost vidljiva je i u anegdotalnim primjerima s kojima se u svom radu susrela i udruga Sjaj, prilikom monitoringa ustanova socijalne skrbi za psihički bolesne odrasle osobe te rada s izravnim korisnicima. Tijekom 2010. godine, za razliku od kumulativnih podataka, najviše odraslih osoba i to njih 812 smješteno je upravo u ustanove socijalne skrbi.

4 Odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske: U-III / 1525 / 2006, U-III / 1845 / 2006.

5 Godišnje statističko izvješće o primjenjenim pravima u socijalnoj skrbi za 2010. godinu, list 3, sekcija G.

6 V. Izvješće Pravobraniteljice za osobe sa invaliditetom za 2010. godinu.

7 Godišnje statističko izvješće domova socijalne skrbi za 2010. godinu.

8 „Kad jednom uđeš, više nikad ne izadeš“, *Human Rights Watch*, 2010.

9 „Daleko od očiju...“, *Mental Disability Advocacy Center i Sjaj*, 2011.

U 2010. godini, centri za socijalnu skrb u Hrvatskoj pokrenuli su sveukupno 1.987 postupaka za lišenje poslovne sposobnosti. Nije poznato koliko su postupaka pokrenuli drugi ovlaštenici, dakle sudovi po službenoj dužnosti ili članovi obitelji osobe o kojoj se postupak vodi sukladno odredbama Obiteljskog zakona, prema tome, navedeni statistički podatak odnosi se na minimum pokrenutih postupaka.

Statistički podaci za razdoblje od 2003. do 2010. godine pokazuju da se u prosjeku na godišnjoj osnovi od strane centara za socijalnu skrb pokreće 2.320 postupaka za lišenje poslovne sposobnosti. U 2010. godini je, po prvi puta od kada se javno objavljuju statistički podaci, ujedno zabilježen i najmanji broj pokrenutih postupaka za lišenje poslovne sposobnosti, ali taj pokazatelj nije dovoljan da bi ukazao na značajne promjene u praksi s obzirom na usporedbu s godišnjim prosjekom i prerano je govoriti o bilo kakvom trendu. Valja napomenuti da statistički podaci, također, pokazuju da liječnici odnosno zdravstvene ustanove najčešće obavještavaju centre za socijalnu skrb da bi koga trebalo lišiti poslovne sposobnosti (ukupno 635 postupaka po obavijesti liječnika/zdravstvene ustanove u 2010. godini). Takav trend u skladu je i s opažanjima udruge Sjaj u izravnom radu s korisnicima što se ponajviše odnosi na osobe koje imaju učestale recidive duševne bolesti te često posjećuju zdravstvene ustanove.¹⁰

Najčešća mjera koja se tiče uloge centara za socijalnu skrb u poslovima skrbništva za odrasle osobe jest odobrenje za otuđenje ili opterećenje imovine štíćenika, kojih je u 2010. godini bilo 3.175. Također, centri za socijalnu skrb dali su skrbniku 1.598 odobrenja za poduzimanje važnih mjera glede osobe štíćenika što se može odnositi i na smještaj u dom socijalne skrbi, ali točan broj osoba smještenih u dom socijalne skrbi na temelju takvog odobrenja nije poznat.

Samo je 95 fizičkih i pravnih osoba tijekom 2010. godine podnijelo pritužbe na rad skrbnika, od čega 32 štíćenika. Tako malen broj plativ je i činjenicom da štíćenici, s čime se udruga Sjaj upoznala u svojem radu, nisu informirani čak ni s time da su lišeni poslovne sposobnosti, tko im je skrbnik kao i da se zbog lošeg postupanja skrbnika može podnijeti bilo kakva žalba. Iz statističkih podataka, nadalje, nije vidljivo kakvi su bili ishodi žalbi štíćenika.

Tijekom 2010. godine, poslovnu sposobnost vratile su 54 osobe.

Statistički podaci sudova na razini Republike Hrvatske o postupcima za lišenje i vraćanje poslovne sposobnosti nisu poznati javnosti.

PRIMJERI IZ PRAKSE UDRUGE SJAJ

1. T.K. – sumnja na počinjenje kaznenih djela na štetu štíćenika

Još od 2008. godine, pred Županijskim sudom u Zagrebu vodi se istraga protiv četvero okrivljenika,¹¹ od kojih je jedna okrivljenica i liječnica psihijatrica, da su zloupotrijebili sustav skrbništva kako bi ostvarili protupravnu imovinsku korist na štetu T.K. koji boluje od duševne bolesti i u potpunosti je lišen poslovne sposobnosti, a trenutno je smješten u domu socijalne skrbi. Udruga Sjaj prati tijek ovog slučaja, ali ne može iznositi detalje sve dok traje istraga. O samom slučaju su izvještavali mediji.¹²

10 „Poslovna sposobnost je pravo na život“, udruga Sjaj, 2011., str. 10.

11 radi počinjenja kaznenih djela iz čl. 337. st. 1. u vezi sa st. 3. i 4. Kaznenog zakona.

12 „Mafija u socijalu pljačka nemoćne“, Večernji list, 5.6.2008., „Skrbnici koje je više zanimala zarada“, Jutarnji list, 10.2.2011.

ISHOD: Iako je istraga pokrenuta još 2008. godine, do sada nije poznat njezin ishod. T.K. i dalje živi u domu socijalne skrbi, a njegovu znatnu imovinu uživaju nekadašnji skrbnici.

2. I.S. – postupak za lišenje poslovne sposobnosti

Početakom 2009. godine udruzi Sjaj obratila se za pomoć J.S., majka I.S. (45 godina) koji je već dugi niz godina bolovao od shizofrenije. Godinama nije uzimao bilo kakvu terapiju te je, nakon što mu se zdravstveno stanje znatno pogoršalo, bio prisilno smješten u psihijatrijsku ustanovu. Liječnik u psihijatrijskoj ustanovi sugerirao je majci da bi bilo najpametnije njezinog sina lišiti poslovne sposobnosti kako bi ga ona mogla, u slučaju da mu se bolest pogorša, smjestiti u psihijatrijsku ustanovu bez da se mora pokretati postupak za prisilni smještaj po odredbama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.

Majka se sa tom sugestijom usuglasila te je obavijestila nadležni Centar za socijalnu skrb kako je njezinog sina potrebno lišiti poslovne sposobnosti, ali samo djelomično i to u opsegu donošenja odluka o liječenju. U to vrijeme, kao i za vrijeme trajanja postupka, sin je bio smješten u psihijatrijskoj ustanovi. Za vrijeme trajanja postupka, socijalni radnik u psihijatrijskoj ustanovi sugerirao je majci kako bi bilo najbolje njezinog sina smjestiti u privatni dom socijalne skrbi, pri čemu ju je već upoznao s konkretnim domom socijalne skrbi i upoznao s troškovima smještaja. S time se, međutim, majka nije složila s obzirom da je sin do tada živio s njom i svojim ocem u obitelji te su oni oboje željeli da se sin po povratku s liječenja vrati kući.

Liječnica vještakinja, iz iste psihijatrijske ustanove, dala je sudu mišljenje o potrebi lišenja poslovne sposobnosti I.S. te, suprotno mišljenju majke koja je zatražila pokretanje postupka za djelomično lišenje poslovne sposobnosti, navela kako je I.S. potrebno u potpunosti lišiti poslovne sposobnosti i smjestiti u ustanovu socijalne skrbi.

Korisnicima J.S. i I.S. udruga Sjaj pružila je pravnu pomoć u smislu savjetovanja i odvjetničkog zastupanja. U postupku pred sudom, odvjetnica je istaknula prigovor na pisano mišljenje te zatražila da se vještakinja o nalazu i mišljenju usmeno očituje na ročištu. To je sud i odobrio s obzirom da vještakinja uopće u pisanom nalazu i mišljenju nije navela razloge na temelju kojih je zaključila da je I.S. potrebno potpuno lišiti poslovne sposobnosti i smjestiti u dom socijalne skrbi. Na naknadno održanom ročištu vještakinja se očitovala da je svoj stav utemeljila na činjenici da su „*roditelji I.S. stari*“ i da je „*upitno što će se s njime dogoditi nakon njihove smrti*“. Međutim, kako je bila upozorena da te okolnosti nisu predmet vještačenja, vještakinja je povukla pred sudom svoje mišljenje o potpunom lišenju poslovne sposobnosti i smještaju u dom socijalne skrbi.

ISHOD: I.S. djelomično je lišen poslovne sposobnosti u opsegu donošenja odluka o liječenju te raspolaganja većim obimom imovine, stabilnog je zdravstvenog stanja, radi i živi s roditeljima.

3. V.P. – obustava postupka za lišenje poslovne sposobnosti

Sredinom 2009. godine udruzi Sjaj obratila se Ž.L. majka sina V.P. (30 godina) koji je bolovao od shizofrenije. Ona se tijekom 2006. godine obratila Centru za socijalnu skrb s molbom da pokrene postupak za lišenje poslovne sposobnosti protiv njenog sina V.P. s obzirom da zbog duševne

bolesti on nije bio u stanju sam o sebi brinuti, a ona je tada također bila teže bolesna i pribijavala se za njegovu egzistenciju. U to vrijeme vjerovala je da će lišenjem poslovne sposobnosti lakše moći ostvariti za sina neka socijalna prava i da će joj biti lakše za njega brinuti. Nakon što je pribavila i Centru dostavila potrebnu dokumentaciju, Centar je pokrenuo postupak za lišenje poslovne sposobnosti. V.P. je već ranije bio korisnik tog Centra putem kojeg je ostvarivao pravo na osobnu invalidninu u smanjenom iznosu.

Tijekom sljedeće tri godine ni Ž.L., a ni V.P. nisu dobili nikakvu obavijest ili poziv na ročište pred sudom. Kako se protekom tog vremena zdravstveno stanje sina popravilo, a i ona se oporavila, Ž.L. se obratila udruzi Sjaj za pomoć jer je željela da se postupak za lišenje poslovne sposobnosti obustavi. Ona, s obzirom da nije sama pokrenula postupak pred sudom, nije bila ovlaštena povući prijedlog za lišenje poslovne sposobnosti, a Centar za socijalnu skrb koji je taj prijedlog podnio sada ga nije želio povući i zaključio da o tome odluku mora donijeti sud. Također, predstavnik Centra za socijalnu skrb upozorio je Ž.L. da bi njezin sin V.P. mogao izgubiti pravo na osobnu invalidninu u smanjenom iznosu ukoliko bi se postupak za lišenje poslovne sposobnosti obustavio.

Korisnicima Ž.L. i V.P. udruga Sjaj pružila je pravnu pomoć u smislu savjetovanja i odvjetničkog zastupanja. Na ročištu pred sudom odvjetnica koja je zastupala V.P. istaknula je da inicijativa Centra za socijalnu skrb ionako izvorno potječe od majke Ž.L. i da bi bilo logično da majčino mišljenje treba biti od utjecaja i kod donošenja odluke o obustavi postupka, s obzirom na protek vremena i na promjenu u obiteljskim okolnostima koje je majka navela. Predstavnik Centra za socijalnu skrb je i na ročištu upozorio majku da ako Centar povuče svoj prijedlog njezin sin bi mogao izgubiti pravo na osobnu invalidninu u smanjenom iznosu. Ž.L. je, međutim, inzistirala da se taj prijedlog povuče pa je u konzultaciji s uređujućom sutkinjom predstavnik Centra ipak povukao prijedlog za lišenje V.P. poslovne sposobnosti.

U strahu da bi njezin sin mogao doista izgubiti pravo na osobnu invalidninu u smanjenom iznosu, Ž.L. se ponovo obratila za pomoć. Stoga je udruga Sjaj zatražila pravno mišljenje Upravnog suda Republike Hrvatske o tome ima li gubitak/povratak poslovne sposobnosti, odnosno obustava postupka za lišenje poslovne sposobnosti utjecaja na ostvarivanje prava na osobnu invalidninu u smanjenom ili punom iznosu. Upravni sud Republike Hrvatske ljubazno je odgovorio udruzi Sjaj da se zakonski propisi koji povezuju poslovnu sposobnost s ostvarivanjem prava iz sustava socijalne skrbi ne odnose na pravo na osobnu invalidninu već isključivo na pravo na doplatu za pomoć i njegu u smanjenom iznosu. S pravnim mišljenjem Upravnog suda Republike Hrvatske upoznata je Ž.L.

ISHOD: postupak za lišenje poslovne sposobnosti V.P. je obustavljen, a on i dalje prima osobnu invalidninu u smanjenom iznosu.

4. O.R. – financijsko savjetovanje

Tijekom 2010. godine udruzi Sjaj obratio se osobno O.R. (47 godina) koji se već dulji niz godina liječi od shizofrenije. Udruga je bila u kontaktu i s njegovom majkom I.R. O.R. živi sam u stanu u Z. uz financijsku podršku roditelja koji žive u drugom gradu. Vodi brigu o sebi i o svojem zdravlju, ali mu je svejedno zdravstveno stanje nestabilno te često posjećuje psihijatrijsku ustanovu. Stan u kojem živi njegovu je vlasništvo, a roditelji su mu imućni. Tijekom jedne hospitalizacije, ordinirajući liječnik psihijatar savjetovao je majci da O.R. treba biti lišen poslovne sposobnosti s obzirom da su

mu oboje roditelja starije životne dobi, a sve kako bi se osigurala njegova materijalna egzistencija. U tom smjeru, liječnik psihijatar uvjeravao je majku da O.R. ne bi imao skrbnika nego „financijskog savjetnika“ i za tu ulogu liječnik je sugerirao svojeg „dobrog prijatelja“.

Udruga Sjaj informirala je O.R. i I.R. o propisima, postupku za lišenje poslovne sposobnosti, imenovanju skrbnika i njegovim dužnostima te propisima vezanim uz sukob interesa.

ISHOD: za sada nije pokrenut postupak za lišenje poslovne sposobnosti O.R.

5. S.D. – obavijest bolnice za pokretanje postupka za lišenje poslovne sposobnosti

Krajem ožujka 2011. godine udruzi Sjaj obratila se S.D. (52 god.) s pritužbom na rad psihijatrijske bolnice i Centra za socijalnu skrb. Živi sama u vlastitoj kući. Ona se u psihijatrijskoj bolnici liječi od 1993. godine pod dijagnozom bipolarnog poremećaja. Od tada, do trenutka obraćanja udruzi Sjaj u toj bolnici liječila se sveukupno četrnaest puta, a zadnji puta početkom 2011. godine. Toj je hospitalizaciji prethodila hospitalizacija 2008. godine. Kod zadnje hospitalizacije, liječila se na odjelu kod drugog liječnika koji joj je tada uspostavio dijagnozu paranoidne shizofrenije. Ta je dijagnoza navedena iako je iz Otpusnog pisma bilo vidljivo da S.D. nije pokazivala simptome specifične za shizofreniju već upravo simptome koji su specifični za bipolarni poremećaj.

S.D. je dugogodišnja članica udruge Sjaj koja je pratila njezine zdravstvene i socijalne prilike. Pored povremenih pogoršanja zdravstvenog stanja kada joj je bila potrebna kratkotrajna hospitalizacija, S.D. je bila stabilna, živjela je uvijek sama i brinula se za sebe, ostvaruje pravo na invalidsku mirovinu te je korisnica jednokratne pomoći i prava na prehranu u javnoj kuhinji.

Nakon što je otpuštena iz bolnice, S.D. je na kućnu adresu primila obavijest Centra za socijalnu skrb da se odazove na poziv za sastanak jer je psihijatrijska bolnica u kojoj se zadnji puta liječila obavijestila taj Centar da ju je potrebno lišiti poslovne sposobnosti, s obzirom na to da se u zdravstvenoj ustanovi liječila već četrnaest puta. Slijedom toga, socijalna radnica je korisnicu uputila da će nakon lišenja poslovne sposobnosti od države primiti 350,00 kn mjesečno te je S.D. izdala listu dokumenata koje bi ona trebala pribaviti da bi se mogao za nju pokrenuti postupak za lišenje poslovne sposobnosti.¹³ Ona je te upute prihvatila kao mandatorne s obzirom da nije razumjela pravne posljedice lišenja poslovne sposobnosti. Iako joj je u Centru za socijalnu skrb dan Zapisnik na potpis, ona kopiju tog Zapisnika nije dobila.

Udruga Sjaj pružila je korisnici pravnu pomoć u smislu savjetovanja i odvjetničkog zastupanja. Također, udruga je uputila pritužbu Pučkom pravobranitelju na postupanje Centra za socijalnu skrb i psihijatrijske ustanove, slijedom koje je Pučki pravobranitelj upozorio obje ustanove da se postupak za lišenje poslovne sposobnosti treba pokrenuti samo u iznimnim slučajevima.

ISHOD: za sada nije pokrenut postupak za lišenje poslovne sposobnosti S.D.

¹³ Iz takvog postupka nametnulo se pitanje kako je moguće tretirati osobu kao onu koju je potrebno lišiti poslovne sposobnosti, a istovremeno od nje očekivati da sama pribavi dokumentaciju koja je uopće potrebna za pokretanje takvog postupka?!

6. B.P. – vraćanje poslovne sposobnosti; strah od „odmazde“

U srpnju 2009. godine udruzi Sjaj obratila se B.P. (50 godina) koja je u potpunosti lišena poslovne sposobnosti. Ona je također i dugogodišnja članica udruge koja je upoznata s njenim statusom. Živi sama u vlastitom stanu, prima mirovinu, vodi računa o liječenju, podmiruje životne troškove te brine za stare roditelje od kojih joj je otac skrbnik. Otac je svoju imovinu odlučio raspodijeliti nekim privatnim osobama, putem odvjetnika, kako ništa od te imovine ne bi pripalo njoj kao njegovoj kćeri nakon njegove smrti jer vjeruje da ona ne bi mogla sama time raspolagati, iako ona istovremeno njemu pomaže u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba.

Udruga Sjaj pružila je B.P. pomoć u smislu savjetovanja i ponudila odvjetničko zastupanje. Međutim, budući da joj je otac skrbnik, on joj istovremeno i prijeti da će ju smjestiti u psihijatrijsku bolnicu čak i na sam spomen revizije odluke o lišenju poslovne sposobnosti pa se B.P. uplašila njegove odmazde i odbila ponuđenu pravnu pomoć.

ISHOD: B.P. nadalje vodi brigu o sebi i potrebama starih roditelja iako je u potpunosti lišena poslovne sposobnosti. U međuvremenu, otac je svoju nepokretnu imovinu raspodijelio osobama koje B.P. ni ne poznaje. Centar za socijalnu skrb nikada nije samoinicijativno pokrenuo postupak revizije odluke o lišenju B.P. poslovne sposobnosti niti je posvetio pažnju imovinsko-pravnim radnjama koje je poduzeo njezin otac u cilju njenog isključenja iz nasljedstva.

7. R.T. – nemogućnost pokretanja prekršajnog postupka zbog nasilja u obitelji

Krajem 2011. godine udruzi Sjaj obratila se korisnica R.T. (38 godina) koja je u potpunosti lišena poslovne sposobnosti. Ima dvoje maloljetne djece, a skrbnik joj je izvanbračni suprug koji ju fizički zlostavlja. U tijeku je postupak za vraćanje poslovne sposobnosti uz suglasnost nadležnog Centra za socijalnu skrb. R.T. živi u stanu kod svojeg skrbnika kako bi mogla imati neposredan kontakt s nedavno rođenom maloljetnom kćerkom, a skrbnik ju verbalno i fizički zlostavlja. Više puta je pozivala policiju zbog nasilja u obitelji, ali je dobivala odgovor da kao osoba koja je lišena poslovne sposobnosti ne može prijaviti nasilje koje joj se događa. Ponekad bi izvanbračni suprug, sada skrbnik, pozvao policiju uz tvrdnju da ga zlostavlja R.T., na što bi policija reagirala pa je R.T. u strahu da bi je policija mogla prisilno odvesti i u psihijatrijsku ustanovu.

Ishod: nadležni Centar za socijalnu skrb preuzeo je neposredno skrbništvo nad R.T., a u tijeku je postupak za vraćanje poslovne sposobnosti

PRAĆENJE PRIMJENE PRAKSE EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U ODNOSU NA REPUBLIKU HRVATSKU

Odredbom čl. 46. st. 2. Europske konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama propisana je nadležnost Vijeća ministara u nadzoru provedbe odluka Europskog suda za ljudska prava za svaku članicu Vijeća Europe u odnosu na koju je taj sud utvrdio povredu rečene Konvencije. Većina odluka Europskog suda za ljudska prava samo utvrđuje da je došlo do povrede ljudskih prava nekog podnositelja, a dalje je na zemljama u odnosu na koje su odluke donesene da definiraju kojim

mjerama će se provesti odluke Suda pod supervizijom Vijeća ministara. Nadzor nad provedbom odluka Suda koji provodi Vijeće ministara zapravo je konzultativan proces između Vijeća i zemlje članice, a sastoji se od redovite međusobne komunikacije. Vijeće ministara, međutim, ne donosi zaključke samo na temelju informacija koje mu dostavlja vlada neke zemlje već i na temelju drugih dostupnih informacija. U tom procesu dobrodošli su i kompetentni komentari organizacija civilnog društva koje mogu ukazati na kvalitetu mjera koje je vlada neke zemlje uspostavila za provedbu odluka Suda kao i na to dovode li te mjere u stvarnosti do pravnog učinka, odnosno jesu li primjenjive na sve usporedne situacije u skladu s odlukom Suda. Udruga Sjaj posebno prati praksu Europskog suda za ljudska prava u odnosu na Republiku Hrvatsku u predmetima koji se tiču poslovne sposobnosti te će, s obzirom na povećani broj predmeta u kojima je utvrđena povreda ljudskih prava, o provedbi odluka suda i njihovom učinku na hrvatsko zakonodavstvo i praksu obavještavati posebnim komunikacijama i Vijeće ministara u procesu praćenja provedbe tih odluka. U ovom poglavlju prikazan je predmet u kojem je Sud utvrdio povredu Konvencije i čiju provedbu udruga Sjaj prati.

8. *X protiv Hrvatske, br. 1223/04, konačna odluka od 1.12.2008.*¹⁴

Dana 30. ožujka i 13. svibnja 2009. godine Vlada Republike Hrvatske dostavila je izvješća Vijeću ministara prema kojima smatra da za provedbu odluke u predmetu X protiv Hrvatske nisu nužne zakonodavne promjene već da se mjere najviše trebaju reflektirati u praksi. U tom smislu, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi dalo je naredbu svim centrima za socijalnu skrb da trebaju omogućiti roditeljima koji su lišeni poslovne sposobnosti da se zapisnički očituju o posvojenju svoje djece što treba činiti dio spisa u postupku posvojenja. Na taj način, Vlada tvrdi da će roditelji, koji nisu stranke u postupku posvojenja zbog toga što su lišeni poslovne sposobnosti, imati pravo izraziti svoje mišljenje o posvojenju te djece.

Vijeće ministara nije bilo zadovoljno mjerama koje je Vlada poduzela te očekuje informaciju o mjerama koje će omogućiti roditeljima lišenim poslovne sposobnosti pravo da kao stranke u postupku sudjeluju u postupcima koji se tiču njihove djece, dakle da im se osigura pravo da u zakonom predviđenim rokovima mogu koristiti i pravne lijekove koji su dostupni u tim postupcima.

Dana 25. srpnja 2011. godine Vlada Republike Hrvatske dostavila je komunikaciju Vijeću ministara kojom ponovo ističe stavove navedene u ranijim izvješćima da nisu potrebne zakonodavne promjene za provedbu odluke u navedenom predmetu već su dovoljne upute za provedbu u praksi koje su dane centrima za socijalnu skrb.

Na sastancima od 12. do 16. rujna 2011. te 2. i 22. prosinca 2011. godine, Vijeće ministara nije raspravljalo o zadnjem izvješću Vlade RH o provedbi odluke iz ovog predmeta. Sljedeći sastanak Vijeća ministara najavljen je za 6. do 8. ožujka 2012. godine.

¹⁴ Opis slučaja u: „Iva Ivanišević, LL.M., sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu: 'Praktična primjena Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u postupcima lišenja poslovne sposobnosti i skrbništva.'“

Preporuke za zakonodavne intervencije

Potpuna provedba članka 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom svakako je cilj kojemu sve države koje su ratificirale tu Konvenciju, pa tako i Republika Hrvatska, trebaju težiti. To nije samo obaveza koja proizlazi iz potrebe za zaštitom političkog ugleda pred međunarodnom zajednicom nego i obaveza koja dolazi iz nadzakonske snage same Konvencije u unutarnjem pravnom poretku Republike Hrvatske. Prema dosadašnjim tumačenjima Odbora za prava osoba s invaliditetom UN-a, države potpisnice trebaju revidirati zakonodavstvo koje se tiče lišenja poslovne sposobnosti, izgraditi sustav podrške u odlučivanju za osobe s invaliditetom i time zamijeniti sustav lišenja poslovne sposobnosti. To je, dakako, dugotrajan proces u kojem je teško očekivati napuštanje sustava lišenja poslovne sposobnosti u nekim kratkoročnim terminima.

Ipak, valjalo bi u razdoblju razvoja sustava podrške u odlučivanju razmisliti o zakonskim rješenjima koji će dovesti do smanjenja broja osoba lišenih poslovne sposobnosti te koja će u što manjoj mogućoj mjeri zadirati u individualna prava pojedinaca, sve dok se ne uspostave uvjeti za napuštanje sustava lišenja poslovne sposobnosti. U tom kontekstu, trebalo bi poduzeti najmanje ove intervencije:

- 1) Izmjenama Obiteljskog zakona - ukinuti mogućnost potpunog lišenja poslovne sposobnosti;
- 2) Osnažiti ulogu pravosuđa u nadzoru nad radom centara za socijalnu skrb;
- 3) Omogućiti pristup pravosuđu na svim razinama za sve osobe s invaliditetom kojima je poslovna sposobnost ograničena;
- 4) Ograničiti pokretanje postupaka za lišenje poslovne sposobnosti na iznimno nužne situacije;
- 5) U hrvatsko zakonodavstvo uvesti anticipatorne direktive;
- 6) Zakonski regulirati osobnu asistenciju i kao oblik podrške u donošenju odluka;
- 7) Davati prednost alternativnim rješenjima pred lišenjem poslovne sposobnosti (pomoć i njega u kući, osobna asistencija, patronaža i dr.);
- 8) Promovirati primjenu Konvencije o pravima osoba s invaliditetom;
- 9) Razvijati sudsku praksu vraćanja poslovne sposobnosti; i
- 10) Provoditi edukacije za pravosuđe, socijalni rad i medicinsku struku o poslovnoj sposobnosti.

Osobe s duševnim smetnjama imaju pravo na ravnopravan život u društvenoj zajednici. One su subjekt aktivne društvene participacije, a ne isključivo objekt zaštite, prema tome potrebno je raditi na kreiranju humane percepcije javnosti i stručnjaka koji se bave ovom tematikom. Na žalost, stječe se dojam među postojećim strukturama da za ozbiljne promjene nema prevelike društvene volje, postoji snažan otpor među liječnicima psihijatrima, socijalnim radnicima i sucima, što će nužno dovesti do potrebe i za kadrovskim promjenama ukoliko se dugoročno želi doći do značajnih pomaka u zaštiti prava osoba s duševnim smetnjama i njihovog uključivanja u život zajednice.

3.7. Iva Ivanišević, LL.M (Harvard), sutkinja Općinskog građanskog suda u Zagrebu

Praktična primjena Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u postupcima lišenja poslovne sposobnosti i skrbništva

1.0. UVOD

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje u tekstu: Konvencija) međunarodni je ugovor Vijeća Europe koji je na snazi u Republici Hrvatskoj od 5. studenog 1997. godine.

Sukladno članku 141. Ustava RH, međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom te objavljeni, čine dio unutarnjega pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona. To znači da su Konvenciju dužna primjenjivati sva državna tijela (ministarstva, sudovi, centri za socijalnu skrb itd.) i to svakodnevno u svojem radu.

Najveći značaj Konvencije je u tome što je njome uspostavljen mehanizam zaštite ljudskih prava kroz Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu (dalje u tekstu: Sud). Time je pojedincima koji smatraju da su žrtve povrede ljudskih prava otvoren pristup međunarodnom sudu putem zahtjeva koji upućuju protiv države, članice Vijeća Europe, a za koju smatraju da je povrijedila koje od ljudskih prava i temeljnih sloboda zajamčenih Konvencijom.

Budući da je zahtjev Europskom sudu za ljudska prava supsidijaran mehanizam zaštite, pojedinci, prije obraćanja Sudu, moraju prvo iscrpiti redovan pravni put u svojoj državi. To uključuje odlučivanje prvostupanjskog i drugostupanjskog tijela, sudova i konačno podnošenje ustavne tužbe iz razloga jer se državama članicama Konvencije želi dati mogućnost da spriječe ili isprave kršenje ljudskih prava svojim mehanizmima zaštite, unutar njihovog pravnog sustava, a tek ukoliko takva zaštita izostane ili je takav vid zaštite neučinkovit, zaštita se pruža kroz Europski sud za ljudska prava.

U slučaju da Sud utvrdi povredu kojih od prava zajamčenih Konvencijom, donosi presudu kojom se utvrđuje povreda ljudskih prava te Sud, kada to smatra primjernim, dosuđuje podnositelju pravičnu naknadu. Isplata pravične naknade te eventualno ponavljanje postupka pred domaćim sudovima predstavljaju pojedinačne mjere izvršenja presude. Međutim, ukoliko povreda predstavlja sustavni problem, država je dužna predložiti mjere kojima će se u budućnosti spriječiti slične povrede Konvencije. Te mjere najčešće uključuju izmjenu zakonodavstva ili sudske i upravne prakse.

2.0. PRAVO NA POŠTIVANJE PRIVATNOG ŽIVOTA

Članak 8. Konvencije propisuje da svatko ima pravo na poštivanje svog privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja. Postupci lišavanja poslovne sposobnosti ulaze u sferu prava na poštivanje privatnog života. Lišavanje osobe poslovne sposobnosti, bilo potpuno ili djelomično, predstavlja miješanje države u privatni život pojedinca budući da osoba lišena poslovne

sposobnosti u potpunosti gubi ili joj se ograničava njezina mogućnost da svojim postupcima, izjavama i radnjama proizvodi pravne učinke. Takva osoba ne može sklapati pravne poslove, a ako ih sklopi, oni su ništavi, ukoliko ih naknadno ne odobri skrbnik.

Da bi postupak lišavanja poslovne sposobnosti bio u skladu s Konvencijom, taj postupak i odluka na temelju koje se osoba lišava poslovne sposobnosti, moraju biti utemeljeni na zakonu. Na taj način štiti se osoba od arbitrarnosti u slučaju lišavanja poslovne sposobnosti. U Republici Hrvatskoj je na snazi Obiteljski zakon, koji propisuje u kojim slučajevima i na koji način će se osoba lišiti poslovne sposobnosti. Time je, u većini slučajeva, zadovoljen kriterij zakonitosti.

Drugi zahtjev kojem mora biti udovoljeno je, da lišavanje poslovne sposobnosti služi postizanju legitimnog cilja. Legitiman je cilj u ovim slučajevima zaštita prava i dobrobiti osoba koje se lišavaju poslovne sposobnosti, ali i zaštita i dobrobit drugih osoba koje na neki način mogu biti povrijeđene radnjama ili propustima osobe koju je potrebno lišiti poslovne sposobnosti.

Treći uvjet jest da je mjera lišavanja poslovne sposobnosti bila nužna da bi se postigao legitimni cilj. Drugim riječima, to znači da se ni jednom drugom blažom mjerom nije mogao postići legitimni cilj. Ovo je tzv. test proporcionalnosti. Upravo ovaj test proporcionalnosti je najdelikatniji odnosno najteže mu je udovoljiti. Sud naime, primjenom testa proporcionalnosti, prosuđuje jesu li domaća tijela postigla pravičnu ravnotežu između prava zajamčenog Konvencijom (prava na poštivanje privatnog života - puna poslovna sposobnost) i legitimnog cilja (zaštita prava i interesa osobe koja se lišava poslovne sposobnosti i drugih).

Konačno, u postupovnom smislu, svaki postupak lišavanja poslovne sposobnosti mora udovoljavati zahtjevima pravičnog postupka propisanog u čl. 6. Konvencije.¹⁵ To, između ostalog znači, da se postupak mora okončati u razumnom roku, da osoba koja se lišava poslovne sposobnosti mora sudjelovati u tom postupku osobno te da joj se dostavljaju rješenja u vezi s postupkom (u vrlo iznimnim situacijama ju se može isključiti) kao i da se osigura kontradiktornost postupka kroz aktivno sudjelovanje skrbnika. Ovo također znači i da sud svoju odluku o lišavanju poslovne sposobnosti mora temeljiti na neposrednom kontaktu s osobom koja se lišava poslovne sposobnosti (vidi na primjer *Winterwerp v. the Netherlands*, 24. listopada 1979, Seria A no. 33 i *Shtukaturov v. Russia*, broj 44009/05, 27. ožujka 2008.)

Postupci koji su se vodili ili se vode pred Europskim sudom za ljudska prava u vezi lišenja poslovne sposobnosti mogu se razvrstati u dvije grupe. Prvu grupu čine predmeti koji se tiču postupka lišavanja poslovne sposobnosti, dok u drugu grupu predmeta ulaze predmeti koji se tiču zaštite ostalih prava zajamčenih Konvencijom osoba koje su već lišene poslovne sposobnosti.

U daljnjem izlaganju bit će obrađena četiri predmeta koja su se pred Europskim sudom za ljudska prava vodila protiv Republike Hrvatske, a tiču se prava osoba lišenih poslovne sposobnosti.

¹⁵ Članak 6. Konvencije propisuje, u bitnom dijelu da "radi utvrđivanja svojih prava i obaveza građanske naravi... svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj."

3.0 PREDMETI PRED EUROPSKIM SUDOM ZA LJUDSKA PRAVA

3.1. Predmet X i Y protiv Hrvatske (presuda od 3. studenog 2011. godine)

Sažete činjenice predmeta u odnosu na postupak lišenja poslovne sposobnosti podnositeljice X:

Podnositeljice zahtjeva su majka (podnositeljica X) i kćer (podnositeljica Y). Centar za socijalnu skrb je imenovao nećakinju podnositeljice X skrbnicom za poseban slučaj u postupku oduzimanja njezine poslovne sposobnosti. Podnositeljica Y prigovarala je odluci centra za socijalnu skrb iz razloga što ona nije imenovana skrbnicom za poseban slučaj podnositeljici X, kao njezina kćerka, međutim njezinim molbama nije udovoljeno. Postupak lišenja poslovne sposobnosti pokrenut je s osnove da je podnositeljica X preživjela moždani udar, da pati od atrofije mozga, dementna je i u potpunosti ovisna o skrbi drugih.

Tijekom postupka pred sudom skrbnica je, za poseban slučaj podnositeljice X, potvrdila navode centra za socijalnu skrb da je podnositeljica X dementna, dezorijentirana, u potpunosti vezana uz krevet te ovisna o tuđoj pomoći i njezi. Predložila je provođenje psihijatrijskog vještačenja. Vještak je sačinio nalaz i mišljenje na temelju medicinske dokumentacije i pregleda podnositeljice X. U međuvremenu, podnositeljica X je potpisala punomoć za zastupanje podnositeljici Y koja je u pisanom podnesku prigovorila nalazu i mišljenju vještaka navodeći da je isti sačinjen na temelju stare medicinske dokumentacije te da je pregled podnositeljice X trajao svega 20 minuta. Također je navela da je vještak vidio podnositeljicu X u popodnevnim satima, kada je ova bila umorna i pod utjecajem lijekova. Skrbnica za poseban slučaj nije imala prigovora na nalaz i mišljenje vještaka, ali se očitovala da je isti sačinjen na temelju stare medicinske dokumentacije. Sud je donio odluku kojom je podnositeljica X u potpunosti lišena poslovne sposobnosti. Ova odluka nije dostavljena ni podnositeljici X, a ni podnositeljici Y te je postala pravomoćna.

Sažete činjenice predmeta u odnosu na pokretanje postupka lišenja poslovne sposobnosti podnositeljice Y:

Centar za socijalnu skrb pokrenuo je postupak lišenja poslovne sposobnosti podnositeljice Y uz obrazloženje da od svoje mladosti boluje od mišićne distrofije te da se, od kada joj je majka smještena u Dom za starije i nemoćne, počela ponašati na "čudan način". U prijedlogu se navodi kako se podnositeljica Y jednom prilikom zaključala u kuću odbijajući hranu i pomoć doktora i susjeda. Također se navodi da je bila hospitalizirana te da joj je dijagnosticirana depresivna psihoza; da je odnos prema majci posesivan te da pokazuje nizak prag tolerancije prema zaposlenicima centra za socijalnu skrb i Doma za starije i nemoćne. U postupku joj je rješenjem imenovan skrbnik za poseban slučaj, a na koje rješenje se podnositeljica Y žalila navodeći da je sposobna sama se zastupati. Također protivila se oduzimanju poslovne sposobnosti. U postupku pred sudom provedeno je medicinsko vještačenje te je podnositeljica Y saslušana. Podnositeljica Y nije lišena poslovne sposobnosti.

Presuda Suda:

U odnosu na podnositeljicu X, Sud je utvrdio da ona nije sudjelovala u postupku lišenja poslovne sposobnosti te da time nije mogla predlagati dokaze, a prvostupanjski sud je nije ni saslušao. S tim u vezi Sud je utvrdio da je podnositeljica u postupku lišenja poslovne sposobnosti bila i stranka u postupku, ali i predmet postupka. Radi navedenog, sudjelovanje osobe koja se lišava poslovne

spособnosti nije potrebno samo kako bi ona predlagala dokaze, već i da prvostupanjski sud može, na temelju neposrednog opažanja, steći dojam o psihičkom stanju stranke. Prema tome, Sud može prihvatiti da podnositeljica X nije bila pozivana na ročišta zbog svojeg zdravstvenog stanja, međutim, budući da je prvostupanjski sud taj koji donosi odluku o lišenju nečije poslovne sposobnosti, on se mora sam uvjeriti u stanje stranke. Prema tome, da bi se u postupku lišenja poslovne sposobnosti poštivala načela poštenog suđenja iz čl. 6. Konvencije potrebno je, pored medicinskog vještačenja i saslušanja svjedoka, saslušati ili neposredno vidjeti stranku. Također, Sud je uzeo u obzir i činjenicu da je podnositeljica X svojoj kćer (podnositeljici Y) dala punomoć za zastupanje u postupku lišenja poslovne sposobnosti. Međutim, prvostupanjski sud nije pozvao podnositeljicu Y da prisustvuje ročištu, niti joj je dostavio odluku o lišenju poslovne sposobnosti. Konačno Sud je zaključio da je prvostupanjski sud donio svoju odluku na temelju medicinskog vještačenja kojim je utvrđeno da podnositeljica X nije u mogućnosti brinuti se o sebi, dementna je i u potpunosti ovisna o tuđoj pomoći i njezi. Sud priznaje da starijim osobama koje su u nemogućnosti brinuti se o sebi država treba osigurati pomoć. Međutim, oduzimanje nečije poslovne sposobnosti je sasvim drugačije pitanje budući da ono ima značajne posljedice. Stoga Sud smatra da država ima na raspolaganju brojne druge mjere kojima se može pomoći starijim i nemoćnim osobama, dok lišenje poslovne sposobnosti mora biti ograničeno na vrlo iznimne slučajeve. Na kraju, Sud je zaključio da budući da podnositeljici X nije bila dostavljena odluka o lišenju poslovne sposobnosti, a žalba nije bila uložena, podnositeljici X je uskraćeno pravo da tu odluku ispita viši sud i da eventualno otkloni nepravilnosti u radu prvostupanjskog suda. Zbog svega navedenog, Sud je utvrdio povredu prava na pošteno suđenje (čl. 6. Konvencije), dok je smatrao nepotrebnim dalje utvrđivati povredu prava na poštovanje privatnog života (čl. 8. Konvencije).

U odnosu na podnositeljicu Y Sud je utvrdio da samo pokretanje postupka lišenja poslovne sposobnosti, bez obzira na ishod postupka, predstavlja miješanje u privatni život jer se prilikom pokretanja postupka lišenja poslovne sposobnosti osobi automatski postavlja skrbnik za poseban slučaj i nad njom se provode medicinska vještačenja. Prema mišljenju Suda, prilikom pokretanja postupka lišenja, centar za socijalnu skrb bi trebao imati konkretne dokaze da je osoba nesposobna brinuti se za sebe, svoja prava i interese ili da predstavlja rizik za druge. Prema tome, prijedlog za lišenje poslovne sposobnosti ne može se temeljiti na generalnim pretpostavkama, već samo na konkretnim činjenicama i dokazima koji opravdavaju mjeru lišenja poslovne sposobnosti kao najadekvatniju mjeru za tu konkretnu situaciju. Stoga je Sud utvrdio povredu čl. 8. Konvencije jer smatra da pokretanjem postupka lišenja poslovne sposobnosti nisu poštivane zakonske odredbe Obiteljskog zakona koje propisuju kada će se i koje će se osobe lišiti poslovne sposobnosti, a pokretanje postupka lišenja nije težilo zakonitom cilju i nije bilo nužno u demokratskom društvu.

3.2. Bajčetić protiv Hrvatske (odluka od 11. listopada 2011. godine)

Sažete činjenice predmeta:

Podnositeljica zahtjeva je osoba lišena poslovne sposobnosti te joj je za skrbnika postavljen brat. Nakon smrti oca, podnositeljica nije osobno sudjelovala u ostavinskom postupku već ju je u tom postupku zastupao brat kao njezin skrbnik. Brat je pored podnositeljice i njihove majke bio jedan od zakonskih nasljednika. Na ostavinskoj raspravi brat se s majkom dogovorio da će

on naslijediti 2/3 stana koji je bio u vlasništvu pokojnog oca, dok je podnositeljica naslijedila 1/3 stana. Budući da su nakon ostavinske rasprave podnositeljica i njezin brat postali suvlasnici stana, brat je kao skrbnik podnositeljice, ali i kao jedan od suvlasnika, podnio zahtjev centru za socijalnu skrb za donošenjem rješenja o suglasnosti prodaje 1/3 suvlasničkog dijela stana u vlasništvu podnositeljice. Centar za socijalnu skrb odobrio je prodaju te je imenovao skrbnika za poseban slučaj u postupku prodaje stana. Nakon objavljenog javnog natječaja, 1/3 stana je prodana po tržišnoj vrijednosti bratu, kao jedinom ponuđaču.

Analiza predmeta:

Sud je u ovom predmetu donio odluku o nedopuštenosti 11. listopada 2011. godine iz razloga što podnositeljica nije iscrpila sva domaća raspoloživa pravna sredstva te iz razloga što je dio zahtjeva podnesen izvan šestomjesečnog roka. No unatoč odluci Suda koji zbog formalnih razloga nije ulazio u osnovanost zahtjeva, ovaj predmet vrijedno je razmotriti s aspekta moguće povrede ljudskih prava.

Prije svega, nameće se pitanje je li podnositeljica, samom činjenicom što ju je u ostavinskom postupku zastupao njezin brat koji je ujedno bio i jedan od nasljednika, bila oštećena odnosno jesu li time bila ugrožena njezina prava. Naime, brat podnositeljice se kao njezin skrbnik prihvatio nasljedstva 1/3 stana u njezino ime. To znači da brat nije ni na koji način disponirao njezinim nasljednim dijelom, već ga je on, u ime podnositeljice, prihvatio. Što se tiče dogovora s majkom kojim je brat postao suvlasnik u 2/3 stana valja istaći da je majka slobodno mogla disponirati svojim suvlasničkim dijelom te je tako odlučila prepustiti svoju 1/3 bratu podnositeljice. Prema tome, iako je brat podnositeljice bio kolizijski skrbnik u ostavinskom postupku, podnositeljica time nije oštećena jer je naslijedila ono što joj po zakonu pripada.

Međutim, čl. 168. Obiteljskog zakona jasno propisuje da će se u slučaju kada postoji sukob interesa između šticećenika i skrbnika imenovati poseban skrbnik, dok čl. 175. Obiteljskog zakona propisuje da skrbnik ne može biti osoba čiji su interesi u suprotnosti s interesima šticećenika. Ove zakonske odredbe polaze od opće pretpostavke sukoba interesa te za njihovu primjenu nije bitno da je u konkretnom slučaju taj sukob interesa "izašao na vidjelo". Drugim riječima, nije presudno što ishod ostavinskog postupka za podnositeljicu ne bi bio drugačiji u slučaju da joj je bio imenovan skrbnik za poseban slučaj, već je odlučno to što su i brat i podnositeljica u ostavinskom postupku imali jednake interese u vezi nasljedstva. Stoga, s aspekta zaštite ljudskih prava, moglo bi se zaključiti da zbog neadekvatnog zastupanja u ostavinskom postupku nisu bili zadovoljeni zahtjevi poštenog suđenja propisani čl. 6. Konvencije.

Sljedeći problem koji nameće ovaj predmet proizlazi iz činjenice da je centar za socijalnu skrb dopustio izvansudsku prodaju suvlasničkog dijela podnositeljice. Premda je centar za socijalnu skrb donio odluku o izvansudskoj prodaji suvlasničkog dijela iz razloga što bi se izvansudskom prodajom postigla tržišna vrijednost stana, znači bolja prodajna cijena od sudske prodaje, centar za socijalnu skrb nije uzeo u razmatranje da je svojom odlukom podnositeljici uskratio pravo na pristup sudu i ulaganje prigovora pred sudom u slučaju sudskog razvrgnuća suvlasničke zajednice. Naime, čl. 47. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima propisuje da suvlasnik, konkretno brat, ima pravo tražiti razvrgnuće suvlasništva u bilo koje doba, osim kada bi to bilo na štetu ostalih suvlasnika. S tim u vezi važno je istaći da je podnositeljica živjela u predmetnom stanu te da je prodajom njezinog suvlasničkog dijela, ona ostala bez stana u kojem je živjela, a time i bez svojeg doma (moguća povreda čl. 8. Konvencije i prava na poštivanje doma). Ovaj prigovor podnositeljica je mogla istaći u sudskom postupku razvrgnuća te bi sud odlučio je li

sudsko razvrgnuće suvlasništva, uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja, dopušteno. Prema tome, odlukom centra za socijalnu skrb za izvansudskom prodajom podnositeljici je uskraćeno pravo da pred nadležnim sudom osporava valjanost razvrgnuća suvlasničke zajednice. Time je možebitno podnositeljici povrijeđeno pravo na pristup sudu, također zajamčeno čl. 6. Konvencije.

3.3. Predmet X protiv Hrvatske (presuda od 17. srpnja 2008. godine)

Sažete činjenice predmeta:

Podnositeljica zahtjeva je rodila izvanbračno dijete te je nakon rođenja djeteta bila u potpunosti lišena poslovne sposobnosti budući da boluje od shizofrenije i ovisna je o opijatima. Nadležni centar za socijalnu skrb rješenjem je stavio dijete u udomiteljsku obitelj na temelju čl. 99. st. 1. Obiteljskog zakona te je majku podnositeljice imenovao udomiteljicom. Budući da je podnositeljica živjela s majkom u istom domaćinstvu te nije dopuštala udomiteljici da se skrbi o djetetu, centar za socijalnu skrb je 2001. godine rješenjem oduzeo pravo podnositeljici da živi sa svojim djetetom te je smjestio dijete u SOS Dječje selo. Godine 2003. dijete je stavljeno pod skrbništvo te ovo rješenje nije dostavljeno podnositeljici. Iste godine centar za socijalnu skrb je pokrenuo postupak posvajanja djeteta, bez znanja podnositeljice, a uz suglasnost skrbnice (podnositeljčina majka i djetetova baka s očeve strane bile su obaviještene o postupku posvajanja) te je dijete u konačnici dano na posvajanje.

Odluka Suda:

Sud je u svojoj odluci ponovio da posvojenje djeteta, kao veoma restriktivna mjera koja ima za posljedicu potpuno prekidanje odnosa između roditelja i djeteta, predstavlja miješanje u pravo podnositeljice zahtjeva na poštivanje obiteljskog života kako jamči članak 8. Konvencije.

Odredbe Obiteljskog zakona koje se tiču postupka posvojenja imaju za cilj zaštitu djeteta što predstavlja legitimni cilj (vidi *Keegan v. Ireland*, presuda od 26. svibnja 1994., Serija A br. 290, str. 20, § 44; *Görgülü v. Germany*, br. 74969/01, § 37, 26. veljače 2004.; i *Glesmann v. Germany*, br. 25706/03, § 101, 10. siječnja 2008.).

Međutim, što se tiče testa proporcionalnosti, Sud je utvrđivao, uzimajući u obzir konkretne okolnosti predmeta, a osobito ozbiljnost odluka koje se donose, je li podnositeljica bila uključena u postupak posvojenja, gledano u cjelini, u onoj mjeri koja je dovoljna da joj se pruži potrebna zaštita njezinih interesa. U ovome predmetu Sud nije odlučivao o tome je li posvojenje podnositeljčinog djeteta kao takvo bilo opravdano, već jesu li primijenjeni postupci bili u skladu sa zahtjevima članka 8. Konvencije.

U odnosu na činjenice ovog predmeta Sud je utvrdio da se ni u jednome od postupaka koji su prethodili posvojenju podnositeljčina djeteta nije ocjenjivao odnos između podnositeljice zahtjeva i njezine kćeri bez obzira na činjenicu da je jedna od *ex lege* posljedica odluke o oduzimanju poslovne sposobnosti podnositeljici zahtjeva bila podnositeljčino potpuno isključenje iz postupka posvojenja njene kćeri, budući da prema domaćemu pravu roditelj kojemu je oduzeta poslovna sposobnost nije stranka u postupku posvojenja i njegov pristanak nije potreban za posvojenje (članci 130. i 138. Obiteljskog zakona iz 2003.).

Sud je nadalje istakao da nikada nije, u nekom posebnom postupku, donesena posebna odluka o podnositeljčinim roditeljskim pravima. Štoviše, i nakon što je bila potpuno lišena poslovne sposobnosti, podnositeljica zahtjeva je nastavila izvršavati svoja roditeljska prava, barem u određenoj mjeri, budući da su joj prava na kontakte s djetetom bila sačuvana sve do posvojenja.

Konačno, Sud se nije mogao složiti sa stajalištem da svaka osoba lišena poslovne sposobnosti treba automatski biti isključena iz postupka posvojenja svoga djeteta, kao što je u ovome predmetu bila isključena podnositeljica zahtjeva. S tim u svezi nije dovoljno to što su podnositeljicu zahtjeva, dok su joj roditeljska prava još uvijek bila netaknuta, nadležne domaće vlasti tek ukratko, telefonskim putem, obavijestile da je pokrenut postupak posvojenja njezine kćeri već joj je bilo potrebno pružiti priliku da bude saslušana u tom postupku, a time i mogućnost da izrazi svoje stavove o mogućem posvojenju svoje kćeri.¹⁶

Zog svega navedenog, Sud je utvrdio da je došlo do povrede čl. 8. Konvencije budući da država, time što je dopustila da podnositeljica zahtjeva bude isključena iz postupka koji je doveo do posvojenja njezine kćeri, nije osigurala poštivanje njezinoga privatnog i obiteljskog života.

3.4. Krušković protiv Hrvatske (presuda od 21. lipnja 2011. godine)

Sažete činjenice predmeta:

Podnositelj je osoba lišena poslovne sposobnosti. Godine 2007. dobio je kćer. Podnositelj je pred matičnim uredom i centrom za socijalnu skrb dao izjavu o priznanju očinstva. Majka nije osporavala očinstvo, štoviše, i ona je navela da je podnositelj otac njezine kćeri. Centar za socijalnu skrb naknadno je obavijestio matični ured da je podnositelj lišen poslovne sposobnosti te je matični ured pokrenuo postupak da se poništi upis očinstva. Odlukom nadležnog tijela poništen je upis očinstva podnositelja budući da podnositelj kao osoba lišena poslovne sposobnosti nije mogao priznati očinstvo. Ova odluka nije dostavljena podnositelju. Godine 2010. centar za socijalnu skrb je pokrenuo postupak utvrđivanja očinstva pred sudom.

Presuda Suda:

Sud je svoju odluku temeljio na činjenici da prema mjerodavnom domaćem pravu podnositelj nema mogućnosti dati bilo kakvu izjavu o svom očinstvu budući da je u potpunosti lišen poslovne sposobnosti. U tom pogledu on u cijelosti ovisi o radnjama nadležnog centra za socijalnu skrb.

Iako se ovaj položaj može činiti opravdanim u pogledu osoba lišenih poslovne sposobnosti, a kako bi ih se zaštitilo od davanja pravno obvezujućih izjava koje su suprotne njihovim interesima, ili čak suprotne činjenicama, Sud je imao na umu sljedeće.

U ovome su se predmetu i podnositelj zahtjeva i majka djeteta složili da je podnositelj zahtjeva biološki otac djeteta.

Ubrzo nakon rođenja kćeri podnositelj zahtjeva dao je izjavu da je on njezin otac. Ta izjava nije mogla imati pravni učinak jer je podnositelj zahtjeva bio lišen poslovne sposobnosti. Međutim,

¹⁶ Konvencija UN-a o pravima djeteta od 20. studenoga 1989., koja je u odnosu na Hrvatsku stupila na snagu 8. listopada 1991. (*Narodne novine – Međunarodni ugovori*, 15/1990), u čl.9. st.2. propisuje da se u postupku posvojenja svim zainteresiranim osobama mora omogućiti sudjelovanje i izjašnjavaње.

mjerodavne vlasti nisu pozvale skrbnika da dade svoju suglasnost na priznanje očinstva koje je dao podnositelj zahtjeva. Nema nikakve dvojbe da je priznanje i upis njegovog očinstva bilo od vitalnog interesa za podnositelja zahtjeva. Međutim, nadležni Centar za socijalnu skrb u vrijeme, kad je kćer rođena i kad je podnositelj zahtjeva pokušavao upisati svoje očinstvo, nije poduzeo nikakve korake da mu pomogne da njegovo očinstvo bude pravno priznato.

Nadalje, iako se postupak za utvrđenje očinstva može pokrenuti do osamnaeste godine života djeteta, centar za socijalnu skrb na temelju nacionalnog prava nema uopće nikakvu pravnu obvezu pokrenuti taj postupak te stoga ne postoje nikakvi rokovi u kojima bi centar trebao odgovoriti na tvrdnju podnositelja da je on biološki otac.¹⁷ Stoga, centri za socijalnu skrb imaju neograničeno diskreciono pravo odlučiti kada da poduzmu i hoće li uopće poduzeti koju radnju kako bi osigurali da očinstvo osoba lišenih poslovne sposobnosti bude pravilno utvrđeno i upisano.

Kao posljedica naprijed opisanog pravnog položaja, Sud je utvrdio da je podnositelj bio ostavljen u pravnoj praznini sve do 2010. godine, dok nije bio pokrenut postupak za utvrđenje njegovog očinstva. Nadalje, podnositelj nije imao nikakvog načina prisiliti centar za socijalnu skrb da pokrene takav postupak. Stoga su prošle više od dvije i pol godine od trenutka kad je podnositelj zahtjeva dao svoju izjavu da je on biološki otac do trenutka pokretanja sudskog postupka.

S obzirom na naprijed navedenu pozadinu, Sud smatra da nije postignuta poštena ravnoteža između javnog interesa da se zaštite osobe lišene poslovne sposobnosti od toga da daju izjave na štetu sebi ili drugima, i interesa podnositelja zahtjeva da pravno bude priznato njegovo očinstvo.

U tim okolnostima, Sud je zaključio da tužena država nije ispunila svoju pozitivnu obvezu da jamči pravo podnositelja zahtjeva na poštivanje njegovog obiteljskog i privatnog života te da je došlo do povrede članka 8. Konvencije.

4.0 UMJESTO ZAKLJUČKA

Budući da je jedan od osnovnih principa zaštite ljudskih prava zajamčenih Konvencijom supsidijaritet zaštitnog mehanizma osiguranog Konvencijom (zahtjev Europskom sudu za zaštitu ljudskih prava), vrlo je važno imati na umu da bi osobe lišene poslovne sposobnosti morale ostvariti pravo zaštite ljudskih prava prvenstveno, prije svega, pred domaćim sudovima. To u konačnici znači, da bi se ovim osobama morao omogućiti nesmetani pristup Ustavnom sudu, kao sudu u čijoj nadležnosti je zaštita prava zajamčenih Ustavom RH-a, a time i ljudskih prava.

Prema dosadašnjoj praksi, s jedne strane upitno je treba li Ustavni sud tražiti odobrenje skrbnika u slučaju kada osoba lišena poslovne sposobnosti ustane ustavnom tužbom, dok s druge strane, valja imati na umu da skrbnici vrlo rijetko daju takva odobrenja. Time se osobe lišene poslovne sposobnosti stavljaju u situaciju da su u potpunosti onemogućene zaštitu ljudskih prava ostvarivati u svojoj državi budući da su u potpunosti vezani voljom i radnjama skrbnika. Takvo što nesumnjivo je u suprotnosti s pravima i zahtjevima koje postavlja Konvencije i možebitno predstavlja povredu prava na pristup sudu zajamčenog čl. 6. Konvencije.

¹⁷ Člankom 73. Obiteljskog zakona propisano je da tužbu radi utvrđivanja očinstva može podnijeti centar za socijalnu skrb do navršene osamnaeste godine života djeteta.

3.8. Mirjana Jakovčev, prof., predsjednica Hrvatskog saveza udruga za osobe s mentalnom retardacijom

Lišavanje poslovne sposobnosti iz perspektive roditelja osoba s mentalnom retardacijom

U Hrvatski savez udruga za osobe s mentalnom retardacijom umrežena je 31 udruga koja sa svojih 40 klubova i 10 000 članova predstavlja snagu koja se bori za prava osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji. Ako kažemo da smo posebni i specifični u odnosu na druge vrste invaliditeta, kažemo to zato što naši članovi funkcioniraju s obzirom na vrstu i stupanj teškoća koji se odnosi na laku, umjerenu, težu i tešku mentalnu retardaciju. Osobe s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom ne mogu se samozastupati premda postoje pokušaji nekih stručnjaka da dokažu suprotno, jer naučeno deklariranje nekih prava napamet ne znači poznavanje uzročno posljedičnih veza zakona, prava i dužnosti. Da bi te osobe bile jednake drugima, mora im se pružiti mogućnost da ih zastupa roditelj kojem je zakonom produženo roditeljsko pravo ili skrbnik koji će zastupati njihove interese.

Roditelji su zabrinuti i za dio života svoje djece kad njih više ne bude i kada skrb njihove djece preuzme netko drugi jer to otvara mogućnost zlorabe imovine i cjelokupnog života osoba s mentalnom retardacijom. U kontaktu s udrugama članicama stječe se dojam da roditelji nisu sigurni kako na najbolji način riješiti status svog djeteta. Većina je zadovoljna oduzimanjem poslovne sposobnosti za osobe s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom jer im time nije ukinuto pravo na rad pa mogu sklopiti ugovor o radnim aktivnostima. Roditelji smatraju da osobe s lakom mentalnom retardacijom, koje su završile pomoćna zanimanja, u većini slučajeva nisu ni tražile oduzimanje poslovne sposobnosti, završile su školu, međutim država svojim zakonima ne pomaže u dovoljnoj mjeri da te osobe ravnopravno sudjeluju na tržištu rada i da uz podršku postanu ravnopravni članovi društva.

Stjecanje prava na obiteljsku mirovinu prema zakonu nije vezano uz poslovnu sposobnost, ali je u praksi među roditeljima, ali i među stručnjacima, poprilično raširen stav da, kada je netko lišen poslovne sposobnosti, bit će mu olakšano naknadno ostvarivanje prava na obiteljsku mirovinu. Tu treba dodati i u praksi rašireno mišljenje da, ako netko nema poslovnu sposobnost, nema ni radnu sposobnost. Sve skupa dovodi do toga da su i roditelji i stručnjaci složni u stavu da je lišavanje poslovne sposobnosti u stvari poželjno jer je tako puno izglednije da će dijete ostvariti obiteljsku mirovinu pa time neće ostati bez sredstava za život.

Postavlja se pitanje i djelomičnog oduzimanja poslovne sposobnosti, kako će se vještačiti, koji stručnjaci će to raditi i nakon koliko vremena će se moći utvrditi koje će radnje osoba s mentalnom retardacijom biti sposobna samostalno obavljati te kako će se to odraziti na ostvarivanje drugih prava. Uvjet neovisnog života je materijalna sigurnost koju osobe s mentalnom retardacijom ne mogu bez podrške ostvariti na tržištu rada. U odlukama o davanju poslovne sposobnosti, država mora voditi računa da treba pomoći osobama s mentalnom retardacijom da na tržištu rada nađu svoje mjesto i da ih zaštiti ako se ne budu mogle zaposliti jer naknade koje se sada dobivaju su premale za kvalitetan život. Isto tako treba objediniti zakone iz različitih područja kako bi omogućili osobama s mentalnom retardacijom školovanje za zanimanja koja njima odgovaraju i zaposle se kako bi sudjelovale na tržištu rada ravnopravno s drugima te postale samostalni i punopravni članovi društva.

Hrvatski savez udruga za osobe s mentalnom retardacijom osnovan je 1957. godine u Zagrebu s idejom okupljanja roditelja koji rade na poboljšanju kvalitete života osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji. U Hrvatski savez umrežena je 31 udruga članica iz cijele Republike Hrvatske u kojima djeluje 40 klubova s 10 000 članova koji predstavljaju snagu koja se bori za prava osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji.

U cilju prevencije institucionalizacije u klubovima su uz podršku Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti organizirani poludnevni ili cjelodnevni boravci u kojima osobe s mentalnom retardacijom:

- svladavaju aktivnosti svakodnevnog života
- uključuju se u život lokalne zajednice
- imaju mogućnost odabira aktivnosti slobodnog vremena

Osobe s mentalnom retardacijom uključuju se i u edukativne radionice:

- psihološke radionice – razvoj pozitivne slike o sebi, samopouzdanje, samopoštovanje...
- radionice samozastupanja – mogućnost izbora
- edukativne radionice o spolnosti
- radionice o ostvarivanju prava

Klubovi su organizirani kao podrška roditeljima koji rade ili roditeljima koji zbog cjelodnevnih, svakodnevnih brige o svom mentalno retardiranom članu nisu mogli tražiti posao ili obavljati obiteljske poslove izvan doma jer nisu imali kome ostaviti na brizi svoje dijete. Osim toga, roditelji pritisnuti svakodnevnim brigama i teškoćama ne znaju sami pronaći rješenja problema pa pribjegavaju smještanju svoje djece u ustanove socijalne skrbi. Zbog toga udruge i klubovi organiziraju kvalitetne radionice za roditelje koje povezuju roditelje i omogućavaju ne samo stjecanje znanja nego i izmjenu iskustava između roditelja i pružanje pomoći jedni drugima.

Radionice za roditelje odnose se na:

- edukaciju o suživotu s osobom s mentalnom retardacijom
- edukaciju o ostvarivanju prava
- psihološke radionice
- antistres radionice
- radionice za izmjenu iskustava među roditeljima

Udruge članice prate suvremena kretanja u zemlji i svijetu, postale su partneri socijalnoj skrbi bilo da su potpisali ugovor o međusobnoj suradnji ili se financiraju preko raspisanih natječaja za projekte i programe. Preko tih natječaja udruge su zaposlile stručne kadrove (pravnike, profesore rehabilitatore, socijalne radnike, radne terapeute, negovatelje...), kvalitetno opremili svoje prostore opremom i potrebnim didaktičkim materijalom. Velika pažnja poklanja se edukaciji

zaposlenika (pohađanje seminara, stručnih radionica u zemlji i svijetu). Uvođenjem sustava kvalitete u rad udruga i klubova, praćenjem zakona i utjecanjem na donošenje zakonske regulative, praćenjem suvremenih kretanja u zemlji i svijetu, osnivanjem mobilnih stručnih timova i drugih oblika podrške osobama s mentalnom retardacijom i njihovim obiteljima odgovaramo potrebama lokalnih zajednica u kojima djelujemo i utječemo na kvalitetu života osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji.

Ako kažemo da smo posebni i specifični u odnosu na druge vrste invaliditeta, kažemo to zato što naši članovi funkcioniraju s obzirom na vrstu i stupanj teškoća koje se odnose na laku, umjerenu, težu i tešku mentalnu retardaciju. Mentalna retardacija je složena pojava stanja djeteta odnosno osobe jer sadrži: medicinske, psihološke, pedagoške i socijalne odrednice.

Definicija mentalne retardacije (Luckasson i sur. AAMD 2002.)

Mentalna retardacija je značajno ograničenje u ukupnom životu pojedinca karakterizirano bitnim ispodprosječnim intelektualnim funkcioniranjem koje je istodobno popraćeno smanjenom razinom u dvije ili više adaptivnih vještina. Nastaje prije 18 godine života.

Ova određenja mogu se smatrati dinamičkim i razvojnim, odnosno može se reći da uspjeh pojedine osobe prema starosnoj dobi ovisi o stupnju mentalne retardacije. U ranoj dobi to je senzomotorni razvoj, u školskoj dobi uspjeh u učenju, a u odrasloj stupanj gospodarske neovisnosti, odnosno mogućnosti radnog angažiranja uz podršku.

Osobe s mentalnom retardacijom imaju teškoće i u području adaptivnih vještina, a to su: komunikacija, briga o sebi, stanovanje, socijalne vještine, samousmjeravanje, zdravlje i sigurnost, funkcionalna akademska znanja, slobodno vrijeme i rad.

Laka mentalna retardacija

Približni kvocijent inteligencije proteže se između 50 i 69 (odgovara mentalnoj dobi 9-12 godina). Ovakva kategorizacija odgovara nekim teškoćama pri učenju. Mnogi će odrasli s tom subkategorijom mentalne retardacije biti sposobni za rad i ostvarivanje socijalnih kontakata.

Umjerena mentalna retardacija

Približni kvocijent inteligencije proteže se između 35 i 49 (odgovara mentalnoj dobi 6-9 godina). Većina osoba s umjerenom mentalnom retardacijom može postići određeni stupanj neovisnosti što obuhvaća brigu o sebi, učenje i komuniciranje. Odraslim osobama s umjerenom mentalnom retardacijom trebaju različiti oblici pomoći i potpore za život i rad.

Teža i teška mentalna retardacija

Teža - približni kvocijent inteligencije proteže se između 20 i 34 (mentalna dob 3-6 godina). Takve osobe trebaju stalnu pomoć okoline.

Teška - kvocijent inteligencije je ispod 20 (mentalna dob je ispod 3 godine). Osobe s teškom

mentalnom retardacijom imaju ozbiljna ograničenja u komunikaciji i pokretljivosti te im je potrebna stalna pomoć i njega.

Produženo roditeljsko pravo ili skrbništvo

U udruge članice Hrvatskog saveza udružene su obitelji koje žele skrbiti o svojoj djeci i nakon punoljetnosti, bez obzira na stupanj mentalne retardacije jer podrška je potrebna svim kategorijama. Osobe s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom ne mogu se samozastupati premda postoje pokušaji nekih stručnjaka da dokažu suprotno jer naučeno deklariranje nekih prava napamet ne znači poznavanje uzročno posljedičnih veza zakona, prava i dužnosti. Da bi te osobe bile jednake s drugima, mora im se pružiti mogućnost da ih zastupa roditelj kojem je zakonom produženo roditeljsko pravo ili skrbnik koji će zastupati njihove interese. Roditelji svojoj djeci žele sve najbolje i zabrinuti su za onaj dio života kada njih više ne bude.

Oduzimanje poslovne sposobnosti

Roditelji su zadovoljni instrumentom oduzimanja poslovne sposobnosti za ovu kategoriju, jer to jamči ostvarivanje prava iz socijalne skrbi, mogućnost nasljeđivanja obiteljske mirovine nakon smrti roditelja što osigurava ekonomsku sigurnost osobe s mentalnom retardacijom bez obzira na to što će tim novcem upravljati skrbnik.

Oduzimanjem poslovne sposobnosti ne oduzima se pravo na rad. Dobar primjer je zapošljavanje uz podršku koji smo vidjeli kroz sudjelovanje u Matra projektu u Nizozemskoj. Za osobe s umjerenom i težom mentalnom retardacijom roditelji dobiju vaučer od socijalne skrbi s kojim plaćaju farmerima da te osobe mogu raditi posao koji vole, npr. brinuti se za životinje na farmi ili raditi lakše poljoprivredne poslove. S druge strane osobe s lakom mentalnom retardacijom uključuju se u poslove na otvorenom tržištu rada uz podršku asistenata, a kasnije osoblja koje radi s njima i za to dobiju naknadu.

Djelomično oduzimanje poslovne sposobnosti

Roditelji nisu upoznati s načinom djelomičnog oduzimanja poslovne sposobnosti i pitaju se tko će to vještačiti, kako će se vještačiti, nakon koliko vremena će se moći utvrditi koje će poslove osoba moći obavljati i kako će se to odraziti na ostvarivanje prava.

Osobe kojima nije oduzeta poslovna sposobnost

Osobe s lakom mentalnom retardacijom kojima nije oduzeta poslovna sposobnost laka su meta jer se daju nagovoriti, na primjer, na potpisivanje ugovora za mobitele, krađu, nekontrolirano trošenje novaca.

Često puta se prigovara obitelji da sputava i ne dopušta osobama s mentalnom retardacijom mogućnost samostalnog odlučivanja o pitanjima važnim za samostalno življenje, dok u uvjetima života izvan obitelji (npr. deinstitucionalizacija), često ne mogu birati gdje će i s kim će živjeti, iako se često naglašava da postoji ta mogućnost jer za njih taj izbor rade drugi.

Roditelji smatraju da u većini slučajeva za osobe s mentalnom retardacijom nije ni traženo oduzimanje poslovne sposobnosti. Završili su školu za pomoćna zanimanja koja su dođuše neadekvatna, država ne pomaže u dovoljnoj mjeri da ravnopravno sudjeluju na tržištu rada, a mala naknada do prvog zapošljavanja nije dovoljna za ekonomsku neovisnost. Bez ekonomske neovisnosti sva druga prava nemaju smisla jer ih ne mogu ostvariti. Roditelji su zabrinuti što će se dogoditi kad njih ne bude jer te osobe ne mogu naslijediti obiteljsku mirovinu i postaju socijalni slučajevi (postupak se može pokrenuti naknadno, ali dugo traje i upitan je ishod). Roditelji i osobe s mentalnom retardacijom trebaju biti upoznati sa zakonima i njihovim poveznicama kako bi mogli odlučiti što je najbolje.

Prijedlozi roditelja - kako zaštititi osobe kojima nije oduzeta poslovna sposobnost:

- proširiti izbor zanimanja prema potrebama tržišta rada i sposobnostima osoba s mentalnom retardacijom
- osigurati osobama s mentalnom retardacijom zapošljavanje nakon završetka škole (primjer iz Švedske – potvrda i dogovor o praksi tijekom školovanja u nekoj tvrtki jamče zapošljavanje nakon završetka školovanja u toj tvrtki)
- u slučajevima da nije moguće zaposliti osobu s mentalnom retardacijom, treba osigurati mogućnost primanja veće naknade od Zavoda za zapošljavanje ili socijalne skrbi i pružiti mogućnost nasljeđivanja obiteljske mirovine
- smatramo da je obitelj najbolje rješenje
- osobe s mentalnom retardacijom najsretnije su u svojim obiteljima
- većina obitelji je voljna skrbiti o svojoj djeci i osobama s mentalnom retardacijom
- obiteljima treba pružiti maksimalnu potporu kako bi bili u stanju organizirati život i biti ekonomski zaštićeni
- ukoliko obitelj ne može ili ne želi skrbiti za svog člana treba, uz podršku centra za socijalnu skrb, izabrati najboljeg skrbnika.

PREPORUKA

- nemojte previše kritizirati obitelj, nijedno rješenje nije idealno. . .
- obitelj u želji da zaštiti svog člana, ponekad iz straha prezaštićuje. . .
- obitelj je ponekad umorna i to treba razumjeti jer njezini članovi ne rade osam sati dnevno
- obitelj ponekad donosi loše odluke, treba joj pomoći da razumije. . .

Gledajte nas, slušajte nas, pitajte nas, pomoći ćemo vam da nas razumijete, jer

MI ŽIVIMO SVOJ ŽIVOT!

SAŽETAK

Hrvatski savez udruga za osobe s mentalnom retardacijom osnovan je 1957. godine u Zagrebu s idejom okupljanja roditelja koji rade na poboljšanju kvalitete života osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji. U Hrvatski savez umrežena je 31 udruga članica iz cijele Republike Hrvatske u kojima djeluje 40 klubova s 10 000 članova koji predstavljaju snagu koja se bori za prava osoba s mentalnom retardacijom i njihovih obitelji.

Ako kažemo da smo posebni i specifični u odnosu na druge vrste invaliditeta, kažemo to zato što naši članovi funkcioniraju s obzirom na vrstu i stupanj teškoća koji se odnosi na laku, umjerenu, težu i tešku mentalnu retardaciju. Osobe s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom ne mogu se samozastupati, premda postoje pokušaji nekih stručnjaka da dokažu suprotno jer naučeno deklariranje nekih prava napamet ne znači poznavanje uzročno posljedičnih veza zakona, prava i dužnosti. Da bi te osobe bile jednake s drugima, mora im se pružiti mogućnost da ih zastupa roditelj kojem je zakonom produženo roditeljsko pravo ili skrbnik koji će zastupati njihove interese. Roditelji su zabrinuti i za dio života svoje djece kad njih više ne bude i kada skrb njihove djece preuzme netko drugi jer to otvara mogućnost zlouporabe imovine i cjelokupnog života osoba s mentalnom retardacijom. U kontaktu s udrugama članicama stječe se dojam da roditelji nisu sigurni kako na najbolji način riješiti status svog djeteta. Većina je zadovoljna oduzimanjem poslovne sposobnosti za osobe s umjerenom, težom i teškom mentalnom retardacijom jer time im nije ukinuto pravo na rad pa mogu sklopiti ugovor o radnim aktivnostima. Roditelji smatraju da osobe s lakom mentalnom retardacijom, koje su završile pomoćna zanimanja, u većini slučajeva nisu ni tražile oduzimanje poslovne sposobnosti, završile su školu, međutim država svojim zakonima ne pomaže u dovoljnoj mjeri da te osobe ravnopravno sudjeluju na tržištu rada i da uz podršku postanu ravnopravni članovi društva. Usprkos tome što prema zakonu to nije tako, u praksi je ostvarivanje prava na obiteljsku mirovinu olakšano ukoliko je osoba lišena poslovne sposobnosti što dovodi do toga da su roditelji zabrinuti da osobe kojima nije oduzeta poslovna sposobnost neće imati pravo naslijediti obiteljsku mirovinu pa će tako ostati bez sredstava za život. Postavlja se pitanje i djelomičnog oduzimanja poslovne sposobnosti, kako će se vještačiti, koji stručnjaci će to raditi i nakon koliko vremena će se moći utvrditi koje će radnje osoba s mentalnom retardacijom biti sposobna samostalno obavljati te kako će se to odraziti na ostvarivanje drugih prava. Uvjet neovisnog života je materijalna sigurnost koju osobe s mentalnom retardacijom ne mogu bez podrške ostvariti na tržištu rada. U odlukama o davanju poslovne sposobnosti država mora voditi računa da treba pomoći osobama s mentalnom retardacijom da na tržištu rada nađu svoje mjesto i da ih zaštititi ako se ne budu mogle zaposliti jer naknade koje se sada dobivaju su premale za kvalitetan život. Isto tako treba objediniti zakone iz različitih područja kako bi omogućili osobama s mentalnom retardacijom školovanje za zanimanja koja njima odgovaraju i zaposle se kako bi sudjelovale na tržištu rada ravnopravno s drugima te postale samostalni i punopravni članovi društva.

3.9. Neda Miščević, dipl. iur., Udruga za promicanje inkluzije

Implikacije lišavanja poslovne sposobnosti na život osoba s invaliditetom

Biti punoljetan i donositi samostalno odluke o svom životu – to je san svakog djeteta. I kada navršimo tu magičnu brojku od osamnaest godina, možda nećemo biti u dovoljnoj mjeri samostalni zbog ekonomskih razloga i nedostatka životnog iskustva, ali ćemo barem moći donositi odluke o nama važnim stvarima, uz podršku naših najbližih. Tako će nam roditelji pomoći da se odškolujeemo, pronaći ćemo posao, stvoriti obitelj te će naše dijete maštati o danu kada će ono moći donositi odluke o svom životu. I dok se tako krug zatvara, zaboravljamo da pored nas žive osobe koje mogu samo maštati o tome da će jednom donijeti neku odluku u svom životu.

Punoljetnost sa sobom donosi samostalnost u ostvarivanju osobnih prava i interesa, ali istodobno i preuzimanje obveza i odgovornosti koje iz toga proizlaze. Iako se svi ljudi rađaju slobodni i jednaki u pravima, sloboda pojedinca ovisi o sustavu društvenih odnosa koji omogućuju formalnu jednakost i pravo svakog građanina da sudjeluje u odlučivanju, bilo da se radi o osobnim, javnim ili državnim poslovima. Funkcioniranje države kao zajednice ravnopravnih građana temelji se na kvalitetnom pravnom poretku. Kvalitetan pravni poredak je onaj koji jamči svim građanima ostvarivanje njihovih temeljnih prava i sloboda. Ograničenje te slobode ili prava mora biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju. Narav potrebe za ograničenjem, sukladno Ustavu Republike Hrvatske, podrazumijeva zaštitu slobode i prava drugih ljudi te pravnog poretka, javnog morala i zdravlja.

Ograničenje sloboda i prava građana koji su se ogriješili o pravni poredak tj. zakone je razumljivo za svakoga. Nitko ne smatra pogrešnim ukoliko osuđeni počinitelj kaznenog djela provede, primjerice, deset godina u zatvoru. No, gotovo nitko ne smatra pogrešnim ukoliko i osoba s duševnim smetnjama¹⁸ provede, primjerice, deset godina u nekom od stacionarnih oblika skrbi izvan vlastite obitelji. Počinitelj kaznenog djela će odslužiti svoju kaznu, „vratiti dug državi“ i ponovo biti slobodan jer mu je sloboda ograničena pravomoćnim sudskim aktom na određeno vrijeme.

Onaj koji ima „smetnju“ neće se moći rehabilitirati, neće doći u priliku „vratiti dug državi“ koja za njega skrbi i biti slobodan jer njegove slobode i prava ovise o aktu uprave donesenom, simbolično, do promjene okolnosti do kojih najčešće nikada neće doći. Simbolika je još naglašenija ako znamo da se u ustanovu naziva kaznionica ili zatvor smještava osuđeni počinitelj kaznenog djela najčešće na određeno vrijeme, dok se neosuđeni korisnici skrbi izvan vlastite obitelji smještavaju u ustanovu naziva centar za rehabilitaciju najčešće na neodređeno vrijeme. Uloga zatvora je jasna: ograničenje slobode s mogućom resocijalizacijom i povratkom u društvo. Uloga centara za rehabilitaciju bi, također, trebala biti jasna: u nju se upućuju osobe kako bi se rehabilitirale te po

18 Obiteljski zakon navodi da se poslovne sposobnosti lišavaju osobe s duševnim smetnjama. U smislu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u ove osobe se ubrajaju duševno bolesne osobe, osobe s duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijene osobe te osobe s drugim duševnim smetnjama. Neki zakoni poznaju pojmovna određenja kao što su duševna bolest, zaostali umni razvoj, nesposobnost za rasuđivanje. U sustavu socijalne skrbi pod ovim pojmovima prepoznajemo psihički bolesne odrasle osobe i mentalno oštećene osobe (osobe s mentalnom retardacijom). Danas, u kontekstu UN-ove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, govorimo o osobama s mentalnim i intelektualnim oštećenjem (*mental and intellectual impairments*, Art. 1/2 CRPD). Ove dvije skupine skupine osoba s invaliditetom se u hrvatskom zakonodavstvu najčešće lišavaju poslovne sposobnosti.

uspješno provedenom oporavku vratile u zajednicu. Krajnji cilj svake rehabilitacije bi trebao biti razvoj preostalih potencijala osobe do te mjere da joj se osigura ponovna optimalna integracija u društvo. Laički rečeno: osobe s invaliditetom smještavamo u centre za rehabilitaciju kako bismo ispravili njihovu različitost radi buduće bio-psiho-socijalne prilagodbe društvu. No, kako je ta različitost trajna, tako je i njihova rehabilitacija najčešće doživotna. U tom kontekstu, trajni smještaj osoba lišenih poslovne sposobnosti u domove socijalne skrbi ne smatra se ograničenjem ili lišenjem slobode, nego mjerom zaštite i skrbi za te osobe.

LIŠENJE POSLOVNE SPOSOBNOSTI - UGROŽAVANJE PRAVA POJEDINCA ILI PRAVA DRUGIH

Djelomice ili potpuno poslovne sposobnosti se lišava punoljetna osoba „koja zbog duševnih smetnji ili drugih uzroka nije sposobna brinuti se o osobnim potrebama, pravima i interesima ili koja ugrožava prava i interese drugih osoba.“ (članak 159/1 Obiteljskog zakona¹⁹) lako je lišenje poslovne sposobnosti zamišljeno kao oblik pravne zaštite osobe koja se lišava, ali i kao oblik pravne zaštite drugih građana koji su u doticaju s osobom lišenom poslovne sposobnosti, njegova primjena najčešće ne odgovara onome što danas nazivamo zaštitom ljudskih prava i sloboda. Provode li se prava odvojeno, rađaju se nepravde. Sustav lišenja poslovne sposobnosti čovjeka iz pravnog subjekta pretvara u pravni objekt jer ostaje nositeljem svojih prava, ali ih istodobno ne može izvršavati. O tome svjedoče brojne posljedice nevidljive oku prosječnog građanina.

BIRAČKO PRAVO

Svi građani imaju opće i jednako biračko pravo. U današnje vrijeme na izborima su upitne i kandidature različitih poslovno sposobnih osoba, a o tome tko se sve nalazi na biračkim popisima je već odavno javno rečeno. Međutim, zbog jedne naoko beznačajne odredbe u Zakonu o popisima birača, osobe lišene poslovne sposobnosti ne mogu izaći na izbore i izraziti svoje mišljenje i volju.

Iz popisa birača brišu se osobe koje su izgubile biračko pravo (smrću, prestankom hrvatskog državljanstva ili oduzimanjem poslovne sposobnosti) – članak 11. Zakona o popisima birača.²⁰ Istodobno, osuđenik na dugotrajnu kaznu zatvora (primjerice da za neko od težih kaznenih djela učinjenih s umišljajem) ili, igrom slučaja, pokojnik mogu to pravo ostvariti.

RODITELJSKO PRAVO

Obiteljskim zakonom (članak 114.) je izrijekom propisano u kojim slučajevima se osoba može lišiti prava na roditeljsku skrb. Kao slučaj se ne navodi poslovna nesposobnost roditelja. Međutim, iz daljnjih odredbi Zakona koje govore o skrbništvu ili posvojenju proizlazi da se pod skrbništvo stavlja maloljetna osoba čiji su roditelji lišeni poslovne sposobnosti (članak 152. ObZ-a), a da za posvojenje djeteta nije potreban pristanak roditelja koji je potpuno lišen poslovne sposobnosti (članak 130. ObZ-a). Stav o nužnosti ovakve odredbe u demokratskom društvu izriče i Europski sud za ljudska prava u presudi X. protiv Hrvatske (2008).

Ne smijemo zaboraviti da su u Hrvatskoj još uvijek na snazi odredbe Zakona o zdravstvenim

19 Obiteljski zakon, „Narodne novine“, broj 116/03, 17/04, 136/04, 107/07, 61/11

20 Zakon o popisima birača, „Narodne novine“, broj 19/92, 19/07

mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece²¹ iz 1978. godine. Iako se pravo čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece može ograničiti samo radi zaštite zdravlja, Zakon navodi da zahtjev za sterilizaciju ili prekid „neželjene“ trudnoće za poslovno nesposobnu osobu podnosi skrbnik. Zahtjev ujedno podrazumijeva i pristanak na navedene radnje. Žena lišena poslovne sposobnosti ne donosi odluku o svom majčinstvu, nego skrbnik ili preventira, po njegovom mišljenju neželjenu, trudnoću sterilizacijom svoje štice ili kasnije liječi prekidom trudnoće. Ukoliko ipak dođe do poroda, dijete se – kako to proizlazi iz odredbi Obiteljskog zakona – stavlja pod skrbništvo, oduzima majci te smještava u jedan od oblika skrbi izvan vlastite obitelji ili u konačnici daje na posvajanje.

PRAVO NA BRAK

„Brak ne može sklopiti osoba lišena poslovne sposobnosti ili osoba nesposobna za rasuđivanje“ (članak 27/1 ObZ-a), osim ukoliko sud u izvanparničnom postupku utvrdi da je osoba „sposobna shvatiti značenje braka i obveza koje iz njega proizlaze te da je brak očito u njezinu interesu.“ (27/2)

Statistike pokazuju da se u Hrvatskoj prosječno razvodi 22% brakova osoba koje shvaćaju značenje braka i bračnih obveza. Nažalost, statistike ne pokazuju koliko je osoba lišenih poslovne sposobnosti uspjelo ishoditi dopuštenje za sklapanje braka i kolika je stopa razvoda takovih brakova. Ako pođemo od pretpostavke da su osobe lišene poslovne sposobnosti pred sudom dokazale da su sposobne shvatiti značenje braka, nameće se zaključak da bi stopa razvoda bila nulta za razliku od brakova poslovno sposobnih osoba jer ove pak nisu bile dužne shvatiti pojmovno određenje braka, bila je dovoljna samo njihova, u tom trenutku, slobodna izražena volja.

No, ako osoba lišena poslovne sposobnosti uspije ishoditi dopuštenje za sklapanje braka, u konačnici ne znači da će ga i sklopiti, jer dopuštenja glase tako da se osobi X dopušta sklapanje braka s osobom Y. A ako ta odabranica ili odabranik srca ne ishodi isto dopuštenje od svog suda (osobi Y se dopušta sklapanje braka s osobom X), ne dolazi do izvršenja prava. Imamo situaciju da osoba X ima pravomoćnu sudsku odluku da može sklopiti brak i to samo s osobom Y, ali ga stvarno ne može sklopiti jer osoba Y nema dopuštenje.

SLOBODA UDRUŽIVANJA

„Član si udruge jer je udruga osnovana radi tvog boljitka, možeš se družiti sa sebi sličnima, ali nemaš pravo glasa i sudjelovanja u odlukama jer nemaš poslovnu sposobnost.“ Ovo je rečenica koju najčešće slušaju osobe s intelektualnim teškoćama. I unatoč tome što je pokret samozastupanja donekle zaživio u Hrvatskoj, ova skupina osoba – najčešće lišenih poslovne sposobnosti – i nadalje je u udrugama koje su osnovane upravo „radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za zaštitu ljudskih prava i sloboda“ (članak 2/1 Zakona o udrugama²²) samo objekt prava. A tu se opet vraćamo na početak – ako je udruga svaki oblik slobodnog i dobrovoljnog udruživanja više fizičkih osoba, tko će najbolje štiti svoj probitak, osim osobe same?

21 Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece, „Narodne novine“, broj 18/78, 88/09 – Zakon o medicinskoj oplodnji

22 Zakon o udrugama, „Narodne novine“, broj 88/01, 11/02

PRAVO NA ZAPOŠLJAVANJE

Zakon o radu²³ priznaje poslovnu sposobnost maloljetnika za sklapanje ugovora o radu, na način da zakonski zastupnik može ovlastiti maloljetnika starijeg od 15 godina za sklapanje određenog ugovora o radu i preuzimanje svih prava i obveza koje proizlaze iz tog ugovora. Zakon ništa ne govori o ovlaštenju zakonskog zastupnika danom poslovno nesposobnoj osobi. O tome nešto više govori Zakon o obveznim odnosima,²⁴ koji daje mogućnost da se pobojan ugovor poslovno nesposobne osobe osnaži odobrenjem zakonskog zastupnika. Ako osoba lišena poslovne sposobnosti sklopi ugovor o radu uz odobrenje svog zakonskog zastupnika, pretpostavka je da je ista preuzela sva prava i obveze koje proizlaze iz tog ugovora, što uključuje i odgovornost. Međutim, Zakon o obveznim odnosima izrijekom navodi da „osoba koja zbog duševne bolesti ili zaostalog umnog razvoja ili kojih drugih razloga nije sposobna za rasuđivanje ne odgovara za štetu koju drugome prouzroči.“ (članak 1050/1 ZOO-a). Za štetu „odgovara onaj koji je na temelju zakona ili odluke nadležnog tijela ili ugovora dužan voditi nadzor nad njom.“ (članak 1055/1 ZOO-a) U prijevodu na jezik Obiteljskog zakona, za štetu odgovara skrbnik jer pojmovi „duševna bolest i zaostali umni razvoj“ iz Zakona o obveznim odnosima po svom značenju odgovaraju pojmu „duševnih smetnji“ zbog kojih se punoljetna osoba lišava poslovne sposobnosti. U prijevodu na jezik prakse, iako osoba lišena poslovne sposobnosti ima mogućnost ostvarivanja prava na zapošljavanje i zasnivanja radnog odnosa, do toga najčešće neće doći jer skrbnik neće željeti odgovarati za štetu koja eventualno proistekne iz i u svezi radnog odnosa. Budući da je pravo na rad jedno od osnovnih ljudskih prava, osobe lišene poslovne sposobnosti danas ipak imaju mogućnost isto ostvariti putem uključivanja u dnevne programe različitih pružatelja usluga te obavljajući radne aktivnosti na tržištu u općim ili posebnim uvjetima.

POSREDNO OSTVARIVANJE PRAVA

Vlastitim očitovanjem volje stvarati pravne učinke može samo poslovno sposobna osoba. „Umjesto osobe koja nema poslovnu sposobnost očitovat će svoju volju njezin zakonski zastupnik ili skrbnik.“ (članak 18/4 ZOO-a) Bit svega je, dakle, očitovanje volje. Ali ne same osobe – nositelja prava, nego njenog skrbnika. Time se nameće zaključak da ostvarivanje prava osoba lišenih poslovne sposobnosti ovisi o volji skrbnika.

A tko je skrbnik?

Skrbnik je fizička osoba koja ima osobine i sposobnosti za obavljanje skrbništva. U ovu kategoriju možemo ubrojiti roditelje koji izvršavaju roditeljsku skrb nad punoljetnom osobom te, primjerice, radnike pružatelja usluga. Ako to zahtijevaju okolnosti slučaja i dobrobit šticećenika, skrbništvo se ostvaruje neposredno kroz centar za socijalnu skrb imenovanjem jednog od radnika centra skrbnikom.

Obiteljski zakon nalaže da je skrbnik „dužan savjesno se brinuti o osobi, pravima, obvezama i dobrobiti šticećenika, upravljati njegovom imovinom te poduzimati mjere da se osoba osposobi za samostalan život i rad. Prije poduzimanja važnijih mjera zaštite osobe šticećenika ili njegovih imovinskih interesa skrbnik je dužan razmotriti mišljenje, želje i osjećaje šticećenika. Skrbnik će nastojati punoljetnog šticećenika uključiti u svakodnevni život i slobodne aktivnosti ovisno o njegovu zdravstvenom stanju i sposobnostima.“ (članak 179. ObZ-a) Postoji mnogo za i protiv argumenata o „savjesnosti brige o dobrobiti šticećenika“ pojedinog skrbnika.

23 Zakon o radu, „Narodne novine“, broj 149/09, 61/11

24 Zakon o obveznim odnosima, „Narodne novine“, broj 35/05

RODITELJ U ULOZI SKRBNIKA

Roditelj će uvijek biti roditelj, bez obzira na dob djeteta roditelj je uvijek obveznik uzdržavanja. U današnje vrijeme nemogućnosti zadovoljavanja svih životnih potreba zbog ekonomske neimaštine, roditelj djeteta s teškoćama koje je odjednom postalo odrasla osoba s invaliditetom želi na najbolji mogući način zaštititi svoje dijete pa makar to znači da istodobno treba postati i skrbnikom svog djeteta. Lišenjem poslovne sposobnosti njegovo će dijete moći ostvariti neka novčana prava iz sustava socijalne skrbi. A sutra kad njega ne bude, moći će ostvariti i pravo na obiteljsku mirovinu. No, kako nekim pravima svog punoljetnog djeteta, posebice onim imovinskim, ne može raspolagati bez suglasnosti centra za socijalnu skrb, roditelj u funkciji skrbnika najčešće za života svoju imovinu prepisuju na nekog drugog. Roditelji tu polaze od pogrešne pretpostavke da njihovo dijete lišeno poslovne sposobnosti nema pravo nasljeđivanja. To je netočno jer je osoba lišena poslovne sposobnosti i dalje nositelj prava što znači da nasljeđuje pripadajuću imovinu, ali nema pravo raspolaganja istom. Imovinom osobe raspolaže skrbnik uz suglasnost centra za socijalnu skrb. Pomisao na to da će jednog dana stečenom imovinom (ostavinom) raspolagati neka treća nepoznata osoba je teška za svakog čovjeka, a kamoli za roditelja odrasle osobe lišene poslovne sposobnosti. Nadalje, roditelj ima potrebu zaštititi svoje dijete više od osobe koja je samo skrbnik. Nekada ta zaštita prelazi sve pravu razumne okvire te umjesto uključenosti u svakodnevni život susrećemo prezaštićeno dijete u tijelu odraslog čovjeka koje je nesposobno za životne aktivnosti bez roditelja.

TIJELO JAVNE UPRAVE KAO NEPOSREDNI SKRBNIK

„Ako to zahtijevaju okolnosti slučaja i dobrobit štíćenika“, centar za socijalnu skrb može neposredno obavljati dužnost skrbnika kroz imenovanje jednog od službenika (174/2 ObZ-a). Budući da u ovom slučaju službenik mora biti skrbnik, onda je najbolje za štíćenika imati korisnika usluga skrbi izvan vlastite obitelji i to po mogućnosti stalnog smještaja. Jedina obveza pritom je dati suglasnost da štíćenik ide na smještaj, povremeno ga obići, i naravno, svakih šest mjeseci napisati skrbničko izvješće. Ovdje nisu bitni mišljenja, želje i osjećaji štíćenika, ni nastojanje da ga se uključi u svakodnevni život jer za imenovanje skrbnikom radnika centra za socijalnu skrb nije ni potreban pristanak štíćenika. Osim toga, autorici ovih redaka nije poznato da se u praksi netko od tzv. neposrednih skrbnika ili skrbnika po službenoj dužnosti žalio na rješenje o priznavanju prava štíćeniku na skrb izvan vlastite obitelji. Ili, primjerice, da je socijalni radnik iz centra koji je imenovan skrbnikom za poseban slučaj u postupku lišenja poslovne sposobnosti prigovorio nalazu i mišljenju sudskog vještaka ili se žalio na odluku o potpunom lišenju poslovne sposobnosti štíćenika.

SKRBNIŠTVO ZA POSEBNE SLUČAJEVE

Ovdje treba istaknuti da je skrbništvo za posebne slučajeve jedan specifičan institut upravnog prava. Iako se osoba lišava poslovne sposobnosti pravomoćnom sudskom odlukom donesenom u izvanparničnom sudskom postupku, sve dok taj postupak traje osoba je zapravo poslovno nesposobna temeljem pravomoćnog akta donesenog u upravnom postupku. Naime, rješenjem o imenovanju skrbnika za poseban slučaj u postupku lišenja poslovne sposobnosti, ali i u svim drugim postupcima i radnjama gdje se pojavljuju prava i interesi neke osobe, opasno se zadire u ljudska prava svakog pojedinca. Je li ova intervencija države odnosno tijela javne uprave

opravdana, legitimna i nužna u demokratskom društvu? Što u slučaju pravomoćne sudske odluke o ne lišavanju poslovne sposobnosti? Hoće li osoba, koja je u sudskom postupku dokazala da je poslovna sposobna donositi odluke o svom životu, tužiti tijelo javne uprave što joj je u jednom razdoblju njenog života onemogućilo ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda? Koja bi bila pravedna naknada za učinjenu štetu i jesu li izrazi volje i pravni poslovi posebnog skrbnika u tom razdoblju nevaljane pravne radnje? Kada već govorimo o radnjama i obvezama tijela javne uprave, ne smijemo zaboraviti i odredbu članka 165. Obiteljskog zakona koja nalaže liječniku primarne zdravstvene zaštite da svake tri godine centru za socijalnu skrb, na zahtjev centra, dostavi „mišljenje o stanju zdravlja šticeenika s obzirom na razlog lišenja poslovne sposobnosti.“ Iz dostupnih statističkih podataka nije razvidno poštuju li centri za socijalnu skrb ovu odredbu Zakona i je li ikada ikome utvrđena odgovornost zbog ne postupanja.

RADNIK PRUŽATELJA USLUGA KAO SKRBNIK

Ako govorimo o skrbnicima koji su radnici pružatelja usluga, iako oni pripadaju u kategoriju fizičkih osoba koje imaju znanja i sposobnosti te su izrazile želju i pristale biti skrbnikom korisniku usluga, nameće se dvojba je li i to najbolje i najsvrsishodnije rješenje za samog šticeenika. Gledajući sa strane životne uključenosti u aktivnosti šticeenika i osobno poznavanje njegovih želja i interesa te zadovoljavanja potreba, skrbnik koji je istodobno i radnik pružatelja usluga je znatno bolje rješenje nego neposredan skrbnik iz centra za socijalnu skrb ili član obitelji koji šticeenika nije vidio ni posjećivao dugi niz godina. No, može li taj skrbnik izraziti svoje nezadovoljstvo kvalitetom pružene usluge svom šticeeniku ako sam sudjeluje u kreiranju i provedbi tih usluga. Jer kao i u slučaju neposrednog skrbništva, i ovaj skrbnik kao radnik ovisi o svom poslodavcu – pružatelju usluga. Autorica ovih redaka je jedan od takvih primjera raskoraka između, s jedne strane, fizičke osobe koja svojim znanjima i sposobnostima pomaže osobi lišenoj poslovne sposobnosti – šticeeniku u uključivanju u svakodnevni život zajednice, pritom maksimalno poštujući prava i uvažavajući želje, interese i potrebe šticeenika za podrškom u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava te - s druge strane - radnice pružatelja usluga koja u svom radu ima ograničenja koja joj kao pravnici nameću još uvijek vrlo institucionalni okviri skrbi za osobe s invaliditetom koje su najčešće lišene poslovne sposobnosti.

Taj raskorak je još veći spoznajom da u 21. stoljeću hrvatska država, koja je obveznica mnogobrojnih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, donosi Zakon o suzbijanju diskriminacije prema kojem se svi postupci usmjereni na ograničavanje ostvarivanja prava osoba s invaliditetom lišenih poslovne sposobnosti proglašavaju pozitivnim akcijama i pogodovanjem osobama s invaliditetom u cilju njihove zaštite kada je takvo postupanje temeljeno na odredbama zakona, podzakonskog akta, programa i mjera. To naravno uključuje i segregaciju kao prisilno i sustavno razdvajanje u posebne ustanove jer u slučaju osoba lišenih poslovne sposobnosti upravo se i radi o prisili jer te osobe nisu izrazile slobodnu volju da budu izdvojene.

I za kraj se nameće misao: što ako u nekom segregiranom obliku skrbi živi neka poslovno sposobna osoba? Zna li ona da može slobodno izaći ili je u sustavu socijalne skrbi već izgubila volju jer je i bez pravomoćne sudske odluke od subjekta postala objekt prava?

Procjena kapaciteta za odlučivanje kao ključan faktor u donošenju odluke za lišavanje poslovne sposobnosti

Uvod

Mentalni kapacitet je multidimenzionalni koncept koji je ključan za sposobnost osobe da donosi samostalne odluke. Procjena mentalnog kapaciteta za donošenje odluka je postala izuzetno važna nakon distanciranja medicine, pa tako i psihijatrije, od paternalističkog odnosa prema suradničkom odnosu, porastom svijesti o ljudskim pravima i uvođenju socijalnog modela invalidnosti koji traži odgovornost društva za razvijanje mogućnosti pomoći za povećanje kapaciteta za autonomiju pa tako i kapaciteta za odlučivanje. Usprkos napretku metoda liječenja u psihijatriji, dostupnosti lijekova, razvoju rehabilitacije i mogućnosti oporavka od psihičke bolesti, još uvijek postoji negativno djelovanje stigme psihičke bolesti koja pojedince stavlja u nepravednu i nepovoljnu poziciju smatrajući ih opasnim, nesposobnim i neizlječivim. U Hrvatskoj je veliki broj osoba lišen poslovne sposobnosti, uglavnom u potpunosti. U pozadini ovako velikog broja osoba lišenih poslovne sposobnosti je vjerojatno stigma psihičke bolesti, nerazvijanje svijesti o pravima osoba s psihičkom bolesti i nerazvijanje izvanbolničkih službi za liječenje, osobito onih za rehabilitaciju. Zbog nerazvijenosti usluga u zajednici liječenje oboljelih od psihičke bolesti se najčešće provodi u bolnici, dominira liječenje lijekovima, a nedostaju postupci koji pomažu osobama da steknu neophodne vještine za život u zajednici poput *case managementa*, treninga socijalnih vještina, programa prevencije ponovne epizode bolesti, rada s obitelji i drugih psihoterapijskih i socioterapijskih postupaka. Primjena ovih postupaka je značajna za prevenciju lišavanja poslovne sposobnosti, osobito za osobe koje boluju od psihotičnih poremećaja. Ove metode bi trebale biti dostupne osobama oboljelim od mentalnog poremećaja prije nego što se pokreće postupak lišavanja poslovne sposobnosti. U kontekstu lišavanja poslovne sposobnosti, ugrožavanje svojih prava i interesa i prava i interesa drugih, procjena i dokumentiranje kapaciteta za odlučivanje je ključno za donošenje odluke o lišavanju poslovne sposobnosti. Kapacitet za odlučivanje može biti narušen zbog kognitivnog oštećenja, određenih simptoma psihičke bolesti i situacijskih faktora poput kompleksnosti informacija i načina na koji se informacije iznose (Wirswing i sur.1998.).

Psihička bolest je rezultat kompleksne interakcije bioloških, psiholoških i socijalnih faktora. Psihička bolest može utjecati na sposobnost donošenja odluka na način da simptomi bolesti direktno interferiraju sa sposobnošću donošenja odluka. Sposobnost donošenja odluka može biti ozbiljnije narušena kod osoba kod kojih dolazi do propadanja intelektualnih funkcija kao što je to slučaj kod demencija; kod primarno oslabljenih intelektualnih funkcija kod osoba s intelektualnim poteškoćama ili oštećenja mozga nakon traume ili inzulta. Sposobnost donošenja odluka može također biti oštećena kod osoba koje boluju od psihotičnih poremećaja poput shizofrenije, bipolarnog poremećaja i drugih sličnih poremećaja kao i kod nekih drugih psihičkih poremećaja kao što je alkoholizam i ovisnost o psihoaktivnim tvarima.

Poslovna sposobnost daje osobi pravo da donosi različite odluke o svom životu. Lišavanje poslovne sposobnosti s aspekta ljudskih prava predstavlja ograničenje prava osobe da samostalno odlučuje o svom životu što je osnovno ljudsko pravo svake osobe. Stoga odluku o lišavanju poslovne sposobnosti treba donositi s krajnjim oprezom i treba poduzeti sve mjere koje bi mogle dovesti do toga da se ova odluka ne donese ili odgodi. Kad god se sumnja da osoba ugrožava svoja prava i interese i/ili prava i interese drugih osoba, potrebno je procjenjivati kapacitet za odlučivanje. Procjena kapaciteta za odlučivanje vezana je za donošenje odluka o

sebi i o svom životu. Potrebno je procijeniti odluke koje se donose, a koje nisu u interesu osobe ili su na štetu drugih, a rezultat su bolesti, a ne dugotrajnog obrasca ponašanja ili svjetonazora kao ni krivih ili ishitrenih odluka koje tijekom života može donijeti bilo koja osoba.

Mentalni kapacitet / kapacitet za odlučivanje

Postojanje dijagnoze i poteškoća u socijalnom funkcioniranju nije samo po sebi dovoljan razlog da bi se nekoga lišilo poslovne sposobnosti, nego je važno procijeniti kapacitet za odlučivanje. Smatra se da je kod oštećenja kapaciteta za odlučivanje prethodno potrebno poduzeti sve mjere koje bi mogle povećati kapacitet prije nego se donese odluka o nedostatku kapaciteta za donošenje određene odluke odnosno lišavanje poslovne sposobnosti. Mjere uključuju adekvatno liječenje kroz primjenu odgovarajućih psihosocijalnih metode, poticanje autonomije i pomoć kod odlučivanja.

Premda je kapacitet za odlučivanje kompleksan koncept, istraživanja pokazuju da se on može procjenjivati s visokom pouzdanošću (Sackett i sur. 1991.).

Eksperti iz područja prava i bioetike slažu se da kapacitet za odlučivanje uključuje 4 aspekta koja treba uzeti u obzir kod svake procjene mentalnog kapaciteta:

- razumijevanje informacija važnih za donošenje odluke
- sposobnost procjene odnosno primjenu informacija na svoju situaciju
- sposobnost korištenja tih informacija u procesu donošenja odluke
- sposobnost komuniciranja jasne odluke odnosno konzistentnog izbora (Roth i sur. 1977, Grisso, Appelbaum 1998.).

Osoba ima kapacitet u odnosu na specifičnu odluku ako:

1. razumije informacije koje su bitne za donošenje odluke pri čemu se informacije/objašnjenja moraju dati na prikladan način u skladu s okolnostima i trebaju uključivati moguće posljedice donošenja ili ne donošenja odluke. Osoba treba imati općenito razumijevanje koju odluku treba donijeti i zbog čega bi odluku trebala donijeti.
2. može zadržati te informacije, čak i kroz kratak vremenski period
3. može koristiti i odvagati informaciju te sagledati argumente za i protiv kako bi bila u stanju donijeti odluku u jednom ili drugom smjeru
4. može svoju odluku izraziti govorom, koristeći znakovni jezik ili drugi način komunikacije koje je razumljiv drugima.

Važno je naglasiti da osoba prije donošenja odluke o odsustvu kapaciteta treba dobiti svu pomoć za sva 4 aspekta koja se procjenjuju vezano za kapacitet.

Tko nema kapacitet za donošenje odluka?

Kapacitet za donošenje odluka nema osoba koja ne može donijeti odluku zato što ima oštećenje

zbog bolesti uslijed kojeg ne razumije informacije relevantne za odluku, ne može odvagati informacije u smislu prednosti i nedostataka određene odluke i ne može tu odluku izraziti govorom, pismom, ili znakovima ukoliko se radi o gluhoonijemoj osobi. Informacije relevantne za odluku uključuju procjenjivanje posljedica za svaku odluku za koju se procjenjuje kapacitet.

Instrumenti za procjenu kapaciteta za odlučivanje

Kada postoji sumnja da bi kapacitet za donošenje odluka mogao biti oštećen, potrebno je procijeniti kognitivne sposobnosti putem kliničkog intervjua, i, kada god je to moguće primjenom specifičnih upitnika. Klinički intervjui su uvijek nezaobilazan način kod procjene kapaciteta za odlučivanje. Intervjui mogu biti vođeni putem strukturiranog upitnika, ali uvijek mora uključivati pitanja vezana za 4 aspekta koja definiraju kapacitet za donošenje odluka. Testovi za procjenu kapaciteta ne mogu zamijeniti klinički intervjui.

Boljoj procjeni kapaciteta za donošenje odluka može pridonijeti davanje informacija na način prikladan okolnostima te procjena u relaksirajućoj okolini i u prikladno vrijeme što podrazumijeva da s osobom nećemo razgovarati o odluci kada je pospana ili je pod utjecajem lijekova.

Pretraživanje literature (Dunn i sur. 2006.) identificiralo je 23 instrumenata (strukturiranih intervjua i hipotetskih vinjeta) koji se koriste u procjeni kapaciteta za odlučivanje za pristanak na istraživanje i pristanak na liječenje. Istraživanje je utvrdilo da se procjenjuje tek jedna dimenziju kapaciteta, a to je razumijevanje informacije, stoga se u zaključku navodi da je potreban daljnji razvoj instrumenata za procjenu kapaciteta, a posebno je naglašeno da su kontekstualni faktori prilično zanemareni. Dva instrumenta su procijenjena da daju objektivniju procjenu kapaciteta: Aid to Capacity Evaluation (ACE) i MacArthur Competence Assessment Tool (MacCAT) koji je namijenjen pacijentima s kompleksnim psihijatrijskim ili neurološkim stanjima čiji kapacitet za odlučivanje je teško procijeniti.

Bez obzira je li primijenjen klinički intervjui ili strukturirani upitnik za procjenu mentalnog kapaciteta, važno je utvrditi i dokumentirati sljedeće činjenice koje su prethodno navedene kao ključne sastavnice procjene: 1. sposobnost razumijevanja odluke, 2. mogućnost zadržavanja informacija o odluci, 3. sposobnost procjene i analize informacija povezanih s odlukom, 4. sposobnost da se odluka jasno iznese. Osoba kojoj nedostaje bilo koja od navedenih sposobnosti smatrać će se osobom kojoj nedostaje kapacitet za odlučivanje za specifičnu odluku koja se procjenjuje. U procjeni kapaciteta važno je da osoba razumije koje su posljedice odluke koju donosi te koje su posljedice ne donošenja odluke, stoga osobi treba objasniti zbog čega je potrebno/važno donijeti neku specifičnu odluku, koje su posljedice te odluke, posebno koje su posljedice ako se odluka ne donese i koje su druge mogućnosti na raspolaganju. Kliničari bi rutinski trebali postavljati *screening* pitanja kao npr. koje su teškoće zbog kojih ne možete živjeti sigurno u stanu, zbog čega se predlaže liječenje i slično.

Kapacitet vezan za odluke može biti selektivan što znači da osoba može donijeti neke odluke, a druge ne može. Rijetko osobi nedostaje kapacitet za većinu važnih odluka što je slučaj kod osoba koje su u komi. Kod Alzheimerovu demencije, gubitak kapaciteta može varirati, stoga treba procjenjivati kapacitet osobe da donese odluku u vrijeme kada donosi odluku. Također treba razmotriti mogućnost odgode procjene do trenutke kad će osoba ponovno steći kapacitet.

Odluke koje ne obuhvaća Mental Capacity Act (Mental Capacity Act 2005) odnose se na: pristanak

na seksualni odnos, pristanak na razvod ili prekid izvanbračne veze, pristanak da se dijete posvoji ili pokretanje zahtijeva za posvojenje i glasovanje. Prema ovom Zakonu, drugi ljudi nikada ne mogu donositi gore navedene odluke umjesto druge osobe bez obzira ima li osoba kapacitet ili nema.

Postoje testovi pod nazivom „Pravni testovi“ koji se odnose na kapacitet za odluke vezane za oporuku, darivanje, sudjelovanje u sudskom postupku, sudjelovanje u ugovoru i ulazak u brak (British Medical Association and Law Society Book, Assessment of Mental Capacity-Guidance for Doctors and Lawyers, Second Edition).

Pri procjeni kapaciteta treba uzeti u obzir sljedeće postupanje:

1. Osobi treba pružiti samo relevantne informacije bez suvišnih detalja, te iznijeti informacije o tome koje su posljedice donošenja odnosno ne donošenja odluke. Treba iznijeti informacije o alternativnim rješenjima
2. Potrebno je provesti konzultacije s članovima obitelji te drugim osobama koje dobro poznaju osobu, ili s osobom koja dobro komunicira s osobom čiji se kapacitet procjenjuje
3. Treba biti svjestan kulturoloških i religioznih faktora i uzeti u obzir raspoloživost osoba koje mogu pomoći
4. Osigurati ugodnu okolinu i prikladno vrijeme

Koji su razlozi za procjenu kapaciteta?

Pretpostavlja se da odrasla osoba ima kapacitet za donošenje odluka. Do sumnje u oštećenje kapaciteta za odlučivanje dolazi zbog načina na koji se osoba ponaša, okolnosti u kojima se našla ili sumnje nekih drugih osoba u njen kapacitet za odlučivanje. Tako se primjerice javlja sumnja u narušenost kapaciteta za odlučivanje ukoliko se osoba koja je bila vrlo pažljiva u korištenju novca počne rasipnički ponašati, kupuje nepotrebne sitnice ili dogovori prodaju kuće za minimalni novac. Sumnju može izazvati i promjena okolnosti uslijed kojih je osoba koja je živjela s majkom koja je brinula o njezinim osnovnim potrebama ostala sama nakon smrti majke. Svaka sumnja mora biti dovedena u vezu sa specifičnom odlukom. Nerazumne odluke ne moraju biti indikator nedostataka kapaciteta za odlučivanje.

Procjena kapaciteta za odlučivanje vezana je za donošenje odluka o sebi i o svome životu. Potrebno je procijeniti odluke koje se donose a koje nisu u interesu osobe ili su na štetu drugih, a koje su rezultat bolesti, a ne dugotrajnog obrasca ponašanja ili svjetonazora ili se primjerice radi o krivim odlukama koje tijekom života može donijeti bilo koja osoba. Ako nije uspjela podrška osobi da donese specifičnu odluku, potrebno je procjenjivati kapacitet za donošenje odluka.

Osnovi principi procjene kapaciteta za odlučivanje:

1. Smatra se da svaka odrasla osoba ima kapacitet za donošenje odluka dok se ne dokaže suprotno.
2. Osoba se ne smije tretirati kao da nije sposobna donositi odluke dok se ne dokaže da nisu uspjeli svi postupci namijenjeni povećanju kapaciteta za odlučivanje.

3. Osobu se ne smije tretirati kao da nije sposobna za donošenje odluka samo zato što nije donijela mudre odluke.
4. Kada se donosi odluka za osobe oštećenog kapaciteta za odlučivanje, ona mora biti u najboljem interesu osobe.
5. Prije donošenja odluke treba razmisliti može li se cilj ostvariti na najmanje restriktivan način koji najmanje umanjuje ljudska prava i slobodu djelovanja.
6. Nedostatak kapaciteta se ne smije utvrditi samo na temelju izgleda ili godina ili nekog aspekta ponašanja na temelju kojeg se donosi neutemeljena odluka.

Prije procjene kapaciteta za odlučivanje treba odgovoriti na dva osnovna pitanja:

1. Postoji li oštećenje ili poremećaj povezan s psihičkim funkcioniranjem odnosno funkcioniranjem mozga?
2. Jesu li oštećenje ili poremećaj dovoljni da utječu na sposobnost osobe da donese specifičnu odluku u relevantnom vremenu?

Da bi se donijela dobra procjena kapaciteta za odlučivanje, važno je procijeniti kognitivno funkcioniranje: način razmišljanja i procesuiranja informacija, načine na koje osoba donosi odluke i koliko je to povezano s psihičkom bolesti, a koliko je to odraz životnog stila.

Informacije za procjenu kapaciteta za odlučivanje moraju biti pažljivo sakupljene. Na procjenu informacije mogu utjecati stupanj znanja i razumijevanja što je to mentalni kapacitet, specifičnost odluke i interes onih koji daju informacije.

U procjeni kapaciteta za donošenje odluka važno je demonstrirati može li osoba izabrati u nekoj specifičnoj situaciji i biti u tome konzistentna; obrazložiti osnovne podatke o odluci, rizicima i prednostima kao i posljedicama odluka na svakodnevni život. Poteškoće oko procjene kapaciteta za vaganje informacija mogu biti riješene kada se naprave dva alternativna scenarija koja pokazuju najvažnije prednosti i najveće rizike. Ukoliko osoba ne može izabrati, tada nema kapacitet.

Također je potrebno procijeniti je li odluka u skladu sa sustavom vrijednosti osobe i njenim životnim stilom. Konzistentnost sustava vrijednosti je važan indikator kapaciteta. Treba procijeniti jesu li izbori u skladu s dugotrajnim obrascem sustava vrijednosti ili životnih vjerovanja ili su posljedica bolesti. Osoba ima prava na donošenje krivih odluka koje nisu mudre i koje mogu biti u suprotnosti s načinom razmišljanja osobe koja procjenjuje (vještaka). Stoga, donošenje ishitrenih odluka ili krivih odluka ne može predstavljati razlog za predlaganje skrbištva.

Mental Capacity Act 2005. Code of practice daje smjernice za procjenu mentalnog kapaciteta. Neki faktori su više pouzdani kao npr. nizak rezultat na testu Mini Mental State Examination MMSE (Folstein et al 1975.) od drugih faktora poput dijagnoze s psihozom, prisutnosti deluzija i sl. U procjeni kapaciteta važno je imati relevantne informacije pa će nekada biti potrebno psihologijsko testiranje kako bi se obuhvatile kognitivne poteškoće koje se ne mogu obuhvatiti pomoću MMSE-a.

Kapacitet je strogo specifičan za odluku pri čemu se može zahvatiti bilo koje područje ili se kapacitet može odnositi samo na jednu ili više odluka. To drugim riječima znači da osoba može imati kapacitet da prihvati uzimanje lijekova, a može imati nedostatak kapaciteta za donošenje

odluke o operativnom zahvatu. Stoga se procjena mora odnositi na specifičnu odluku. Također, treba procijeniti kada je potrebna potpora za donošenje neke specifične odluke. Tako, primjerice, osoba može donijeti odluku da sama uzima lijekove, ali joj treba pomoć da to ostvari. U tom slučaju se osoba neće smatrati nesposobnom za donošenje odluka. Stoga, kada osoba ima na raspolaganju adekvatan sustav podrške pri donošenju odluka podrazumijeva se da ima kapacitet za odlučivanje. Kliničar mora poduzeti sve da podupre osobu da donese odluku tako da joj primjerice iznese informacije važne za donošenje odluke na jednostavan način, naglašavajući prednosti i nedostatke pojedine odluke kao i njezin utjecaj na druge ljude.

Istraživanja su otkrila više načina povećanja kapaciteta kao što su edukacija (Lapid i sur. 2004.), trening učenja s korektivnom povratnom informacijom (Wirshing et al 1998.) i pojačavanje strukture korištenjem računala (Dunn i sur. 2002.). Ako osoba ne može zadržati informaciju, tada može biti korisna pomoć u memoriji poput dnevnika ili glasovnih poruka. Ukoliko osoba zaboravi odluku, može se utvrditi da ima kapacitet ako ponovno prođe cijeli proces procjene kapaciteta i donese istu odluku.

Informacije relevantne za procjenu kapaciteta uključuju procjenjivanje posljedica svake odluke u svakom konkretnom slučaju. Prisutnost simptoma psihičke bolesti i nesposobnost u nekim aspektima brige o sebi ne podrazumijeva automatski nesposobnost za donošenje odluka.

Što je važno za donošenje odluke za pokretanje postupka i za donošenje odluke o lišavanju poslovne sposobnosti?

Dijagnoza, odnosno postojanje simptoma bolesti i oštećenje funkcioniranja sami po sebi nisu dovoljni da bi se nekoga lišilo poslovne sposobnosti. Važno je procijeniti dinamički odnos između simptoma bolesti, funkcioniranja u dnevnoj rutini i socijalnog funkcioniranja i njihovog utjecaja na kapacitet za odlučivanje. Potrebno je procijeniti postojanje postupaka pomoći koja osobi stoji na raspolaganju za otklanjanje ili nadomještanje deficita.

Stoga, prije pokretanja postupka za lišavanje poslovne sposobnosti, treba odgovoriti na pitanje rješava li skrbništvo specifične probleme koje ima pacijent a zbog kojih se skrbništvo namjerava pokrenuti.

Poteškoće u socijalnom funkcioniranju mogu biti povod za procjenu kapaciteta za odlučivanje te odlučivanja o pomoći za povećanje kapaciteta i opsegu lišavanja poslovne sposobnosti.

Procjena socijalnog funkcioniranja i kapacitet za odlučivanje

Što se tiče sposobnosti funkcioniranja u svakodnevnom životu u dnevnoj rutini i socijalnog funkcioniranja, treba procijeniti sposobnosti i funkcionalna ograničenja. Stoga će za donošenje odluke o lišavanju poslovne sposobnosti biti vrlo koristan detaljan opis funkcionalnih sposobnosti osobe koji naglašava sposobnosti (zadržavanje prava) i nesposobnosti za koje treba pomoć od kojih je skrbništvo samo jedna od mogućnosti.

Procjena socijalnog funkcioniranja treba se provoditi prema Međunarodnoj klasifikaciji funkcioniranja, osposobljenosti i zdravlja (MKF 2010.).

Funkcionalne sposobnosti uključuju: brigu o sebi (higijena, odijevanje, prehrana, samostalno

kretanje, briga o zdravlju - liječenju), brigu o kući, (minimalna sigurnost i čistoća), vođenje financija (korištenje manjih iznosa novca, čekova, kupovanje poklona, kupnja i prodaja, kredit, investicije, plaćanje režija), ponašanje u zajednici (kupovina, izlasci, druženje i drugo).

Specifične funkcionalne sposobnosti mogu biti procijenjene direktnom opservacijom, podacima prikupljenim od obitelji i osoba koje žive s osobom, direktnom funkcionalnom procjenom, testovima, direktnim pitanjima o specifičnoj sposobnosti i drugim metodama.

Postojanje funkcionalnih oštećenja kao i postojanje određene dijagnoze bolesti nije automatski povezano sa smanjenjem kapaciteta za odlučivanje za neku specifičnu odluku. Iako je očigledno da osoba ima mentalni poremećaj i da otežano funkcionira u svakodnevnom životu, to ne znači da nema kapacitet za odlučivanje. U praksi to znači da osoba može prihvatiti pomoć kod uzimanja lijekova, plaćanja režija, pomoć u kućanstvu u sklopu brige obitelji ili profesionalaca, što znači da dobro procjenjuje svoja ograničenja i da ima kapacitet za donošenje odluke o pomoći koja će na taj način neutralizirati njene nesposobnosti, odnosno ograničenja.

Nesposobnost u nekim aspektima brige o sebi ne podrazumijeva automatski nesposobnost za donošenje odluka. Važno je ustanoviti treba li čovjeku podrška kako bi savladao svoj deficit te prihvaća li pomoć. Osoba koja pokazuje poteškoće u brizi o sebi, ali prihvaća svoju nesposobnost i pomoć nije osoba koju treba lišiti poslovne sposobnosti. Drugim riječima, ukoliko osoba uslijed zaboravljivosti ne uzima redovito lijekove, ali prihvaća da joj netko u tome pomogne, ne treba je lišiti poslovne sposobnosti.

Primjer iz kliničke prakse

Marko se liječi od shizofrenije dvadeset godina, Još uvijek povremeno ima slušne halucinacije koje prepoznaje kao bolest i one mu ne predstavljaju problem. Najviše poteškoća ima s osamljenošću. Teško komunicira s ljudima, nema prijatelje, nešto lošije raspolaže s novcem (kupio bi neke nepotrebne stvari), ali prihvaća pomoć oca. Nakon prve hospitalizacije koja je bila prisilna, surađuje u liječenju i nije donio neke odluke koje su bile na njegovu štetu ili štetu drugih osoba, a proizlazile su iz bolešću oštećenog procesa razmišljanja. Osim toga, ne posjeduje imovinu koju bi eventualno mogao zloupotrijebiti zbog bolesti. Unatoč tome, Marko je već 8 godina u potpunosti lišen poslovne sposobnosti. Neosporno je da ovaj pacijent treba pomoć u nekim područjima svakodnevnog življenja kao što su nabava namirnica, plaćanje režija i organizacija slobodnog vremena. On tu pomoć dobiva od svog oca i na tu pomoć pristaje. Stoga se zaista nameće pitanje zbog čega je ovaj pacijent u cijelosti lišen poslovne sposobnosti.

Oštećenje socijalnog funkcioniranja kao posljedica bolesti nužno ne uključuje oštećenje kapaciteta za odlučivanje i više je povezano s organizacijom pomoći u odnosu na specifične nesposobnosti. Većina naših pacijenata zbog neorganiziranosti psihijatrije u zajednici ne dobiva ovu pomoć pa se podrazumijeva da će ona biti nadoknađena skrbištvom.

Postojeća psihijatrijska praksa u preporukama za lišavanje poslovne sposobnosti, osobito kada se radi o osobama oboljelim od shizofrenije, više se temelji na procijeni simptoma bolesti i socijalnog funkcioniranja, nego na procjeni dinamičke interakcije simptoma bolesti i poteškoća u funkcioniranju s kapacitetom za odlučivanje.

Iz usporedbe hrvatskih zakona i prakse proizlazi da se preporuka o lišavanju poslovne sposobnosti više temelji na težini kliničke slike i nesposobnosti za funkcioniranje u svakodnevnom životu, nego na procijeni kapaciteta za odlučivanje.

Istraživanje 123 ispitanika oboljelih od shizofrenije pokazalo je da nije bilo razlike u socijalnom funkcioniranju između osoba koje nisu lišene poslovne sposobnosti u usporedbi s osobama koje su lišene (Vrdoljak, Alfonso Sesar, Štrkalj – Ivezic 2008.). To ukazuje na netransparentnost kriterija budući da je očekivanje bilo upravo suprotno.

Uloga nalaza vještaka u procesu lišavanja poslovne sposobnosti

Prema Obiteljskom zakonu, skrbništvom se osigurava zaštita osobnosti zbrinjavanjem, liječenjem i osposobljavanjem za život i rad te zaštita imovinskih prava i interesa. Skrbništvo uključuje postupak koji dovodi do lišavanja poslovne sposobnosti u cijelosti ili djelomično. Za pokretanje postupka potrebne su činjenice koje dokazuju da osoba nije u stanju brinuti o svojim pravima i interesima i /ili ugrožava tuđa prava i interese. Sudu koji donosi odluku o oduzimanju poslovne sposobnosti potreban je nalaz vještaka koji u svom nalazu dokumentira navedene činjenice.

Za donošenje odluke suca o lišavanju poslovne sposobnosti važan je nalaz vještaka koji treba sadržavati podatke vezane uz bolest i oštećenja nastala zbog bolesti, reverzibilnost oštećenja, odnosno mogućnosti liječenja, kognitivne sposobnosti, odnosno ograničenja vezana za razmišljanje i donošenje odluka što su sve elementi kapaciteta za odlučivanje.

Svaki nalaz vještaka povezan s lišavanjem poslovne sposobnosti trebao bi uključivati razloge za pokretanje postupka koji bi trebali sadržavati činjenice koje dokazuju da osoba nije u stanju brinuti o svojim pravima i interesima ili ugrožava tuđa prava i da je skrbništvo najbolje rješenje za poteškoće koje osoba ima.

Nalaz psihijatra vještaka nije izjava o dijagnozi, niti prikaz rezultata testova nego integracija svih nalaza koji daju sliku pacijentovog stvarnog života, kako on živi sa svojom bolesti, što može ili ne može napraviti, koji su mu rizični faktori, može li živjeti samostalno, ugrožava li svoja prava i interese (npr. zdravlje, sigurnost, imovinu), koji stupanj podrške mu je potreban...). Kada se radi o lišavanju poslovne sposobnosti, mora biti očigledno da je to u najboljem interesu pacijenta.

Da bi sudac mogao donijeti odluku o lišavanju poslovne sposobnosti, važno je utvrditi i činjenicama popratiti sljedeće:

- Informacije o psihičkom poremećaju
- Utjecaj psihičkog poremećaja na socijalno funkcioniranje
- Utjecaj psihičkog poremećaja na kognitivno funkcioniranje/donošenje odluka
- Navesti koje mjere su poduzete te jesu li to sve biološke, psihološke i psihosocijalne mjere koje se mogu poduzeti () za povećanje socijalnog funkcioniranja i povećanje kapaciteta za donošenje odluka?
- Da li i koje mjere treba primijeniti, a ako ne, zbog čega ne?

Stoga, nalaz vještaka treba sadržavati dolje navedene elemente:

Nalaz vještaka – psihijatra treba uključiti dijagnozu i opis psihopatologije u sklopu sadašnjeg

stanja i perspektive tijeka bolesti i ishoda liječenja te opis socijalnog i kognitivnog funkcioniranja. Vještak treba pojasniti utjecaj psihopatologije, socijalnog i kognitivnog funkcioniranja na kapacitet osobe za donošenje odluka; procjenu reverzibilnosti stanja osobito u kontekstu liječenja za povećanje autonomije i poboljšanje kapaciteta za donošenje odluka.

Za kompetentno mišljenje vještaka o prijedlogu za lišavanje poslovne sposobnosti potrebne su sljedeće informacije koje će pomoći sudcu da donese odluku o lišavanju poslovne sposobnosti:

1. Kliničke činjenice koje jasno pokazuju povezanost između psihopatologije psihičke bolesti, trajanja i promjenjivosti psihopatologije, socijalnog i kognitivnog funkcioniranja koje je specifično vezano za proces odlučivanja o svom interesu i/ili protiv interesa drugih. Potrebno je navesti provedeno liječenje, rezultate liječenja i suradljivost u liječenju, kao i prepreke suradljivosti ukoliko postoje.
2. Psihopatologija - važno je objasniti utjecaj psihopatologije na donošenje odluka za svaku specifičnu situaciju u kojoj se odluka donosi (npr. odluka o raspolaganju novcem, prodaji nekretnina, itd.)
Postojanje patologije poput halucinacija i sumanutih ideja kao i nedostatak uvida u bolest, nije samo po sebi dovoljno da se konstatira da osoba ugrožava svoja i/ili tuđa prava i interese.
3. Socijalno funkcioniranje - poteškoće funkcioniranja u dnevnoj rutini i socijalno funkcioniranje u različitim socijalnim ulogama mogu biti razlog potrebe za pomoći, a ne razlog za lišavanje poslovne sposobnosti. te poteškoće također treba sagledati u kontekstu odlučivanja, npr. prihvaća li osoba pomoć za poboljšanje funkcioniranja u kojima ima smanjenje sposobnosti. Nalaz mora sadržavati detaljan opis sposobnosti (zadržavanje prava) i nesposobnosti za koje treba pomoć pri čemu je skrbništvo samo jedna od mogućnosti.
Za procjenu socijalnog funkcioniranja potrebno je imati različite izvore informiranja, intervjua, podataka o obitelji i socijalnoj anamnezi, a posebice podataka iz opservacija u životnoj sredini. Potrebno je također navesti koji stupanj podrške i supervizije je potreban.
4. Kognitivno funkcioniranje - potrebno je opisati pažnju, pamćenje, primanje, obradu i razumijevanje informacija, a posebice razumijevanje izbora, te logično zaključivanje o posljedicama određenih izbora, sposobnosti planiranja i uvida. Sve su te aktivnosti dijelovi procjene kapaciteta za donošenje odluka kao što je ranije izneseno.
Odrasla osoba ima kapacitet za donošenje odluka dok se ne dokaže suprotno.
U procjeni kapaciteta za donošenje odluka važno je demonstrirati može li osoba izvršiti odabir u nekoj specifičnoj situaciji (primjerice kod kupovine predmeta veće vrijednosti, liječenja ili drugog) i biti u tome konzistentna te obrazložiti osnovne podatke o odluci, rizicima, koristi i posljedicama odluka na njen život. Također je važna procjena je li odluka u skladu sa sustavom vrijednosti osobe i dio njenog osobnog životnog stila. Donošenje ishitrenih ili krivih odluka ne predstavlja razlog za predlaganje skrbništva.
5. Jesu li provedeni postupci koji bi doveli do poboljšanja stanja kao što su ublažavanje simptoma i poboljšanje socijalnog i kognitivnog funkcioniranja osobito oni koji povećavaju kapacitet za odlučivanje?
Potrebno je navesti koji su postupci provedeni te može li se prije donošenja odluke o lišavanju poslovne sposobnosti primijeniti još neki terapijski postupak.
6. Vještak treba razmotriti razloge zbog kojih se pokreće skrbništvo. Važno je da vještak odgovori na pitanja hoće li skrbništvo riješiti poteškoće zbog kojih se predlaže., zašto je upitan kapacitet donošenja specifične odluke te očekuje li se poboljšanje nakon primjene liječenja.

Zaključak

Psihička bolest može privremeno, na duže vrijeme ili trajno utjecati na sposobnost brige o sebi i na sposobnost odlučivanja u svom interesu, kao i odlučivanja na štetu drugih osoba. Lišavanje poslovne sposobnosti je zadiranje u temeljna ljudska prava i autonomiju pojedinca stoga je potrebno prije donošenja takve odluke sagledati sve faktore koji utječu na kapacitet osobe za odlučivanje kao i mogućnosti povećavanja kapaciteta kako bi se donijela najmanje restriktivna odluka. Vrlo mali broj osoba oboljelih od psihičke bolesti, i to oni s teškim oštećenjima i potrebom za visokim stupnjem supervizije, su posve nesposobne za donošenje odluka u svom interesu. Odrasla osoba ima pravo sama donositi odluke o svom zdravlju, pravnim, financijskim i drugim stvarima npr. gdje će i s kime živjeti. Osoba se ne smije tretirati kao da nije sposobna donositi odluke dok se ne dokaže da nije uspjela pomoć namijenjena povećanju kapaciteta. Osoba se ne smije tretirati da je nesposobna donositi odluke samo zato što nije donijela mudru odluku. Prije donošenja prijedloga za lišavanje poslovne sposobnosti potrebno je razmotriti druge mogućnosti i primijeniti postupke za povećanje autonomije poput različitih postupaka u okviru rehabilitacije npr. treninga socijalnih vještina, *case managementa*, rada s obitelji i drugog. Da bi se donijela odluka o lišavanju poslovne sposobnosti, potrebno je utvrditi postojanje mentalnog poremećaja, odnosno oštećenja funkcioniranja mozga i poremećaja kapaciteta u donošenju odluka, kao i nedostatak adekvatne podrške koja bi pomogla osobi da ima kapacitet za donošenje odluka. Izostanak primjene psihosocijalnih postupaka koji bi pomogli u povećanju autonomije osobe je posljedica nerazvijenih službi rehabilitacije i zaštite mentalnog zdravlja u zajednici. Nepostojanje rehabilitacije direktno ugrožava temeljna ljudska prava na odlučivanje o vlastitom životu i time oboljele od psihičkog poremećaja stavlja u neravnopravni položaj u odnosu na druge građane.

Literatura

- Dudd, L.B., Nowrangi MA, Palmer BW, Jeste VD, Saks RE Assessing Decisional Capacity for Clinical Research or Treatment: A Review of Instruments
- Grisso, T., Appelbaum, P.S. Assessing Competence to Consent to Treatment: A Guide for Physicians and other Health Professionals New York. Oxford University Press 1998.
- Mental Capacity Act 2005 Interm Policy, Procedure and Guidance for Halton, October 2008
- Mental Capacity Act 2005 <http://opsi.gov.uk/acts/acts2005/50009—b.htm>
- Milas, I., Lišenje poslovne sposobnosti - obiteljskopravno uređenje, Magistarski rad. Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu. 2004.
- Milas, I., Lišenje poslovne sposobnosti u sudskoj praksi i mogućnosti poboljšanja de lege ferenda U: M Goreta, I. Peko-Čović, N Buzina. Psihijatrijska vještačenja-Zbirka ekspertiza (knjiga druga-građansko pravo).. Medicinska knjiga Zagreb: 2006.
- Okai, D., Owen, G., McGuire, H. et al Mental Capacity in psychiatric patients: Systematic reviews British Journal of Psychiatry 191:2007:291-297
- Roth, L.H., Meisel, A., Lidz, C.W. Test of competency to consent to treatment American Journal of Psychiatry 1977 134:279-284
- Sackett, D., Haynes, R.B., Guyatt, G.H. et al Clinical Epidemiology: A Basic Science for Clinical Medicine (2nd. ed) 1991. Little, Brown
- Vrdoljak, M., Alfonso Sesar, M., Štrkalj –Ivezić, S. Socijalno funkcioniranje osoba oboljelih od shizofrenije lišenih poslovne sposobnosti Med. Arh. 62 2008. 285-288.
- Wirswing, D.A., Wirshing, W.C., Marder, S.R., Liberman, R.P., Mintz, J. Informed Consent: Assesment of Comprehension. American Journal of Psychiatry 1988 155; 1508-1511
- WHO, Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, onesposobljenosti i zdravlja Zagreb, Medicinska naknada 2010.

Lišenje poslovne sposobnosti i skrbništvo - od zakonodavstva i prakse danas, do potrebe za promjenama de lege ferenda u svjetlu konvencije o pravima osoba s invaliditetom

1. Uvodne napomene

- Oko 650 milijuna ljudi u svijetu danas čine osobe s invaliditetom, odnosno 10% ukupne populacije ima neki oblik invaliditeta, bilo da je riječ o tjelesnom invaliditetu ili o duševnim smetnjama (mentalnom odnosno intelektualnom oštećenju). To navedenu skupinu ljudi čini „najvećom manjinom u svijetu.“²⁵ Slične podatke, s obzirom na udio osoba s invaliditetom u ukupnoj populaciji nalazimo i u analizi stanja u Republici Hrvatskoj. Ove činjenice govore u prilog potrebi isticanja i zaštite ljudskih prava osoba s invaliditetom.
- Također, društvo smo sa sve većim udjelom starijih u populaciji, a upravo pozna dob često je povezana s različitim smetnjama zdravlja pa tako i duševnim smetnjama.
- 2006. godine donesena je Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju. Republika Hrvatska članica je Konvencije i Protokola Konvenciji, a kako je riječ o obvezujućem pravnom dokumentu, ono time postaje dio pravnog poretka Republike Hrvatske i po pravnoj je snazi iznad zakona.
- Tema našeg rada je pravni položaj i zaštita ljudskih prava kroz institut skrbništva de lege lata i de lege ferenda. Naime, pristupanjem Konvenciji dio obiteljskopravnog zakonodavstva, točnije, ponajviše dio koji se odnosi na skrbništvo zasigurno predstavlja neusklađenost sa zahtjevima Konvencije.²⁶ Dio osoba s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj lišen je poslovne sposobnosti,²⁷ a slijedom toga nužno i pod skrbničkom zaštitom. Kroz pojedina rješenja komparativnih pravnih sustava, prikazat ćemo sadržaj i smisao mogućih promjena skrbničkog zakonodavstva u Republici Hrvatskoj.²⁸ Osnovni poticaj reformama, iako ne i jedini, nalazimo

25 Iz govora glavnog tajnika Ujedinjenih naroda, Kofi Annana, 13. prosinca 2006. Tog datuma usvojena je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (dalje: Konvencija). Izvorni naziv na engleskom jeziku jest *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. Konvencija i Fakultativni protokol usvojeni su rezolucijom Opće skupštine 61/106 od 13. prosinca 2006. godine. Hrvatski prijevod Konvencije objavljen je u Zakonu o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN – MU, br. 6/2007, 3/2008, 5/2008. Konvencija i Fakultativni protokol stupili su na snagu 3. svibnja 2008. godine nakon 20 ratifikacija Konvencije i 10 ratifikacija Fakultativnog protokola. Konvencija je i prvi globalni međunarodni ugovor otvoren za potpis i regionalnim organizacijama pa ga je potpisala i Europska unija.

26 Tako se npr. članak 29. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom odnosi na *sudjelovanje u političkom i javnom životu*, a osigurava da osobe s invaliditetom mogu aktivno i u potpunosti sudjelovati u političkom i javnom životu, uključujući pravo da glasuju i budu birane na izborima za različite funkcije na svim razinama vlasti. Ovim člankom potiče se i sudjelovanje u nevladinim organizacijama i udrugama koje se bave javnim i političkim životom države, kao i osnivanje i učlanjivanje u organizacije osoba s invaliditetom. S druge strane, odredbom iz članka 2. Zakona o popisima birača, NN, br. 19/2007. govori se: “Popisi birača su državna evidencija u koju se upisuju hrvatski državljani koji su navršili 18 godina života, osim onih koji su pravomoćnom sudskom odlukom potpuno lišeni poslovne sposobnosti. (u daljnjem tekstu: birači).

Upis u popis birača je uvjet za ostvarivanje biračkog prava na dan izbora.”

Smatramo da ne postoje nikakvi razlozi koji bi priječili promjenu nacionalnog zakonodavstva koji se odnosi na popis birača, tim više što smo preuzeli obveze iz Konvencije. Podsjećamo, Konvencija je dio pravnog poretka Republike Hrvatske i po pravnoj je snazi iznad zakona.

27 O pretpostavkama, postupku i pravnim posljedicama lišenja poslovne sposobnosti v. Milas, I., *Obiteljskopравни status osoba lišenih poslovne sposobnosti*, Monografije Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2005.

28 V. Milas Klarić, I., *Pravni status skrbnika kao jamstvo zaštite ljudskih prava odraslih*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2010. (dalje: Milas Klarić, 2010.).

upravo u činjenici pristupanja Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom koja predstavlja velik iskorak u promišljanju prava osoba s invaliditetom.

2. Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom

Iako su naravno i prije Konvencije o pravima osoba s invaliditetom postojali različiti dokumenti za zaštitu ljudskih prava osoba s invaliditetom (uključujući i osobe s duševnim smetnjama), Konvencija doista predstavlja prekretnicu. Riječ je o globalnom dokumentu koji je obvezujući za zemlje članice. Konvencija predviđa sustav kontrole i sankcija, a stanje prava u pojedinim zemljama prati se primarno putem izvješća zemalja članica Odboru za prava osoba s invaliditetom.²⁹

Konvencija se sastoji od Preambule od 25 točaka i 50 članaka. U Preambuli se poziva na načela proglašena u Povelji UN-a kojima se priznaje prirodno dostojanstvo i vrijednost te jednaka i neotuđiva prava svih članova ljudske zajednice. Također, poziva se i na druge dokumente UN-a,³⁰ a unatoč nespornom značenju odredaba tih dokumenata u Preambuli se izražava zabrinutost zbog uvjeta života i prava osoba s invaliditetom. Posebna briga izražava se zbog činjenice da su žene i djevojčice s invaliditetom često izložene riziku od nasilja, zlostavljanja, izrabljivanja i sl.

Za potrebe našeg rada i zaštite osoba s duševnim smetnjama potrebno je istaknuti da se Konvencija o pravima osoba s invaliditetom odnosi i na osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama (duševnim smetnjama). Samim time naziv, ili barem prijevod termina disability ne smatramo sasvim odgovarajući, iako smo, s druge strane, potpuno svjesni nedostatka bilo kojeg naziva ili prijevoda. Naime, prilično je teško naći odgovarajući pojam na hrvatskom jeziku koji bi sadržajno obuhvatio sve oblike invaliditeta.

Za osobe s duševnim smetnjama koje su lišene poslovne sposobnosti prihvaćanje Konvencije i njezinih općih načela predstavlja promjenu cjelokupnog pristupa zaštiti njihovih prava. Tako opća načela Konvencije iz čl. 3. jesu: poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije (što uključuje slobodu osobnog izbora i neovisnost osoba), nediskriminacija, puno i učinkovito sudjelovanje u društvu, jednakost mogućnosti, pristupačnost, poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti, jednakost između žena i muškaraca, poštivanje razvojnih sposobnosti djece s teškoćama u razvoju te poštivanje prava djece s teškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta.

Već iz površnog pogleda na načela možemo se s pravom upitati koliko tradicionalni sustav skrbnštva kakvoga danas imamo u hrvatskom zakonodavstvu korespondira s načelom npr. osobne autonomije. Ne ulazeći u detalje svih odredaba Konvencije,³¹ sasvim sigurno možemo zaključiti da tome nije tako. Tome u prilog ponajbolje govore i odredbe članka 12. Konvencije koje se svojim sadržajem ponajviše od svih odredaba Konvencije odnose na osobe s invaliditetom u smislu osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama (duševnim smetnjama) i njihovom poslovnom sposobnošću.

Naime, člankom 12. koji govori o „*Jednakosti pred zakonom*“ određuje se:

1. *Države stranke ponovo potvrđuju da osobe s invaliditetom imaju pravo svugdje biti priznate kao osobe jednake pred zakonom.*

29 V. čl. 34. Konvencije.

30 Npr. na Opću deklaraciju o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Konvenciju o pravima djeteta i dr.

31 V. više u Korać Graovac, A., Čulo, A., Konvencija o pravima osoba s invaliditetom – novi pristup shvaćanju prava osoba s duševnim smetnjama, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2011., vol. 61, br. 1. str. 65-106.

2. *Države stranke će prihvatiti da osobe s invaliditetom imaju pravnu i poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života.*
3. *Države stranke će poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osobama s invaliditetom osigurale pristup potpori koja bi im mogla biti potrebna za ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti.*
4. *Države stranke osigurati će da sve mjere koje se odnose na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti da predvide odgovarajuće i djelotvorne zaštitne mehanizme koji će sprečavati zlorabu u skladu s međunarodnim pravom koje obuhvaća ljudska prava. Takvi zaštitni mehanizmi osigurati će da mjere koje se odnose na ostvarivanje pravne i poslovne sposobnosti poštuju prava, volju i sklonosti te osobe, da se iz njih isključi sukob interesa i zloraba utjecaja, da su razmjerne i prilagođene osobnim okolnostima, da se primjenjuju u najkraćem mogućem vremenu i da podliježu redovitoj reviziji nadležnog, nezavisnog i nepristranog tijela vlasti ili sudbenoga tijela. Zaštitni mehanizmi bit će razmjerni sa stupnjem kojim takve mjere utječu na prava i interese osobe.*
5. *U skladu s odredbama ovog članka države stranke poduzet će odgovarajuće i djelotvorne mjere radi osiguranja jednakih prava osoba s invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, kontroliraju svoje vlastite financijske poslove i imaju jednak pristup bankovnim kreditima, hipotekama i drugim oblicima financiranja te će također osigurati da osobe s invaliditetom ne budu bez vlastite volje (arbitrarno) lišene svojega vlasništva.³²*

Iako smatramo da članak 12. ostavlja mjesta dvojicama u pogledu nomotehničke preciznosti, jedno je sasvim sigurno jasno. Konvencija se odnosi na osobe s invaliditetom, a u sadržaj tog pojma pripadaju i osobe s intelektualnim i mentalnim teškoćama (duševnim smetnjama). Člankom 12. st. 2. Konvencije određuje se da: „...države stranke će prihvatiti da osobe s invaliditetom imaju pravnu i **poslovnu sposobnost**³³ na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života...“ Iz navedenog slijedi da Konvencija, a posebice je to izraženo u čl. 12., promiče punu poslovnu sposobnost osoba s invaliditetom, dakle i osoba s duševnim smetnjama. Kada ovome pridodamo činjenicu da je osnovni preduvjet skrbničke zaštite odraslih u Republici Hrvatskoj lišenje poslovne sposobnosti, i to u praksi najčešće potpuno lišenje poslovne sposobnosti, možemo zaključiti da će biti nužna reforma skrbničkog zakonodavstva. Naime, činjenica pristupanja Konvenciji nesporno će nas voditi u tom smjeru. No, smatramo da su nužnost zaštite ljudskih prava osoba s duševnim smetnjama i priznanje načela autonomije, samoodređenja i dostojanstva najznačajniji putokaz na putu reformi.

3. Poslovna sposobnost i postupak lišenja

3.1. Postupak lišenja poslovne sposobnosti *de lege lata*

Poslovna sposobnost je svojstvo da se svojom aktivnošću, odnosno vlastitim očitovanjem volje, stječu prava i obveze.³⁴ Za razliku od činjenice da svaka osoba ima pravnu sposobnost, poslovnu sposobnost svaka osoba ne mora imati, niti mora imati jednak stupanj poslovne sposobnosti. Tradicionalno, definiranje poslovne sposobnosti dio je materije građanskog prava, a pitanje

32 Hrvatski sabor donio je Ispravak Zakona o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom jer je prvotni prijevod pojma „*legal capacity*“ glasio samo pravna sposobnost. Ispravkom se ovaj pojam prevodi kao **pravna i poslovna sposobnost**. Naime, čini nam se da bi puko potvrđivanje da osobe imaju pravnu sposobnost u 21. stoljeću bio zapravo skandalozan jer bi se time željelo reći da su ljudi subjekti, a ne objekti u pravu.

33 Istaknula I.M.K.

34 Definicija poslovne sposobnosti jedna je od onih koje ne stvaraju prijepore u pravnoj teoriji, pa u literaturi nailazimo na sadržajno gotovo identične. V. npr. u: Klarić, P., Vedriš, M., Građansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2009, str. 33.

stjecanja i lišenja poslovne sposobnosti u Hrvatskoj je dio obiteljskopravne regulative.³⁵ Poslovna sposobnost stječe se punoljetnošću,³⁶ a punoljetnost nastupa s navršениh osamnaest godina života.³⁷ Za stjecanje poslovne sposobnosti nije potreban nikakav pravni akt. Međutim, Obiteljski zakon propisuje dvije iznimke kojima je moguće stjecanje poslovne sposobnosti i prije punoljetnosti.³⁸ Osoba je poslovno sposobna (bez obzira je li poslovna sposobnost nastupila punoljetnošću, ili ranije) sve dok eventualno ne dođe do lišenja poslovne sposobnosti.³⁹

Upravo lišenje poslovne sposobnosti je u hrvatskom obiteljskopravnom uređenju pretpostavka pružanja skrbničke zaštite⁴⁰ odrasloj (punoljetnoj) osobi. Tako će sud, u izvanparničnom postupku⁴¹ punoljetnu osobu, koja zbog duševnih smetnji⁴² ili drugih uzroka⁴³ nije u stanju brinuti se o vlastitim pravima, potrebama ili interesima, ili ugrožava prava i interese drugih osoba, djelomice ili potpuno lišiti poslovne sposobnosti. Središnji dio postupka predstavlja medicinsko vještačenje, odnosno liječnik vještak će, u pravilu, nakon pregleda osobe, donijeti pisani nalaz i mišljenje⁴⁴ o zdravstvenom stanju osobe i utjecaju tog stanja na njezinu sposobnost zaštite svih ili pojedinačnih prava, potreba i interesa te na eventualno ugrožavanje prava i interesa drugih osoba. Osoba potpuno lišena poslovne sposobnosti gubi pravnu samostalnost, njezine izjave volje u pravilu ne proizvode pravne učinke,⁴⁵ a osobu zastupa njezin (individualni)⁴⁶ skrbnik. Osobama djelomice lišenim poslovne sposobnosti rješenjem o lišenju poslovne sposobnosti određene su mjere, poslovi i radnje koje ona ne može samostalno poduzimati, pa u tom dijelu, njezinu volju nadomješta (individualni) skrbnik. Ovakav sustav skrbničke zaštite, koji za njezino pružanje pretpostavlja lišenje (u potpunosti ili djelomice) poslovne sposobnosti, predstavlja značajno ograničenje ljudskih prava osoba s duševnim smetnjama.

Navedena rješenja zasigurno predstavljaju raskorak sa zahtjevima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom koja zagovara da: *"... osobe s invaliditetom imaju pravnu i poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života..."*. Slijedom navedenoga, zagovaramo

35 V. čl. 120. Obiteljskog zakona, Narodne novine, broj 116/2003, 17/2004, 136/2004, 107/2007, 57/2011, 61/2011. (dalje: ObZ).

36 Čl.120. st. 1. ObZ.

37 Čl.120. st. 2. ObZ.

38 Sklapanjem braka prije punoljetnosti i ako maloljetnik koji je postao roditelj odlukom suda stekne poslovnu sposobnost.

39 Maloljetnik koji je stekao poslovnu sposobnost prije punoljetnosti može biti lišen poslovne sposobnosti još za vrijeme trajanja maloljetnosti. U tom slučaju, trenutkom nastupa punoljetnosti, ne dolazi do stjecanja poslovne sposobnosti; takva osoba lišena je poslovne sposobnosti sve do eventualnog vraćanja poslovne sposobnosti sudskom odlukom.

40 O institutu skrbništva v. Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D., Korać Graovac, A., Obiteljsko pravo, Narodne novine, 2007, str. 365-436.

41 Postupak mogu pokrenuti sud po službenoj dužnosti ili na prijedlog centra za socijalnu skrb, bračni drug osobe o kojoj se provodi postupak, krvni srodnici u ravnoj lozi, a u pobočnoj lozi do drugog stupnja. U praksi, postupak lišenja poslovne sposobnosti najčešće, gotovo uvijek pokreće centar za socijalnu skrb. Centar najčešće ima informacije o potrebi pokretanja takvog postupka. Čak i kada za to sazna od osoba (a u praksi uobičajeno i jest tako) koje su same ovlaštene pokrenuti postupak (bračni drug, krvni srodnici), gotovo uvijek centar podnosi formalni prijedlog za lišenje poslovne sposobnosti sudu.

42 Obiteljsko zakonodavstvo ne definira pojam duševnih smetnji. Podsjećamo da Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama razlikuje kategorije duševnih smetnji i težih duševnih smetnji.

43 U pravilu je riječ o ovisnostima.

44 Čl. 327. st. 2. ObZ-a određuje da se od toga može odustati ako je osoba koju bi trebalo pregledati već po odluci suda smještena u psihijatrijsku ustanovu i ako iz izvješća te ustanove proizlazi da ju je potrebno lišiti poslovne sposobnosti.

45 Neke radnje osoba lišena poslovne sposobnosti može poduzimati sama te time stječe svojevrsnu procesnu sposobnost. Tako npr. osoba lišena poslovne sposobnosti može samostalno podnijeti prijedlog sudu za dozvolu za sklapanje braka. O pravu na sklapanje braka osoba lišenih poslovne sposobnosti v. Alinčić, M., Pravo osoba lišenih poslovne sposobnosti na sklapanje braka i osnivanje obitelji, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 45, 4-5, 1995, str. 531.-550.

46 Za pojedine poslove, mjere i radnje osobi se može imenovati skrbnik za poseban slučaj.

reformu skrbničkog zakonodavstva, a pitanja poslovne sposobnosti te njezine presumpcije i eventualnih ograničenja ukratko promatramo i u kontekstu komparativnih rješenja.

3.2. Poslovna sposobnost – kratki komparativni prikaz kao prilog promišljanju promjena *de lege desiderata*

U mnogim zakonodavstvima pretpostavka pružanju zaštite i pomoći odraslima s duševnim smetnjama nije stanje nepostojanja (lišenja) (opće) poslovne sposobnosti. Dapače, neka zakonodavstva gotovo odustaju od postupka lišenja poslovne sposobnosti,⁴⁷ a zaštita odraslima (s duševnim smetnjama) pruža se kroz različite, alternativne oblike skrbi.

U slučaju sumnje u postojanje sposobnosti, odluku o postojanju sposobnosti u pravilu donosi sud. Pri tome se u zakonodavstvima *common law* sustava uglavnom koriste različiti testovi za utvrđivanje sposobnosti koji se u pravilu sastoje u utvrđivanju sposobnosti shvaćanja značenja i posljedica određenog posla za čije se poduzimanje iskazala sumnja u mogućnost samostalnog poduzimanja.

Mogli bismo zaključiti da komparativno zakonodavstvo, pri primjeni različitih oblika pomoći odraslima s duševnim smetnjama ne polazi od koncepta (opće) poslovne sposobnosti, odnosno od lišenja poslovne sposobnosti kao pretpostavke za imenovanje skrbnika ili pomoćnika. Zapravo, mogli bismo ustvrditi da se za pojedine poslove i radnje uglavnom traže različite, posebne vrste sposobnosti, koje približno možemo definirati kao sposobnost shvaćanja smisla i značenja određenog instituta (posla). Takve vrste sposobnosti više nalikuju faktičnoj sposobnosti za rasuđivanje negoli (općoj) poslovnoj sposobnosti. Hrvatsko zakonodavstvo, kako smo vidjeli ranije, u zaštiti odraslih s duševnim smetnjama polazi od utvrđene poslovne nesposobnosti (primjenom instituta lišenja poslovne sposobnosti) kao pretpostavke imenovanja skrbnika.

Za razliku od toga, npr. članak 5. australskog (Queensland) *Guardianship and Administration Acta* iz 2000.⁴⁸ određuje da sposobnost odrasle osobe u donošenju odluke smije biti samo minimalno ograničena koliko je to moguće (načelo restriktivnog ograničenja), a ističe se pravo na adekvatnu i primjerenu zaštitu i pomoć kod donošenja odluka.

Slično i engleski *Mental Capacity Act* iz 2005.⁴⁹ godine zajedno s Code of Practice (instruktivne odredbe za primjenu *Mental Capacity Acta*) određuje pet načela.⁵⁰ Riječ je o tome da se osoba mora smatrati sposobnom za donošenje odluka, osim ako je utvrđena nesposobnost. Dakle, poslovna sposobnost, odnosno sposobnost odlučivanja se presumira. Također, osoba se ne smije smatrati nesposobnom za donošenje određene odluke sve dok se ne poduzmu sve mjere pomoći za samostalno odlučivanje, a ako to nije moguće, osoba se može smatrati nesposobnom za donošenje određene odluke. Kada se poduzimaju pojedine radnje ili donose odluke umjesto odrasle osobe mora se postupati u skladu s *najboljim interesom osobe (best interest)*, a prije nego se donese neka odluka ili obavi neki posao u ime odrasle osobe, potrebno je utvrditi je li se isto moglo postići nekom manje restriktivnom mjerom.

Za donošenje odluke o (ne)sposobnosti provode se tzv. „testovi sposobnosti⁵¹“ kojima je cilj

47 Npr. zakonodavstva Njemačke i Švedske, te većina zakonodavstava *common law* sustava.

48 Zakon je sa svim izmjenama i dopunama stupio na snagu 2008. godine. O skrbničkom zakonodavstvu Queenslanda v. više u Milas Klarić, 2010., str. 107-128.

49 Stupio na snagu 2007. Riječ je o propisu koji vrijedi za područje Engleske i Walesa. O ovom propisu v. detaljno u Bartlett, P., Sandland, R., *Mental Health Law, Policy and Practice*, (third edition), Oxford University Press, 2007, 545-578.

50 V. opširnije Milas Klarić, 2010, str. 146. O pravnom statusu skrbnika u Engleskoj v. *ibidem*, str. 145 – 154.

51 V. Tan, J.O.A., McMillan, J.R., *The discrepancy between the legal definition of capacity and the British Medical*

utvrđivanje sposobnosti odlučivanja i postojanja pretpostavki za odlučivanje o pojedinom poslu ili radnji ili nekoliko njih.

Različite su vrste testova sposobnosti, a odnose se na pojedine vrste pravnih poslova (odluka), npr. sposobnost za darovanje, sastavljanje oporuke, ugovorna sposobnost, procesna sposobnost ili sposobnost davanja izjave o sklapanju braka.

Sve navedeno govori u prilog tezi da se, kada se za potrebe MCA-a, a i inače govori o sposobnosti za odlučivanje, radi o, uglavnom, funkcionalnim definicijama sposobnosti, a da uglavnom ne postoji institut lišenja poslovne sposobnosti kao takav. Sposobnost se u pravilu i ne određuje kao neka opća poslovna sposobnost već se ista procjenjuje za donošenje pojedinih odluka. Pri tome treba imati na umu postojanje presumpcije o postojanju sposobnosti.

U kontinentalno europskom pravnom krugu najznačajnije izmjene u odnosu na tradicionalni skrbnički sustav doživjelo je njemačko zakonodavstvo. Riječ je o uvođenju instituta *Betreuung*,⁵² odnosno pomoći odraslim osobama bez primjene lišenja poslovne sposobnosti. Osnovna karakteristika instituta pomoći odrasloj osobi jest ta da imenovanjem pomoćnika odrasloj osobi ta osoba ne gubi poslovnu sposobnost, a da se zadaci imenovanog pomoćnika odnose samo na ograničeno područje. Iznimno, pomoćnik je ovlašten za obavljanje svih poslova i zadataka odrasle osobe.⁵³

Paragraf 1896. BGB-a određuje pretpostavke za imenovanje pomoćnika odrasloj osobi. Pomoćnik se može imenovati osobi koja zbog svoje „psihičke bolesti ili tjelesnih, umnih ili duševnih smetnji“ nije u stanju potpuno ili djelomično obavljati svoje poslove. Zaključujemo da se ne zahtijeva poslovna nesposobnost osobe već neka vrsta faktične nemogućnosti (u obavljanju poslova). Tijelo nadležno za imenovanje pomoćnika je sud, a odluka se donosi na zahtjev odrasle osobe kojoj je pomoć potrebna ili po službenoj dužnosti. Ako se zahtjev postavlja zbog isključivo tjelesnih smetnji zahtjev može podnijeti samo odrasla osoba kojoj je pomoć potrebna. Izuzetak jest da odrasla osoba nije u stanju sama podnijeti zahtjev, odnosno izjaviti svoju volju. Milas Klarić navodi da se „...pomoć može odobriti samo za one poslove i radnje za koje je potrebna, a ne i za one koje se jednako dobro mogu obaviti i preko opunomoćenika odrasle osobe (odvjetnika) ili preko nekih drugih oblika pomoći kod kojih se osobi ne imenuje zakonski zastupnik. Pri tome se misli na različite oblike pravnog savjetovanja, ali i na faktičnu pomoć u smislu pomoći u kući, u pripremi obroka, organiziranom prijevozu u medicinske ustanove ili sl. Kao što iz navedene odredbe možemo uočiti, poštuje se načelo minimalnog ograničenja prava odnosno zadiranja u sposobnost same osobe pa iako se ovdje i ne radi o uobičajenom lišenju poslovne sposobnosti, i ovakva vrsta pomoći smatra se krajnjom mjerom čija primjena dolazi u obzir tek ako se ista svrha ne može postići drugim, jednostavnijim i uobičajenijim oblicima pomoći i poduzimanja (pravnih) poslova (putem punomoći odvjetniku, različitih oblika pravnog savjetovanja ili sl.).“⁵⁴

Zaključno možemo ustvrditi da se u mnogim komparativnim pravnim sustavima zapravo odustaje od lišenja poslovne sposobnosti kao pretpostavke (skrbničke ili neke druge vrste) zaštite i pomoći odraslim osobama kojima je takva pomoć potrebna. U pravilu, postoji presumpcija poslovne sposobnosti, a ako se u istu posumnja, odluku donosi sud. Poštujući načela dostojanstva, autonomije i minimalnih ograničenja poslovne sposobnosti (a time i ljudskih prava), pomoć se

association's guidelines, *Journal of Medical Ethics*, 2004, 30, 427. – 429. U članku se detaljno objašnjava sadržaj tzv. *Re C testa za utvrđivanje sposobnosti iz odluke Re C (Adult: Refusal of Treatment) 1994, 1 WLR 290. te razlika u odnosu na liječničku praksu, što, kako ističu autori, dovodi do nejasnoća u kriterijima u praksi.*

52 Institut skrbništva, odnosno pomoći odraslim osobama uređen je Njemačkim građanskim zakonikom

53 *Bürgerliches Gesetzbuch* (kratica: BGB) u paragrafima 1896-1908.i.

54 Milas Klarić, 2010, str. 201-202.

nastoji pružiti prije svega neformalno, zatim putem imenovanih punomoćnika, kroz anticipirane naredbe⁵⁵ i sl. Slična rješenja mogla bi se ugraditi i u hrvatski skrbnički sustav. Smatramo da bi se kroz punomoći, uvođenjem zakonodavstva koje se odnosi na anticipirane naredbe, češćom primjenom instituta skrbnika za poseban slučaj i sl. doprinijelo i kvalitetnijoj zaštiti, a uz manje ograničenja ljudskih prava.

4. Alternativni oblici pomoći odraslim osobama

Postojanje različitih modela skrbničke zaštite ponajbolje govori u prilog tezi da u pravilu nije moguće ostvariti potpunu zaštitu osoba s duševnim smetnjama jedino i isključivo tradicionalnim modelom skrbništva koji za pretpostavku ima lišenje poslovne sposobnosti. Najkvalitetniji način zaštite u pravilu je onaj koji omogućuje primjerenu zaštitu koja se temelji na načelima autonomije, samoodređenja i najboljeg interesa odrasle osobe. Takvi zahtjevi najbolje se mogu ostvariti u sustavima koji predviđaju više različitih modaliteta zaštite odraslih s invaliditetom, odnosno odraslih s duševnim smetnjama. Veća mogućnost pri izboru instituta zaštite u pravilu znači i otvaranje prostora individualizaciji i prilagodbi potrebama svake pojedine osobe. Načelno, s obzirom na zahtjeve minimalne restrikcije ljudskih prava, skrbnička zaštita ne bi trebala biti posljedica primjene isključivo instituta lišenja poslovne sposobnosti. Dapače, u kontekstu zahtjeva Konvencije o pravima osoba s invaliditetom ona to i ne bi smjela biti, odnosno trebala bi biti iznimno. Slijedom međunarodnopravnih zahtjeva, komparativni propisi prepoznaju sve više oblika zaštite osoba s duševnim smetnjama. Stoga, a s obzirom i na primjenu u praksi, gotovo i ne možemo više govoriti o „alternativnim“ modelima skrbničke zaštite. Takvi modeli polako postaju prevladavajući, a procjenjujemo da će to posebice biti i zbog zahtjeva iz Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Naime, različiti, a ranije spomenuti instituti predstavljaju jednako priznate i vrijedne oblike zaštite ljudskih prava osoba s duševnim smetnjama.

Tako npr. u mnogim komparativnim sustavima izrijeком se određuje da se institute skrbništva primjenjuje samo ako nije moguće isti učinak postići nekim drugim, neformalnim oblicima pomoći.⁵⁶ U takvim zakonodavstvima sustav pomoći u zajednici u pravilu je izrazito razvijen, pa postoje različiti oblici „mreža pomoći“, a velika pozornost pridaje se različitim sadržajima iz područja socijalne skrbi.⁵⁷

Poseban institut koji ponajbolje ostvaruje ideju autonomije i samoodređenja odnosi se na naredbe koje se donose u vrijeme kada osoba ima sposobnost donošenja odluka (sposobnost za rasuđivanje, poslovnu sposobnost), a za slučaj gubitka sposobnosti. Riječ je o tzv. *advance directives* naredbama ili *living will*. Ove obvezujuće odluke potječu iz medicinskog prava, odnosno iz potrebe odlučivanja o održavanju na životu i sl., no s vremenom, sadržaj ovih, kako ih mi nazivamo, anticipiranih naredbi, širi se i na ostala područja. Tako zakonodavstva koja reguliraju ove naredbe⁵⁸ omogućuju njihovo sastavljanje i za odlučivanje o različitim osobnim i imovinskim odlukama.⁵⁹

Navedena rješenja ujedno su i samo neka od niza prijedloga reformi skrbničkog zakonodavstva u Hrvatskoj.⁶⁰

55 V. *infra*.

56 V. npr. o austrijskom skrbničkom zakonodavstvu prema Milas Klarić, 2010, str. 221. i 169-185.

57 V. npr. škotski *Community Care and Health (Scotland) Act 2002*, *ibid.*, str. 167.

58 Npr. Australija, SAD, Engleska, Škotska, Kanada, Njemačka, Danska, Norveška, Švedska, Finska.

59 O anticipiranim naredbama u komparativnim zakonodavstvima i potrebama i mogućnosti primjene u hrvatskom pravnom sustavu v. detaljno Milas Klarić, 2010, str. 233-265.

60 V. više u Milas Klarić, 2010, str. 415-432.

3.12. Sandor Gurbai⁶¹, dipl. iur., Centar za zagovaranje prava osoba s mentalnim invaliditetom (intelektualnim i psihosocijalnim oštećenjima)

Alternative skrbništvu u praksi: odlučivanje uz podršku, mreža podrške i zaštitni mehanizmi

Uvod

Članak 12 UN-ove Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (dalje: Konvencija) temelji se na jasnoj obvezi država da sustave supstitucijskog (zamjenskog) odlučivanja, kao što je skrbništvo, zamijene oblicima u kojima je odlučivanje uz podršku osnovni model. U svrhu boljeg razumijevanja ovog novog modela, u ovom radu objašnjava se filozofija sustava odlučivanja uz podršku, analiziraju se njegovi principi i razmatraju zaštitni mehanizmi, uz navođenje najboljih primjera iz Švedske i Ujedinjenog Kraljevstva.

1. Model podrške

UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom je sporazum koji donosi promjenu paradigme. Ta promjena se pojavljuje, uz ostalo, u članku 1 koji predstavlja pomak od medicinskog modela pristupu invaliditetu prema modelu koji se temelji na socijalnom aspektu i aspektu ljudskih prava. U skladu s novim pristupom, invaliditet se ne smatra pojedinačnim problemom koji se nalazi u samoj osobi, nego je on u okruženju koje onemogućuje osobama s invaliditetom uključivanje u društvo stvarajući im fizičke, mentalne, zakonske i ostale prepreke.

Određene mjere koje su prije donošenja Konvencije smatrane pozitivnom diskriminacijom, u sklopu nove paradigme smatraju se obveznim (npr. ostvarenje glasačkog prava uz pomoć slobodno izabrane osobe koja pruža podršku⁶²); prema članku 5(3) uskraćivanje prihvatljivog smještaja⁶³ smatra se jednim od oblika diskriminacije. U mnogim zemljama osobe s intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama smještene su u ustanove koje su često velike i na udaljenim lokacijama. Prema novoj paradigmi definiranoj u članku 19, osobe s invaliditetom imaju pravo živjeti samostalan život i biti uključene u zajednicu uz pristup uslugama podrške temeljene na životu u zajednici. Članci 14 i 25 Konvencije definiraju promjenu paradigme s prisilnog liječenja na model informiranog pristanka. U području obrazovanja, ovaj pomak je vidljiv u pomaku od segregacije prema inkluziji, gdje se uzima u obzir članak 24. Vezano uz članak 27 koji se odnosi na pravo na rad, osobe s invaliditetom moraju dobiti priliku za rad na otvorenom tržištu rada koje je inkluzivno i dostupno, a ne u skrivenim segregiranim radionicama. Sve navedene promjene povezane su s poslovnom sposobnošću.

Članak 12 Konvencije donosi promjenu paradigme kad je riječ o poslovnoj sposobnosti. Dok se u medicinskom pristupu tvrdi da je takozvani problem u osobama s intelektualnim i psihosocijalnim

61 Sándor Gurbai je mađarski pravnik koji vodi projekt reforme Zakona o poslovnoj sposobnosti MDAC-a (Mental Disability Advocacy Center). Želio bih zahvaliti dr Reimi Ani Maglajlić, direktorici odjela za istraživanje i monitoring MDAC-a na njenim komentarima i prijedlozima vezano uz nacrt ovog članka.

62 Članak 29 (a) (iii) Konvencije

63 "Prihvatljiv smještaj" znači potrebnu i prikladnu preinaku i prilagodbe koje ne predstavljaju nesrazmjerno ili neprimjereno opterećenje, kada je to u konkretnoj situaciji potrebno, kako bi se osobama s invaliditetom omogućilo uživanje i ostvarivanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na istoj osnovi kao i drugim osobama." (Članak 2 Konvencije)

teškoćama te da je taj problem moguće riješiti tako da se te osobe liši poslovne sposobnosti i stavi pod skrbništvo, pristup s aspekta ljudskih prava tvrdi da je "problem" društvo te preporučuje da se osobe ne stavljaju pod skrbništvo neke druge osobe. Umjesto toga, osobama s invaliditetom trebala bi biti omogućena adekvatna i učinkovita podrška pri donošenju vlastitih odluka. Učinci promijenjene paradigme su da se na osobe s invaliditetom ne gleda kao na objekte milosrđa koje su nesposobne odlučivati i za koje se moraju brinuti drugi te odlučivati umjesto njih, nego kao na subjekte koji imaju svoja prava.

2. Formalni i neformalni oblici podrške

Članak 12 službeno navodi da "osobe s invaliditetom imaju poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe u svim aspektima života."⁶⁴ Obvezujući dio prava na poslovnu sposobnost znači sljedeće: "Države potpisnice dužne su poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osobama s invaliditetom omogućile pristup potpore koja im je potrebna za ostvarivanje poslovne sposobnosti."⁶⁵ No, što bi trebalo sačinjavati navedene mjere?

Članak 12 Konvencije ne spominje "odlučivanje uz podršku", nego govori o obvezi država potpisnica da osobama s invaliditetom pruže "podršku" kada im je ona potrebna prilikom ostvarivanja poslovne sposobnosti. Društvo stoga mora ponuditi i *neformalne* okvire odlučivanja uz podršku, kao i *formalnije* mjere potpore koje mogu uključivati osobnu podršku, sustave osobnog budžeta te "pristup širokom rasponu usluga podrške u domu korisnika, smještajnim jedinicama i ostalim uslugama podrške u zajednici."⁶⁶ Jasno je da su mjere formalne i neformalne podrške međuovisne te da je bilo koji tip podrške najučinkovitiji ukoliko uzima u obzir individualne okolnosti i potrebe osobe.

3. Odlučivanje uz podršku⁶⁷

Iako je odlučivanje uz podršku neformalni oblik pružanja pomoći osobama s invaliditetom, osnovne regulative i mehanizmi zaštite često su definirani zakonima ili drugim relevantnim dokumentima. Takva "formalizacija" neformalnog procesa donošenja odluka ne znači da odlučivanje uz podršku gubi svoju fleksibilnost.

3.1. Filozofija odlučivanja uz podršku

Svima nam je potrebna tuđa pomoć prilikom donošenja važnih i manje važnih odluka koje se tiču raznih područja života. Zaista, svima nam je potrebno znanje i stručnost osoba koje nas okružuju jer sami ne posjedujemo sve sposobnosti i vještine relevantne za donošenje raznoraznih odluka koje moramo donositi tijekom života. Na primjer, ukoliko želimo kupiti automobil, posavjetovat ćemo se s prodavačem automobila vezano uz tehničke karakteristike, mehaničarom vezano uz rezultate testova simulacije sudara, s financijskim savjetnikom vezano uz cijenu i metode plaćanja, s prijateljima vezano uz marke automobila te s partnerom vezano uz funkcionalnost. Dotična osoba može prihvatiti ili odbiti sve navedene savjete. No, u pozadini ovog povjerenja

64 Članak 12 (2) Konvencije

65 Članak 12 (3) Konvencije

66 Članak 19 (b) Konvencije

67 Dijelovi ovog poglavlja temelje se na sažetku osnovnih gledišta MDAC-a, „Supported decision-making: An alternative to guardianship” (2011.) kojeg je napisao autor ovog članka.

i odlučivanja uz podršku stoji još jedno značajno pravo, a to je pravo osoba na poduzimanje rizika i donošenje odluka koje se mogu pokazati "pogrešnima" ili takvih odluka zbog kojih će kasnije požaliti. Vrsta i obim pomoći koju mi kao pojedinci tražimo i trebamo kako bismo mogli donijeti odluku razlikuju se, no u stvarnosti svi izabiremo i donosimo odluke na temelju neke vrste pomoći pri donošenju odluka.

Donošenje odluka sadrži dvije važne premise temeljene na članku 12 Konvencije:

- svi imaju pravo na donošenje vlastitih odluka (samostalno odlučivanje),
- države su obvezne omogućiti adekvatnu pomoć osobama s invaliditetom ukoliko im je ona potrebna kako bi im bilo omogućeno ostvarivanje poslovne sposobnosti (odlučivanje uz podršku).

Samostalno odlučivanje i odlučivanje uz podršku nisu suprotni pojmovi; moguće ih je primjenjivati u sinergiji, a oslanjanje na međusobnu pomoć priznat je način donošenja odluka.

3.2. Principi odlučivanja uz podršku

Članak 12 Konvencije zahtijeva zamjenu sustava skrbnništva alternativnim sustavima, a to uključuje i odlučivanje uz podršku. Kao prvo, odlučivanje uz podršku u skladu je sa socijalnim modelom invaliditeta. To znači da nova paradigma traži ukidanje prepreka (npr. stereotipa, predrasuda, ponižavajućeg postupanja, zaštitničkih odnosa, itd.) koje priječe puno i učinkovito uključivanje osoba s intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama u društvo na jednakoj osnovi kao i drugih osoba. Dok sustav skrbnništva ograničava ili uskraćuje odrasloj osobi pravo poslovne sposobnosti, odlučivanje uz podršku omogućuje osobi zadržavanje pune poslovne sposobnosti.

Uloga skrbnika je djelovati u ime odrasle osobe. U nekim slučajevima, skrbnik može donositi odluke ne uvažavajući – ili izravno proturječeći – željama osobe. U drugim pak situacijama, skrbnik je obavezan uzeti u obzir želje i volju osoba koje se nalaze pod skrbništvom. Za razliku od toga, uloga osobe koja pruža podršku je omogućiti osobi kojoj se pruža podrška da donese vlastite odluke i izabere na temelju informacija. Uloga osobe koja pruža podršku je pomoći odrasloj osobi da izrazi svoje namjere drugima i shvati koje alternative ima na raspolaganju. Osobe koje pružaju podršku postoje kako bi osobi olakšale proces donošenja odluka te su dužne poštovati želje, sklonosti i interese osobe. I dok se sustav skrbnništva temelji na odnosu zaštitničke podložnosti, u kojem skrbnici znaju što je dobro za osobu, princip odlučivanja uz podršku je odnos povjerenja između osobe s invaliditetom i osobe koja pruža podršku.

U sustavu skrbnništva, sud ili neko drugo tijelo, koje može biti centar za socijalnu skrbi ili tijelo nadležno za pitanja skrbnništva, dodjeljuju skrbnike. S druge strane, odlučivanje uz podršku temelji se na slobodnom dogovoru osobe kojoj se pruža podrška i osobe koja pruža podršku. Drugim riječima, odlučivanje uz podršku temelji se na dobrovoljnom odnosu između osobe kojoj se pruža podrška i osobe koja pruža podršku. U sustavu skrbnništva, osoba obično ima jednog ili najviše dva skrbnika, dok je u sustavu odlučivanja uz podršku moguće formirati grupu ili mrežu podrške. Dok profesionalni skrbnici primaju naknadu za svoj posao, osobe koje pružaju podršku u sustavu odlučivanja uz podršku obično ne primaju naknadu i dolaze iz redova prijatelja, obitelji ili lokalne zajednice.

3.3. Odlučivanje uz podršku u praksi

Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za ljudska prava u Priručniku o Konvenciji ističe: "Odlučivanje uz podršku može poprimiti mnoge oblike. Osobe koje pomažu pojedincu mogu mu pomagati da prenese svoje namjere drugim osobama ili shvati koje su mu alternative na raspolaganju. One mogu pomoći drugima shvatiti da je osoba sa znatnim invaliditetom također osoba koja ima svoju prošlost, interese i ciljeve u životu te da je sposobna ostvariti svoju poslovnu sposobnost."⁶⁸

Pomagači ili mreže podrške, ukoliko funkcioniraju na odgovarajući način, od ključnog su značaja za živote osoba s invaliditetom kojima je potrebna podrška pri donošenju odluka. Gábor Gombos, član Odbora Ujedinjenih naroda za prava osoba s invaliditetom, sljedećim riječima opisuje svoju mrežu podrške iz Indije, gdje je proveo šest mjeseci radeći na zagovaranju ljudskih prava za osobe s invaliditetom:

"Tijekom mog boravka u Indiji, bila mi je potrebna podrška na nekoliko razina, zbog raznih razloga. Kao Europljaninu koji prvi put boravi u Aziji, ne govori nijedan drugi jezik osim engleskog te koji uopće ne poznaje svakodnevne običaje i navike u početku mi je bila potrebna intenzivna, a kasnije manje intenzivna, ali konstantna praktična podrška. Podrška je uključivala pomoć oko kupovine, prijevoza i kontaktiranja ureda raznih tijela. Svaki dan po mene je kući dolazio automobil i navečer me vraćao natrag ili bi me kolega iz Bapu ureda odveo. Putem bih obavio kupovinu. Razne vrste praktične podrške pružali su mi razni ljudi iz ureda koji su činili moju mrežu podrške. Prednosti jedne takve mreže bile su višestruke: različite aktivnosti zahtijevaju različite vještine (npr. kupovina odjeće razlikuje se od pregovaranja s pružateljem internetskih usluga). U široj mreži veća je vjerojatnost da postoji osoba koja posjeduje vještine potrebne za određeni posao. Također, mreža jamči da pružanje podrške nije neograničena aktivnost za samo jednu osobu. Kao osobi s psihosocijalnim teškoćama, bila mi je potrebna emocionalna i moralna podrška, posebno u kriznim trenucima. Dugi razgovori o problematičnim pitanjima, pratnja prilikom putovanja do i prisustvovanja na stresnim događanjima, uključenost u grupu ljudi sa sličnim iskustvima u sigurnom i nenasilnom okruženju za zajedništvo, zajedničko promišljanje i pomoć pri razmatranju dostupnih opcija i njihovih vjerojatnih ishoda prije donošenja odluka, značajni su primjeri ove vrste podrške."⁶⁹

Nekoliko je primjera kako odlučivanje uz podršku može funkcionirati u praksi⁷⁰, no ovdje ćemo se kratko osvrnuti samo na mrežu krugova podrške (Circles Network) i osobne pravobranitelje u Skåneu.

3.3.1. Mreža krugova podrške (Circles Network)

Circles Network je nacionalna volonterska organizacija iz Ujedinjenog Kraljevstva osnovana 1994. godine. Njezin cilj je izgraditi inkluzivnu zajednicu kojoj svi mogu pripadati bez obzira na sposobnosti, iskustvo ili kulturu i doprinositi joj na smislen način – uz odgovarajuću podršku za djecu, mlade i odrasle – na korist i za dobrobit zajednice.

68 "From Exclusion to Equality Realizing the rights of persons with disabilities: Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol" (Ženeva, 2007., Ujedinjeni narodi, Ured Visokog povjerenika za ljudska prava) stranice 90.-91.. Dostupno na: <http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf>

69 Gábor Gombos, Amita Dhanda: Catalyzing Self Advocacy, An Experiment in India. Mental Health, Disability Advocacy Resources, Vol I, 2009. Bapu Trust for Research on Minds & Discourse, Pune. str. 76.-77..

70 Vidi na primjer: Planned Lifetime Advocacy Network (PLAN) <http://plan.ca>; Vela Microboard Association <http://www.microboard.org/index.html>; Intentional Peer Support <http://www.mentalhealthpeers.com> itd.

Uloga kruga podrške je da djeluje kao zajednica oko osobe s invaliditetom koju se naziva "osobom u središtu (focus person)". Krug se sastoji od grupe osoba koje brinu o osobi u središtu (focus person) i spremne su redovito se sastajati kako bi joj pomogli da postigne svoje osobne ciljeve. No, odnosi unutar kruga nisu isključivo jednosmjerni, već obostrani. Krug je okruženje u kojem se ne razvija samo osoba u središtu (focus person), nego i svi članovi unutar mreže.

Važno je da osoba u središtu (focus person) vodi glavnu riječ, i što se tiče odluke o tome tko će biti pozvan u krug, kao i definiranja smjera djelovanja tima. Često se izabire organizator unutar kruga koji je odgovoran za nesmetani tijek djelovanja. Krug podrške pomaže osobi u središtu (focus person) na više načina kroz jačanje odnosa, stvaranje prijateljstva i osjećaja sigurnosti, pružanje pomoć prilikom donošenja odluka, podržavanje donesene odluke, itd.

"Krug podrške nije usluga niti alat koji se primjenjuju na određenu skupinu ljudi. U njima se osobe doživljavaju kao pojedinci koji smatraju da im je potrebna podrška kako bi mogli bolje upravljati svojim životom. Ako je pravilno moderiran, krug djeluje osnažujuće na sve pojedince koji su u njega uključeni te, za razliku od mnogih uslužnih sustava, ne podržava ovisnost."⁷¹

3.3.2. Švedski sustav osobnih pravobranitelja

PO-Skåne⁷² jedan je od najboljih primjera sustava odlučivanja uz podršku za osobe s psihosocijalnim teškoćama, uključujući i one koji "u potpunosti žive u svijetu vlastitih simbola, zatočeni u svojim stanovima ili odbačeni na ulicama."⁷³

Osobne pravobranitelje (POs) financiraju općine, ne angažiraju ih i nevladine organizacije. Jedan od principa sustava osobnih pravobranitelja je da korisnici imaju kontrolu nad svim informacijama koje daje osobni pravobranitelj. Klijent ima pravo ostati anonimno.

Klijenti vrlo lako dobivaju osobnog pravobranitelja jer ne postoji birokratska procedura. Dovoljno je da klijent jednostavno pozitivno odgovori na pitanje osobnog pravobranitelja: "Želite li da budem vaš osobni pravobranitelj?". Uloga osobnog pravobranitelja je da uspostavi odnos povjerenja s klijentom što ponekad može zahtijevati mnogo vremena. Osobni pravobranitelj mora čekati trenutak kada je klijent u stanju razgovarati o tome kakvu vrstu pomoći on/ona treba.

Maths Jespersion⁷⁴ ističe da "radno vrijeme osobnog pravobranitelja nije od ponedjeljka do petka, isključivo u uredovno vrijeme. Njegov tjedan ima 7 dana, a svaki dan 24 sata te osobni pravobranitelj mora biti spreman raditi u bilo koje vrijeme, jer se problemi njegovih klijenata ne ravnaju prema uredovnom vremenu, dok je do nekih klijenata lakše doći tijekom večeri i vikenda. Pravobranitelj radi 40 sati na tjedan no tako da svaki tjedan sastavlja fleksibilan radni raspored u skladu sa željama svojih klijenata."⁷⁵

Gospodin Jespersion naglašava da "prioriteti klijenta obično nisu istovjetni s prioritetima institucija ili rodbine. (...) Prvi prioriteti klijenta obično nisu stanovanje ili zaposlenje, nego egzistencijalna

71 Vidi: http://www.circlesnetwork.org.uk/index.asp?slevel=0z114z115&parent_id=115

72 Skåne je najjužnija pokrajina u Švedskoj. PO 'personal ombudsperson' (osobni pravobranitelj)

73 Maths Jespersion: PO-Skåne – osobni pravobranitelji u Skåneu. Usluga koja nudi potpomognuto donošenje vlastitih odluka osobama s teškim psihosocijalni smetnjama. Dostupno na: <http://www.peoplewho.org/documents/jespersion.decisionmaking.doc>

74 Mr. Maths Jespersion je osnivač i član europske mreže European Network of (ex-) Users and Survivors of Psychiatry (ENUSP); trenutno je na mjestu zamjenika uprave ENUSP-a..

75 Maths Jespersion: PO-Skåne – osobni pravobranitelji u Skåneu...

pitanja (...), seksualnost i problemi s rodbinom. Pravobranitelj mora biti spreman provesti mnogo vremena razgovarajući i o takvim temama – a ne samo ispravljati stvari.”⁷⁶

3.4. Zaštitni mehanizmi u sustavu podrške

U svrhu osiguranja ispravnog i učinkovitog funkcioniranja odlučivanja uz podršku koje zamjenjuje sustav skrbnništva koji se temelji na supstitucijskom odlučivanju, potrebno je uvesti nekoliko zaštitnih mehanizama kako bi se spriječilo fizičko i psihičko zlostavljanje ili financijska zlouporaba te zanemarivanje. Ti zaštitni mehanizmi ne bi trebali pretjerano štiti osobe s invaliditetom, nego poštovati inherentno dostojanstvo, autonomiju osobe uključujući slobodu vlastitog izbora i osobnu neovisnost.⁷⁷

Prilikom uspostave zaštitnih mehanizama za sustav odlučivanja uz podršku, trebalo bi uzeti u obzir članke 12 (4), 13 i 16 Konvencije.

Članak 12 (4) govori o mehanizmima zaštite koji su:

- a) primjereni
- b) učinkoviti
- c) sprječavaju zlouporabu
- d) osiguravaju da mjere (podrška) koje se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti
 - i. poštuju prava, volju i sklonosti osobe
 - ii. isključuju sukob interesa i neprimjerene utjecaje
 - iii. su razmjerne s i krojene prema okolnostima u kojima se određena osoba nalazi
 - iv. se primjenjuju u što kraćem vremenskom periodu
 - v. podliježu redovitoj reviziji od strane kompetentnog, neovisnog i nepristranog tijela ili suda te
- e) su razmjerni sa stupnjem do kojeg takve mjere utječu na prava i interese osobe.

Osobe s invaliditetom, jednako kao i osobe koje nemaju invaliditet, nisu homogena grupa. Svi smo različiti, ali svejedno imamo pravo na ista prava. Uvodno poglavlje Konvencije potvrđuje “različitost osoba s invaliditetom”,⁷⁸ te naglašava “potrebu za promicanjem i zaštitom ljudskih prava svih osoba s invaliditetom, uključujući i one kojima je potrebna intenzivnija podrška”.⁷⁹ Drugim riječima, postoje situacije u kojima osobe s invaliditetom ne trebaju nikakvu pomoć, ali i drugih okolnosti u kojima su im potrebni razni oblici i stupnjevi pomoći. Takva pomoć mora biti razmjerna s i krojena prema individualnim okolnostima osobe. Bez obzira na vrstu podrške koju osoba s invaliditetom treba, njena prava, volja i sklonosti moraju se poštovati.

Kako bi se poštivalo inherentno dostojanstvo i osobna autonomija osoba s invaliditetom, mjere podrške moraju isključivati sukob interesa i neželjene utjecaje. Neprimjeren utjecaj je kada neka osoba iskoristi okolnosti u kojima se druga osoba nalazi. I dok to predstavlja odnos nadmoći koji je moguće nazvati *nametnuti autoritet*, u sustavu podrške uvijek se radi o *osnaživanju vlastitog autoriteta*.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Članak 3 (a) Konvencije

⁷⁸ Uvodno poglavlje (i) Konvencije

⁷⁹ Uvodno poglavlje (j) Konvencije

Osobama s invaliditetom može biti potrebna ista vrsta pomoći pri donošenju svakodnevnih odluka, poput onih što jesti, gdje provesti vikend, što obući. U nekim situacijama razina pomoći je veća kao npr. kada se radi o važnim zdravstvenim odlukama ili izvanrednim financijskim situacijama. U oba slučaja, bilo da se radi o svakodnevnim odlukama ili odlukama temeljenim na visokoj razini podrške, vrijeme pružanja podrške trebalo bi trajati što je kraće moguće. No, samo u slučajevima kada je osobama s invaliditetom potrebna podrška visoke razine, mjere koje se odnose na ostvarivanje poslovne sposobnosti podliježu redovitim revizijama od strane kompetentnog, neovisnog i nepristranog tijela ili suda. Treba napomenuti da podrška visokog intenziteta u bilo kojem slučaju nije isto što i supstitucijsko odlučivanje. Članak 13 o pristupu pravosudnim organima sadrži te neizbježne mehanizme zaštite koji se primjenjuju u svrhu otklanjanja svih oblika zlorabe i zanemarivanja povezanih s procesom potpomognutog odlučivanja. Članak 16 definira mehanizme zaštite od iskorištavanja, nasilja i zlostavljanja u mnogim područjima, uključujući pomoć koja se pruža u sklopu sustava odlučivanja uz podršku. Članak 16 ističe važnost prikladnih zakonskih, administrativnih, društvenih, obrazovnih i drugih mjera zaštite, ali i učinkovitog monitoringa i promicanja usluga oporavka.

4. Zaključci

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom donosi odlučan pomak od prevladavajuće paradigme supstitucijskog odlučivanja prema sustavima odlučivanja uz podršku.

Odbor UN-a za prava osoba s invaliditetom do trenutka pisanja ovog članka pregledao je zakone i prakse dviju zemalja potpisnica te je u oba slučaja iznio odlučan stav prema provedbi članka 12 Konvencije. U zaključnim komentarima vezanim uz Španjolsku i Tunis, Odbor je izrazio zabrinutost zbog toga što "nisu poduzete mjere kako bi se prilikom ostvarivanja poslovne sposobnosti supstitucijsko odlučivanje zamijenilo odlučivanjem uz podršku."⁸⁰ U oba slučaja, Odbor je dao preporuku da "Država potpisnica revidira svoje zakone koji se odnose na skrbništvo, te poduzme mjere kako bi se stvorili zakoni i politike kojim će se modeli supstitucijskog odlučivanja zamijeniti odlučivanjem uz podršku koje poštuje neovisnost, volju i sklonosti osobe. Nadalje, ono preporuča organiziranje edukacija o tom pitanju za sve nadležne djelatnike u javnim službama i ostale dionike."⁸¹

Kako bi se postigao stvaran pomak od sustava skrbništva prema modelu podrške, potrebno je savladati mnoge prepreke, uključujući one zakonske, financijske, mentalne i političke. Na svima nama je obveza da izgradimo društvo u kojem će osobe s intelektualnim teškoćama i osobe s psihosocijalnim teškoćama biti priznate kao jednakovrijedni građani s istovjetnim pravima.

80 Zaključni komentari Odbora za prava osoba s invaliditetom o Tunisu, usvojeno dana 15. travnja 2011. (CRPD/C/TUN/CO/1) par. 22.

Zaključni komentari Odbora za prava osoba s invaliditetom o Španjolskoj, usvojeno dana 23. rujna 2011. (CRPD/C/ESP/CO/1) par. 33.

81 Zaključni komentari Odbora za prava osoba s invaliditetom o Tunisu, par. 23. (Ne sadrži formulaciju "...kojim se poštuje neovisnost, volja i sklonost osoba.")

Zaključni komentari Odbora za prava osoba s invaliditetom o Španjolskoj, stav. 34.

3.13. Janos Fiala, LL. M., Direktor Projekta za osobe s invaliditetom Sveučilišta Harvard za Središnju Europu

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i reforma skrbništva u Središnjoj i Istočnoj Europi

Ovaj je članak skraćena verzija izlaganja iznesenog 5. listopada 2011. u Šibeniku, Republika Hrvatska, na stručnom skupu „Poslovna sposobnost i skrbništvo u Hrvatskoj – raskorak između Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i prakse” organiziranom od strane Ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom.

Uvod

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (dalje: „Konvencija”) određuje da osobe s invaliditetom imaju poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe. Skrbnička zakonodavstva diljem Središnje i Istočne Europe daleko su od tog standarda. Ovaj članak bavi se analizom procesa reforme skrbničkog zakonodavstva te predlaže mjere kojima će se zemlje Središnje i Istočne Europe moći približiti idealu izraženom Konvencijom.

U prvom ću dijelu iznijeti svoju procjenu očekivanog cilja svake pravne reforme u svjetlu raskoraka između standarda postavljenih Konvencijom i sadašnje prakse u skrbništvu u Središnjoj i Istočnoj Europi. Drugi dio nudi konkretne primjere reformi provedenih u zemljama Središnje Europe u pokušaju da se ugradi članak 12. Konvencije. U trećem se dijelu raspravlja o opasnostima loše vođenih reformi uz davanje konkretnih primjera.

Cilj reforme skrbništva

Sve države koje su ratificirale Konvenciju obvezne su je provoditi, što je već rezultiralo nezapamćenim interesom za pitanje poslovne sposobnosti među zakonodavcima u Središnjoj i Istočnoj Europi. S obzirom na navedeno, bilo bi lako zaključiti kako je cilj svake reforme skrbništva izmjena postojećeg zakonodavstva kako bi ga se uskladilo s Konvencijom, drugim riječima, implementirati članak 12. u domaće zakonodavstvo. Međutim, situacija je mnogo složenija iz dvaju razloga.

Prvo, ne postoji suglasnost glede točnog sadržaja članka 12. Konvencije. Drugo, praksa u skrbništvu u Središnjoj i Istočnoj Europi toliko je daleko čak i od načela već izraženih u domaćim zakonodavstvima da sama izmjena zakona ne bi rezultirala traženom usuglašenošću. Kako bi se prikazalo realnije očekivanje onoga što bi pravna reforma mogla i trebala postići, potrebno je jasno sagledati postojeći nesklad između Konvencije i domaćih skrbničkih sustava.

Članak 12. Konvencije

Cilj ovog članka nije ponuditi detaljnu interpretaciju teksta članka 12., stoga ću se samo ograničiti na nekoliko opažanja. Konvencija je uvela novu paradigmu u razumijevanju poslovne sposobnosti osoba s invaliditetom, utemeljenu na potpori umjesto na supstituciji. Prema članku 12.(2.) „osobe s invaliditetom imaju poslovnu sposobnost na jednakoj osnovi kao i druge osobe”. Postoje različita mišljenja glede točnog sadržaja ove promjene paradigme, kao i točnog značenja poslovne sposobnosti osobe koja na nju ima pravo „na jednakoj osnovi kao i druge osobe”.

Zagovornici prava osoba s invaliditetom nude dvosmislenu interpretaciju teksta, smatrajući da članak 12.(2.) znači ono što govori: poslovna sposobnost osoba s invaliditetom ne može se ni na bilo koji način ograničiti te stoga sve pravne institucije, nazvane skrbništvom ili drugačije, koje dovode do ograničenja poslovne sposobnosti, krše Konvenciju.

Protivnici ovog gledišta ističu kako postoje činjenične razlike, koje ne proizlaze iz zakona nego iz prirode stvari, između osoba bez invaliditeta i (barem nekih) osoba s invaliditetom. Razlog zašto osobe s invaliditetom ne mogu biti poslovno sposobne često ne proizlazi iz zakona, već iz njihove urođene nesposobnosti da donose kompetentne odluke u određenim sferama života. Točno je da Konvencija traži da se osobama koje ne mogu biti poslovno sposobne osigura potpora, no postoje situacije u kojima potpora ne može pomoći te mora doći do nekog oblika supstitucijskog donošenja odluka. Budući da Konvencija ne nudi rješenje za ovakve situacije, države moraju pronaći način kojim će urediti iznimke. Kad se jednom otvori put iznimkama, „na jednakoj osnovi kao i druge osobe” će poprimiti drugačije značenje: neki oblik supstitucije će postojati za osobe s invaliditetom u područjima o kojima osobe bez invaliditeta samostalno donose odluke.

Moje je mišljenje da su argumenti zagovornika prava osoba s invaliditetom snažniji. Konvencija je sastavljena upravo zato da se njome prevladaju postojeće klasifikacije na „sposobne” i „nesposobne” utemeljene na invaliditetu te se gore navedeni protuargumenti mogu pobiti dokazom da poteškoće prilikom odlučivanja nisu bitno različite kod osoba s i kod osoba bez invaliditeta; takvo shvaćanje tih razlika više proizlazi iz naših skrbničkih zakonodavstava nego iz prirodne različitosti. Svi praktični problemi se stoga mogu riješiti neutralnim pristupom invaliditetu, s potpunim izbjegavanjem modela supstitucijskih odluka. Ovime, međutim, nismo odgovorili na pitanje kako bi takav sveobuhvatan sustav pružanja podrške pri odlučivanju trebao izgledati. Jednostavno ukidanje svih pravnih ograničenja poslovne sposobnosti nije dovoljna te države moraju učiniti više od toga.

Drugo je gledište još manje jasno. Ako je supstitucija dozvoljena u iznimnim slučajevima, o kojim se slučajevima radi i kako ih treba regulirati? Je li skrbništvo jedna od iznimaka koja može postojati zajedno uz Konvenciju? Ako je odgovor da, o kojem se obliku skrbništva radi, pod kojim uvjetima i s kojim jamstvima? Članak 12. nudi još manje odgovora na ova pitanja.

Bez da pokušam razriješiti ovu raspravu, samo ću zaključiti da bez obzira kojoj se interpretaciji Konvencije priklonili, nijedna nam ne daje sve odgovore potrebne za provođenje pravne reforme. Jasno je, međutim, da sve interpretacije Konvencije sadrže neki oblik pružanja potpore pri donošenju odluka.

Praksa u skrbništvu u Središnjoj i Istočnoj Europi

Postoji praktičan razlog zašto mnogi nisu skloni prvoj interpretaciji članka 12., koja ne poziva na supstitucijsko donošenje odluka: stvarnost je u oštroj suprotnosti s njome. Naši pravni sustavi toliko su daleko od priznavanja osobama s invaliditetom prava na donošenje vlastitih odluka da se čini gotovo smiješnim predložiti to pravo kao normu.

Zemlje Središnje i Istočne Europe karakterizira pretjerana primjena potpunog skrbništva: 80% svih dodijeljenih skrbništava odnose se na taj najkrući oblik u zemljama poput Hrvatske, Republike Češke i Slovačke. U drugim zemljama, kao što su Rusija i Litva, to je jedini mogući oblik skrbništva za osobe s invaliditetom. Do ograničenja poslovne sposobnosti dolazi nakon kratkog sudskog postupka, u kojem osoba nije ponekad ni saslušana. Često je jedini dokaz psihijatrijsko

izvješće, koje se temelji na zdravstvenom stanju osobe, dok ništa ne govori o njezinoj sposobnosti donošenja odluka o različitim sferama života.

Kada se osoba jednom stavi pod skrbništvo, ona gubi kontrolu nad svojim životom. Skrbnik dobiva nesmetane ovlasti donošenja odluka u ime štíćenika. Osobi pod skrbništvom nisu dostupna jamstva koja bi osporila odluke skrbnika, a državna tijela ne provode djelotvoran nadzor nad skrbnicima.

Naravno, postoji mnoštvo različitosti među zemljama te sustav drugačije djeluje na svakog pojedinca, no skrbničke sustave zemalja Središnje i Istočne Europe općenito obilježava potpuno nepoštivanje želja osoba s invaliditetom, što je u potpunoj suprotnosti sa zahtjevima Konvencije. Moja namjera nije ponuditi detaljnu analizu zakonodavstva pojedinih zemalja, stoga ću samo navesti izvješća o skrbničkoj praksi Centra za zastupanje prava osoba s mentalnim poteškoćama (Mental Disability Advocacy Center (MDAC)) i moja vlastita iskustva kao primjere za gore navedene tvrdnje. Za potrebe ovog članka samo ću zaključiti kako, bez obzira na zauzeto stajalište glede interpretacije članka 12., pred zemljama Središnje i Istočne Europe stoji dug put do postizanja onoga što od njih traži međunarodni standard.

Što je očekivani cilj pravne reforme?

Gore navedeni kratki opisi ukazuju na činjenicu kako raskorak između Konvencije i skrbničkih sustava zemalja Središnje i Istočne Europe nije puka formalnost. Usklađenost se ne može postići samo uvođenjem promjena u skrbnička zakonodavstva. Ono što Konvencija traži je stvaranje okvira unutar kojeg će se poštivati odluke osoba s invaliditetom. Pritom zakonodavstvo čini samo dio prepreke, dok je problem puno dublji. Nepoštivanje sposobnosti osoba s invaliditetom da same donose odluke duboko je ukorijenjeno u društvu. Članovi obitelji, liječnici i pravnici, pružatelji usluga i razni njegovatelji nisu naučeni poštivati želje osoba s invaliditetom, donose odluke u njihovo ime i gledaju svoj vlastiti interes.

Promjena paradigme predviđene Konvencijom ne može se ograničiti na izmjenu skrbničkog zakonodavstva. Također treba promijeniti šire društvene prepreke donošenju odluka. U suprotnom ,poštivanje odluka osoba s invaliditetom ne može se u potpunosti postići.

Naravno, zakon sam po sebi ne može preko noći promijeniti ukorijenjene društvene strukture. Taj je zadatak mnogo složeniji, iziskuje dulje vremensko razdoblje i prisutnost drugih faktora. Stoga treba prepoznati da je smisao pravne reforme različit od „postizanja usklađenosti” s Konvencijom. U našim društvima s postojećim društvenim stavovima prema sposobnosti odlučivanja osoba s invaliditetom, nijedan zakon ne može nas primorati na poštivanje paradigme koja se temelji na odlučivanju uz podršku. Nasuprot tome, zadaća je zakona uspostaviti strukturu i time stvoriti sredstva koja će društvu omogućiti postupno prihvaćanje i zauzimanje stava da osobe s invaliditetom imaju pravo same donositi odluke.

Kako se navedeni cilj može postići samo kroz dulje vremensko razdoblje, usklađenost s Konvencijom ne može se postići u jednom koraku. S promjenom društvenih okolnosti potrebno je mijenjati i zakone. To se može činiti nedostatkom rješenja koje predlažem, no zaista smatram da ne postoji neki kraći put do postizanja našeg cilja. Ako se „idealni” zakoni prebrzo usvoje, gore navedene društvene strukture neće moći uklopiti promjene niti će te promjene na njih utjecati, što bi potkopalo rezultate. Na kraju bismo dobili, kao što je i uobičajeno u našem dijelu svijeta, dobre zakone koji se ne mogu provoditi. Drugo bi rješenje bilo znatno smanjiti standard zacrtan

Konvencijom do one razine koju je moguće „postići“ s obzirom na postojeće društvene stavove. Dok bi to vjerojatno predstavljalo korak naprijed u usporedbi sa sadašnjim stanjem, bila bi to samo djelomična primjena Konvencije, čime se ne bi iskoristio njen puni potencijal.

Zaista vjerujem kako je u zemljama Središnje i Istočne Europe moguće postići ideal izražen Konvencijom te ga je moguće postići okvirom opisanim u ovom članku. Ono čega moramo biti vrlo svjesni su uloga pravne reforme i njezina ograničenja. Ako su prepreke pružanju potpore pri odlučivanju samo pravne naravi, moguće ih je jednostavno izbjeći zakonodavnom reformom. Međutim, to nije slučaj, te je potrebno razmotriti veće prepreke kada se radi o stavovima ukorijenjenim u društvenim strukturama. One se ne mogu tako lako prevladati pravnom reformom, koja sama po sebi ne može stvoriti društvo koje poštuje Konvenciju. Pravna reforma može samo uvesti potrebne promjene kako bi se taj cilj postigao. Značenje navedenog u praksi će biti opisano u sljedećem dijelu.

Sadržaj pravne reforme

Budući da pravna reforma ne može preko noći stvoriti sustav odlučivanja uz podršku koje će društvo poštovati, ona mora predstavljati prvu fazu dugotrajnijeg procesa društvene reforme. U prvoj etapi, zakonom je nužno postići dva cilja: 1. uvođenje novih pravnih instituta koji će pospješiti preobrazbu društvenih struktura koje donose odluke; 2. poboljšanje (što uključuje i ukidanje) postojećih pravnih sredstava tako da ona postanu podrška, a ne prepreka postizanju prethodno navedenog cilja te istovremeno eliminiraju najčešće zlouporabe vezane uz ta pravna sredstva.

Način na koji bi se ti ciljevi točno mogli postići uvelike ovisi o specifičnim uvjetima pojedine zemlje u kojoj treba provesti reformu. Ipak, govoreći o regiji Središnje i Istočne Europe, moguće je ocrtati nekoliko elemenata, koji daju detaljniji prikaz sadržaja reforme u cjelini.

Uvođenje odlučivanja uz podršku

Pravna reforma mora uvesti novu paradigmu u zakonodavstvo. Odlučivanje uz podršku treba priznati kao potpuno drugačiji institut u odnosu na supstitucijsko donošenje odluka, a ne samo kao novo načelo koje postoji uz skrbništvo. Ta dva oblika moraju biti u potpunosti odvojena.

Odlučivanje uz podršku moglo bi se uvesti kao pravni institut koji sadrži sva potrebna jamstva i postupke kako bi se mogao provoditi u praksi. U početku, samo će nekolicina osoba koje su trenutno pod skrbništvom moći koristiti taj institut. Zakon mu mora dati legitimitet te postepeno osigurati pristup tom institutu većem broju osoba.

Uvođenje ostalih pravnih sredstava

Na odlučivanje uz podršku ne bi se smjelo gledati samo kao na pravni institut koji zamjenjuje skrbništvo. On ima puno šire značenje. Zadatak je osobama s invaliditetom osigurati samostalno donošenje odluka u svim sferama života, prema potrebi uz podršku. Do priznavanja njihove poslovne sposobnosti i pružanja podrške može doći kroz „podršku pri odlučivanju“ kao pravni institut (vidi točku 2.1), ali to nije dovoljno. Postoji mnogo životnih područja koja zahtijevaju poseban pristup i kod kojih „odlučivanje uz podršku“ kao opći pravni institut nije dovoljno.

Države bi trebale isprobati druga pravna rješenja koja osobama s invaliditetom omogućuju

da budu poslovno sposobne. Na primjer, punomoć i anticipirane naredbe dobro su poznate u drugim dijelovima Europe, no tek trebaju biti uvedene u većini zemalja Središnje i Istočne Europe. Posebne procedure odlučivanja bi trebale biti uvedene u područja poput zdravstvene skrbi, socijalnog osiguranja, državne uprave, pružanja financijskih usluga i ostalih. Zakonodavstvo bi trebalo uzeti u obzir sadašnje iskustvo osoba s invaliditetom u tim područjima i pomoći im u prevladavanju prepreka kod donošenja odluka ovisno o pojedinom području.

Ukidanje potpunog skrbništva

Potpuno skrbništvo je zastarjeli institut koji više uopće ne bi trebalo primjenjivati. Ono ne krši samo Konvenciju, već i druga sredstva koja brane ljudska prava te je samo pitanje vremena kada će ga Europski sud za ljudska prava zakonom zabraniti.

Također postoje dva praktična razloga zašto bi potpuno skrbništvo trebalo jednom zauvijek ukinuti. Prvo, ono se u Središnjoj i Istočnoj Europi prekomjerno primjenjuje, što onemogućuje bilo kakvu reformu skrbništva. Ne može doći do značajnog napretka dokle god zakon dopušta potpuno skrbništvo jer bez obzira na prisutnost i detaljan opis ostalih oblika, pravosudni sustav će mu uvijek pribjegavati. Drugo, ukidanje potpunog skrbništva ne predstavlja nikakav praktičan problem poput onog već opisanog. Potpuno skrbništvo lako se može zamijeniti drugim oblicima koji se već nalaze unutar postojećeg društvenog okvira, a bez većih društvenih promjena.

Unapređenje djelomičnog skrbništva

Mišljenja sam da trenutačno nije moguće potpuno ukinuti djelomično skrbništvo u zemljama Središnje i Istočne Europe iz gore navedenih razloga. Međutim, to ne znači da bi ono trebalo i dalje postojati u svome sadašnjem obliku. Potrebna su ozbiljna poboljšanja radi kvalitete života osoba pod skrbništvom, ali i radi širenja sustava odlučivanja uz podršku kao alternativni skrbništvu.

Dva veća područja zaslužuju ozbiljniju pažnju. Jedno se odnosi na uvjete pod kojima poslovna sposobnost osobe može biti ograničena. Načela potrebe i proporcionalnosti trenutno ne igraju veću ulogu u praksi i mnoge su osobe stavljene pod skrbništvo bez ikakvog ozbiljnog razloga. Drugo se područje odnosi na način na koji skrbništvo djeluje. Trenutno je skrbnik zakonom ovlašten sam donositi odluke, dok štićenik ne sudjeluje u njihovom donošenju. To je potpuno besmisleno s obzirom na činjenicu da su mnoge osobe pod skrbništvom zapravo prilično samostalne, žive same i obavljaju svoje poslove.

Skrbništvo lako može postati institut utemeljen na suodlučivanju, pri čemu skrbnik i štićenik zajedno sudjeluju u procesu odlučivanja. Ono bi se trebalo primjenjivati u puno manjem broju slučaja nego do sada te bi trebalo više koristiti druge metode pomaganja osobama sa socijalnim problemima kako bi se smanjio broj osoba s ograničenom poslovnom sposobnošću. Također bi trebalo uvesti djelotvornije načine nadzora nad skrbnicima i jamstva protiv odluka skrbnika, kako bi se izbjegle očigledne zloporabe koje proizlaze iz postojećih skrbničkih sustava.

Primjeri nedavno provedenih pravnih reformi u Središnjoj i Istočnoj Europi

U zemljama Središnje i Istočne Europe već su provedene neke reforme skrbništva pod utjecajem Konvencije. Ovdje ću prikazati primjere Mađarske, Republike Češke i Slovačke, s kojima sam najbolje upoznat.

Mađarska

Mađarska je ratificirala Konvenciju 2007. i donijela novi Građanski zakonik 2009. godine. Dio koji se odnosi na poslovnu sposobnost znatno je izmijenjen u usporedbi sa starim Građanskim zakonikom zahvaljujući pritisku interesnih skupina civilnog društva.

Novi Građanski zakonik ukinuo je potpuno skrbništvo, a djelomično skrbništvo zamijenio procedurom suodlučivanja. Skrbnik i štićenik donose sve odluke zajedno, a u slučaju razilaženja u mišljenjima za rješavanje spora nadležno je Tijelo za poslove skrbništva (dio lokalne državne uprave). Obje stranke mogu osporiti odluke Tijela pred sudom. Zakonom su također uvedena jamstva, kako u postupak koji prethodi stavljanju pod skrbništvo, tako i u nadzor nad radom skrbnika kojeg provode javna tijela.

Građanski zakonik uveo je odlučivanju uz podršku kao punu alternativu skrbništvu. Taj oblik sadrži potrebna jamstva i procedure, uključujući mogućnost da se transakcije potpisane zloupotrebjavajući situaciju u kojoj se nalazi štićenik proglaše ništavnima. Građanski je zakonik također uveo anticipirane naredbe, koje sjedinjuju dvije institucije poznate u drugim dijelovima svijeta kao anticipirane naredbe i trajna punomoć.

Mađarski je Građanski zakonik važan korak naprijed prema novoj paradigmi, koji je već utjecao na pravne reforme u drugim zemljama. Unatoč tome, u samoj Mađarskoj polučio je manje uspjeha. Nakon izbora 2010., nova je vlada spriječila stupanje Građanskog zakonika na snagu i trenutno radi na pripremi novog Građanskog zakonika.

Republika Češka

Republika Češka trenutno je u tijeku usvajanja novog Građanskog zakonika. Prijedlog Zakonika je već prihvaćen od strane Vlade i podnesen Parlamentu na usvajanje.

Češki je prijedlog Građanskog zakonika na mnogo načina sličan onom mađarskom, kojim je inspiriran. Ukida potpuno skrbništvo i mijenja djelomično skrbništvo. Zakonom se ustanovljuju „skrbnička vijeća“ koja nadgledaju rad skrbnika i odobravaju obavljanje određenih poslova. Osoba pod skrbništvom može osporiti odluke skrbničkog vijeća pred sudom.

Prijedlog također uvodi odlučivanje uz podršku i anticipirane naredbe kao alternative skrbništvu, s potrebnim jamstvima i procedurama. Uz to, uvodi „zastupanje od strane člana domaćinstva“, instituciju preuzetu iz Građanskog zakonika Republike Austrije.

Slovačka

Slovačka trenutno izrađuje prijedlog svog Građanskog zakonika. O prvotnoj verziji poglavlja o poslovnoj sposobnosti raspravljalo se između Ministarstva pravosuđa i pripadnika civilnog društva, no Vlada ga još uvijek nije prihvatila. Još se uvijek ne zna kada će biti podnesen parlamentu.

Prijedlog ide korak dalje u usporedbi s mađarskim i češkim Građanskim zakonicima. Ukida ne samo potpuno, već i djelomično skrbništvo. Umjesto tih institucija uvodi opunomoćeništvo, institut koji se temelji na suodlučivanju koje ne ograničava poslovnu sposobnost štićenika, što je velikim dijelom slično i inspirirano njemačkim modelom *Betreunga*.

Prijedlog također uvodi druge, manje restriktivne alternative, kao što su odlučivanje uz podršku i anticipirane naredbe.

Opasnosti reformi

Osim donošenja koristi, reforme mogu također biti ozbiljna prepreka uvođenju odlučivanja uz podršku ukoliko se pažljivo ne provode. Na neke od opasnosti, poput neuzimanja u obzir socijalnih ograničenja i samo djelomične primjene Konvencije, već je upozoreno. Druge opasnosti, kao što su zadržavanje potpunog skrbništva zbog pritiska konzervativnih krugova (poput sudaca i psihijatarata), previše su očite da bi se o njima govorilo. Ovdje ću samo detaljno opisati jedan problem, mogućnost da „odlučivanje uz podršku“ donese više štete nego koristi.

Spomenuto odlučivanje uz podršku vrlo je osjetljiv institut budući da se uvodi u društvene sustave u kojima je kao pojam u zakonodavstvu potpuno nepoznata. Ono se mnogim stručnjacima može činiti previše nejasnom i teoretskom da bi bila provediva u praksi te bi oni preferirali „snažniju“, formaliziraniji institut s jasnijim pravilima i jednostavnijom primjenom, nešto sličnije tradicionalnom skrbništvu. Ovakav zahtjev ne treba odbaciti kao neosnovan. Kako će stručnjaci tih zemalja biti oni koji će taj institut primjenjivati, on mora biti nešto što mogu razumjeti i primijeniti. Ukoliko on nadilazi njihova očekivanja, jednostavno će ga zanemariti ili, što može biti još gore, prilagoditi svojim potrebama te ga primjenjivati na isti način na koji primjenjuju skrbništvo.

Međutim, to ne znači da odlučivanje uz podršku treba izmijeniti kako bi se u potpunosti udovoljilo tim zahtjevima. Nedostatak formalizma jedan je od glavnih obilježja odlučivanju uz podršku te je cjelokupni smisao tog instituta različitost u odnosu na skrbništvo. On ne bi smio biti izmijenjen do te mjere da izgubi dodir sa svojim osnovnim načelima. U protivnom bi odlučivanje uz podršku bilo samo mrtvo slovo na papiru.

Tako dolazi do sraza između ovih dvaju zahtjeva te ne postoji jednostavan odgovor na pitanje kako ih pomiriti. Treba napomenuti da velik dio otpora odlučivanju uz podršku proizlazi iz činjenice da je riječ o novom i nepoznatom institutu s kojim stručnjaci nemaju previše iskustva. Mnoge nedoumice mogu se otkloniti tako da se osigura više informacija, u obliku obuka i informativnog materijala. Odlučivanje uz podršku postupno će biti uvedeno u praksu, s razvojem njegovih načina primjene u različitim sferama života. Do tada, vjerojatno je potrebno uvesti više formalizma kako bi se osiguralo da taj institut ne ode u krivom smjeru.

Zaključak

Provedba članka 12. Konvencije neće biti jednostavan zadatak, koji svakako ne može biti ispunjen usvajanjem jednog niza zakona. Međutim, to ne znači da se zemlje Središnje i Istočne Europe do nastupa pravih uvjeta ne trebaju upustiti u reformu pravosuđa. Kako su društvene prepreke odlučivanju uz podršku djelomično stvorene zakonima, zakoni mogu odigrati ulogu pri njihovu prevladavanju. Taj bi koncept trebalo uvesti u naša zakonodavstva prije, a ne kasnije, vodeći pritom računa o svim opasnostima koje on donosi. Ovaj kratki članak ponudio je nekoliko gledišta i primjera problema kojih trebamo biti svjesni.

3.14. Margit Uhlich, LL.M., savjetnica u Uredu pravobranitelja Republike Austrije

Poslovna sposobnost osoba s mentalnim invaliditetom⁸² u Republici Austriji

Svrha ovog izlaganja⁸³ je dati pregled pravnog stanja i rasprave o provedbi članka 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Republici Austriji. Zbog lišenja poslovne sposobnosti, osobe s mentalnim oštećenjima također su spriječene u ostvarivanju ostalih ljudskih prava. Izlaganje završava davanjem primjera za područje u kojem se poslovna sposobnost i samoodređenje osoba s mentalnim oštećenjima već primjenjuje u Republici Austriji – pravo glasa.

U Republici Austriji, skrbničko zakonodavstvo stupilo je na snagu 1984. i zamijenilo je zakon o lišavanju (Entmündigungsordnung).

Skrbnik može biti imenovan za osobu s mentalnim oštećenjima koja je punoljetna i nije sposobna štiti svoje interese i prava. Sud je odgovoran za imenovanje, opoziv i kontrolu rada skrbnika. U većini slučajeva skrbnik se imenuje na zahtjev srodnika ili neke ustanove.

Ovisno o stupnju teškoće i potrebama osobe, sud imenuje skrbnika samo za obavljanje određenog posla (na primjer izvršenje poslovne transakcije) ili za obavljanje posebnih vrsti poslova (na primjer financijsko poslovanje, zastupanje pred sudovima) ili, u slučaju nepostojanja druge mogućnosti, za obavljanje svih poslova. U praksi, skrbnik se često imenuje za obavljanje svih poslova iako to nije potrebno. U više od polovice svih slučajeva, skrbnik je odgovoran za obavljanje svih poslova u ime osobe s invaliditetom.

Prvenstveno se skrbnikom imenuje bliži srodnik šticećenika. U slučaju da to nije moguće, za skrbnika se imenuje udruga za skrbništvo, pravnik ili neka druga odgovarajuća osoba kao što je primjerice socijalni radnik.

Broj osoba pod skrbništvom s vremenom je znatno porastao. Od 2000. zabilježen je porast skrbništava za 50%. U Republici Austriji, koja ima oko 8,5 milijuna stanovnika, više od 50.000 osoba je pod skrbništvom. Razlozi povećanja broja skrbništava zasigurno su rastući broj starijih osoba s mentalnim poremećajima i činjenica da se o dodjeljivanju skrbništva često odlučuje prebrzo, bez dovoljnog razmatranja ostalih mogućih alternativa skrbništvu.

Rastući broj skrbništava osobito je doveo do gubitka kvalitete brige za osobe s invaliditetom od strane skrbnika. Kako su ovlasti udruga za skrbništvo ograničene, sve više skrbništava preuzimaju pravnici. U Beču postoji nekoliko pravnika od kojih je svaki istovremeno preuzeo skrbništvo za više od 100 osoba.

Svake godine, velik broj osoba s invaliditetom ili njihovi srodnici obraćaju se Uredu pučkog pravobranitelja Republike Austrije jer nisu zadovoljni imenovanjem ili radom skrbnika. Na primjer, žale se da ne mogu stupiti u kontakt sa skrbnikom, da od skrbnika primaju premalo novca za hranu, odjeću i lijekove ili da skrbnik ne brine na adekvatan način za šticećenika. Mnoge osobe nisu

⁸² Pod terminom 'osoba s mentalnim invaliditetom' u članku misli se skupno na osobe s intelektualnim i mentalnim/ psihosocijalnim oštećenjima (op. urednice)

⁸³ Izlaganje je predstavljeno na stručnom skupu „Poslovna sposobnost i skrbništvo u Hrvatskoj – raskorak između Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i prakse“ u Šibeniku 5. listopada 2011.

nikada upoznale svog skrbnika ili s njime nisu nikada osobno razgovarale.

Nisu rijetke pritužbe o izostanku osobnog kontakta sa štíćenikom tijekom više mjeseci. Takve se pritužbe uglavnom odnose na slućajeve u kojima su pravnici imenovani skrbnicima.

U tom kontekstu, Ured pućkog pravobranitelja Republike Austrije kritizira uskraćivanje obiteljskih prava. Srodnici mogu podnijeti žalbu sudu, vezanu uz lošu brigu skrbnika za štíćenika. Sud je također obvezan ispitati osnovanost žalbe. Međutim, srodnici nemaju pravo biti obaviješteni o ishodu žalbe od strane suda. Ured pućkog pravobranitelja Republike Austrije traži da srodnici imaju pravo biti obaviješteni o ishodu podnesene žalbe od strane suda.

Ured pućkog pravobranitelja Republike Austrije također kritizira činjenicu da osobe pod skrbništvom nemaju mogućnost angažiranja odvjetnika koji bi poduzeo mjere protiv skrbnika.

Austrijsko skrbnićko zakonodavstvo znatno je izmijenjeno amandmanima 2006., koji su stupili na snagu 2007. godine. Glavni razlog donošenju amandmana bio je rastući broj osoba pod skrbništvom. Ciljevi amandmana bili su smanjenje broja skrbništava, poboljšanje kvalitete brige skrbnika te samoodređenje osoba s invaliditetom.

Smanjenje broja skrbništava

S ciljem smanjenja broja osoba pod skrbništvom, poduzeto je nekoliko mjera.

Supsidijarnost je kod skrbništva izrićitije naglašena nego prije. Skrbnik može biti imenovan samo u slućaju kada osoba s invaliditetom nije u stanju obavljati svoje poslove uz pomoć blićih srodnika, ustanova za njegu ili socijalnih slućbi.

Također su stvorene alternative skrbništvu kao što su davanje punomoći blićim srodnicima ili zastupanje štíćenika od strane blićih srodnika kada je rijeć o obavljanju jednostavnijih poslova.

Kada je rijeć o davanju punomoći, štíćenik može sam imenovati svoga zastupnika. Punomoć je pravovaljana samo u slućaju poslovne nesposobnosti.

Nadalje, ustanovljeno je zastupanje štíćenika od strane blićih srodnika kada je rijeć o obavljanju jednostavnijih poslova. Blići srodnici mogu zastupati osobu s mentalnim poteškoćama ukoliko ona više nije u stanju obavljati svakodnevne poslove. Za razliku od davanja punomoći, zastupnika ne imenuje osoba s invaliditetom. Osoba s invaliditetom jedino može u bilo koje vrijeme sprijećiti blićeg srodnika od zastupanja njegovim opozivom.

Nedostatak davanja punomoći i prava zastupanja blićem srodniku je činjenica da zastupnik nije podvrgnut kontroli suda. Taj nedostatak kontrole nije u skladu sa ćlankom 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Kako bi se skrbništvo izbjeglo i ogranićilo samo na slućajeve u kojima je ono zaista nućno, postupak davanja punomoći uveden je u sudskom postupku. Prije poćetka sudskog postupka, sud može kontaktirati udrugu za skrbništvo kako bi istraćila koje je poslove potrebno obaviti te jesu li moguće alternative skrbništvu poput zastupanja od strane blićih srodnika.

Poboljšanje kvalitete brige skrbnika za osobu s invaliditetom

Drugi cilj donošenja amandmana na skrbničko zakonodavstvo 2006. bio je pridavanje veće pažnje brizi skrbnika za osobe s invaliditetom. Kako bi se postigao taj cilj, donesen je niz amandmana.

Tako je, na primjer, ograničen broj osoba koje može zastupati jedan skrbnik. Bliži srodnici ili druge odgovarajuće osobe ne mogu istovremeno zastupati više od 5 osoba, dok pravnici ne mogu zastupati više od 25 osoba. Ova je stroga odredba ublažena 2009. iz razloga što je broj skrbnika nedostatan, a ovlasti udruga za skrbništvo su ograničene.

Nadalje, skrbnik je dužan jednom mjesečno održavati osobni kontakt sa štíćenikom. Međutim, ne postoji mehanizam provjere stvarnog održavanja tih kontakata. Stoga bi obvezno dokumentiranje tih kontakata bilo poželjno.

Skrbničko zakonodavstvo ističe kako skrbnici imaju obvezu pružanja podrške osobama s invaliditetom kako bi one mogle živjeti u skladu sa svojim vlastitim željama, mogućnostima i sposobnostima. Stoga je upitno je li jedan osobni kontakt mjesečno dovoljan kako bi se ta obveza ispunila.

Osobe pod skrbništvom često se žale na kvalitetu i učestalost održavanja osobnog kontakta sa skrbnikom. Te se pritužbe u većini slučajeva odnose na skrbništva kod kojih je pravnik imenovan skrbnikom.

Pritužbe se odnose na činjenicu da skrbnici često uopće nisu telefonski dostupni ili se osobni kontakt sa skrbnikom održava rjeđe nego jednom mjesečno. Osobe pod skrbništvom često se žale da ih skrbnici ne žele pažljivo saslušati te da bez davanja objašnjenja ne uzimaju u obzir njihove želje. Također, žale se da nisu unaprijed obaviješteni o financijskim odlukama, kao i da nemaju priliku izraziti svoje želje.

Mnoge osobe pod skrbništvom ne doživljavaju skrbništvo kao pomoć i potporu, već kao nešto što im je nametnuto izvana i što kvalitetu njihova života čini lošijom.

Udruge osoba s invaliditetom smatraju da bi skrbnici trebali posjedovati dobre komunikacijske vještine, pažljivo slušati svoga štíćenika te mu dati jasne i razumljive odgovore na pitanja. Općenito bi skrbnici trebali posvećivati više vremena razgovoru sa svojim štíćenicima.

Poboljšanje samoodređenja

Još jedan cilj donošenja amandmana na skrbničko zakonodavstvo 2006. bilo je poboljšanje samoodređenja osoba s mentalnim poteškoćama.

S tim ciljem, sud je sada obavezan poštivati želje osobe s invaliditetom prilikom odabira skrbnika, ukoliko je to u najboljem interesu osobe s invaliditetom. Osoba također može izraziti svoje želje prije nego li je lišena poslovne sposobnosti, pri čemu te želje mogu biti zabilježene u službenu središnju bazu podataka koju vode sudovi.

Skrbnik je dužan obavijestiti osobu s invaliditetom o planiranim odlukama i dati joj priliku o njima izraziti svoje mišljenje. Želje osobe s invaliditetom treba uzeti u obzir što je više moguće. Međutim, kada je riječ o stvarnoj obaviještenosti osobe s invaliditetom i poštivanju njezine želje,

ne postoji djelotvorna i redovita kontrola kao niti obveza dokumentiranja učinjenog.

Amandmanima na skrbničko zakonodavstvo iz 2006. također su se regulirali pristanak na bolničko liječenje i promjena prebivališta. Osobe pod skrbništvom same odlučuju o mjestu prebivališta i bolničkom liječenju ukoliko imaju sposobnost razumijevanja. U suprotnom, skrbnik odlučuje o mjestu boravišta ili bolničkom liječenju.

Skrbničko zakonodavstvo Republike Austrije i članak 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom

Amandmani na skrbničko zakonodavstvo iz 2006. doveli su do niza poboljšanja za osobe s invaliditetom. Međutim, ti amandmani nisu dovoljni za promjenu paradigme od modela „supstitucijskog donošenja odluka“ do „sustava odlučivanja uz podršku“ prema članku 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Kada se radi o poslovima za čije obavljanje je imenovan skrbnik, osoba s invaliditetom općenito ne može obavljati pravne radnje. Obavljanje svih pravnih radnji od strane skrbnika u ime štíćenika nije u skladu sa člankom 12. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Alternativni oblik postojećem modelu skrbništva bila bi odredba slična postojećoj kada je riječ o odlučivanju o mjestu boravišta i bolničkog liječenja. Osoba s invaliditetom može sama donijeti odluku uz potrebnu podršku ukoliko ima sposobnost razumijevanja u pojedinom slučaju. U suprotnom, odluku donosi skrbnik.

Vezano uz provedbu članka 12. u Republici Austriji, raspravlja se o njemačkom modelu. U Njemačkoj, imenovanje skrbnika (Betreuer) nije povezano s lišavanjem poslovne sposobnosti. Štíćenik može obavljati pravne radnje, a za obavljanje onih poslova za koje je imenovan skrbnik potrebno je odobrenje osobe s invaliditetom. Pritom je važno da osoba s invaliditetom donosi odluku prije skrbnika.

Republika Austrija je 2008. ratificirala Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom. Rasprava o usklađenosti sustava skrbništva sa člankom 12. u Republici je Austriji relativno nova. Za sada austrijska vlada ne planira poduzeti konkretne mjere za donošenje novih amandmana na skrbničko zakonodavstvo i provedbu članka 12.

Prema stavku 3. članka 12., države stranke dužne su osobama s invaliditetom osigurati potrebnu potporu kako bi mogle ostvariti poslovnu sposobnost i donositi odluke. Takva potpora može biti tekst u lako čitljivoj verziji o određenim temama ili pomoćnik koji osobi može pružiti sve informacije potrebne za donošenje odluke. U Republici Austriji nedostaju modeli potpore za osobe s mentalnim poteškoćama. Do sada je u Republici Austriji bilo provedeno tek nekoliko projekata kojima je osobama s invaliditetom pružena potpora prilikom planiranja njihovih života i donošenja odluka, kao što je, na primjer, bio projekt naslova „Persönliche Zukunftsplanung“ (osobno planiranje budućnosti) Ustanove za socijalnu skrb Lebenshilfe.

U vezi s navedenim, potrebno je navesti da u većini pokrajina Republike Austrije osobe s mentalnim poteškoćama nemaju pravo na usluge osobnog asistenta. Osobama s invaliditetom potrebna je pomoć osobnog asistenta kako bi zaista mogle voditi samoodređen i samostalan život. Kriteriji prihvatljivosti za stjecanje prava na osobnog asistenta su u većini pokrajina tjelesno

oštećenje, radna dob, sposobnost samostalnog organiziranja i život u privatnom domaćinstvu. Ured pučkog pravobranitelja Republike Austrije traži pravo na osobnog asistenta i za osobe s mentalnim poteškoćama.

Prije nekoliko godina Ured pučkog pravobranitelja Republike Austrije raspravljao je o alternativama rastućem broju skrbništava kada je riječ o starijim osobama. U svojoj odluci da se izbjegne skrbništvo, Ured pučkog pravobranitelja Republike Austrije pod naslovom „Alterwohlfahrt“ predlaže poseban oblik potpore starijim osobama.

Zbog lišenja poslovne sposobnosti, osobe s mentalnim poteškoćama također su spriječene u ostvarivanju ostalih ljudskih prava.

Na primjer, u Republici Austriji osoba pod skrbništvom može se vjenčati samo uz pristanak skrbnika. Na taj je način prekršeno pravo na obiteljski život (prema Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom). Stavak 1. članka 23. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom prihvaća i poštuje pravo svih ljudi koji su u dobi za sklapanje braka na ženidbu i zasnivanje obitelji.

Pravo glasa

U Republici Austriji, područje u kojem se već provodi puno samoodređenje osoba s mentalnim poteškoćama je pravo glasa. U Republici Austriji osobe pod skrbništvom bile su do 1987. isključene iz prava glasa. Ustavni sud Republike Austrije je 1987. ukinuo ovu zakonsku odredbu kao neustavnu.

Ustavni sud opravdao je ukidanje ove zakonske odredbe tvrdnjom da se tom odredbom krši ustavno načelo jednakosti, budući da su osobe pod skrbništvom bile automatski lišene prava glasa. Glavni kriterij izuzeća od prava glasa bio je imenovanje skrbnika. Okolnosti pod kojima je imenovan skrbnik i razlozi njegovog imenovanja nisu uzeti u obzir.

U Republici Austriji također postoje kritičari davanja prava glasa svim osobama s mentalnim poteškoćama, smatrajući da pravo glasa smije biti dano samo onim osobama s mentalnim poteškoćama koje imaju potrebnu sposobnost razumijevanja značenja i posljedica izbora.

S obzirom na navedeno, za svaki pojedini slučaj bilo bi nužno ispitati sposobnost razumijevanja značenja izbora osobe s mentalnim poteškoćama. Iz tog konteksta proizlazi niz pitanja. Tko odlučuje je li osoba s mentalnim poteškoćama sposobna glasovati? Postoji li metoda kojom se sposobnost glasovanja može procijeniti? Pod kojim je okolnostima osoba sposobna glasovati?

Navedene poteškoće prilikom procjene sposobnosti glasovanja bile su očigledno još jedan razlog zašto Nacionalno vijeće Republike Austrije nije odlučilo donijeti novi propis nakon što je Ustavni sud ukinuo navedenu zakonsku odredbu. Republika Austrija jedna je od malobrojnih europskih zemalja u kojima osobe s mentalnim poteškoćama uživaju pravo glasa bez ograničenja (primjerice također Španjolska, Švedska, Nizozemska).

U većini europskih zemalja osobe pod skrbništvom automatski su isključene iz prava glasa (primjerice Bugarska, Mađarska, Poljska, Grčka, Portugal, Slovačka, Irska, Republika Češka, Njemačka). Ovakvim automatskim lišavanjem prava glasa za osobe s mentalnim oštećenjima

krše se Europska konvencija o ljudskim pravima i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom.

Međutim, pravo glasa samo po sebi nije dovoljno kako bi osobe s invaliditetom zaista mogle sudjelovati u izborima. Kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom mogu iskoristiti pravo glasa, potrebno je poduzeti niz mjera. U Republici Austriji se u tu svrhu ustanovljuju posebna biračka mjesta u većim medicinskim ustanovama i staračkim domovima, kao i „mobilna izborna povjerenstva“.

Slijepi osobe te osobe s oštećenjem vida i tjelesnim oštećenjima imaju mogućnost dolaženja na izbore u pratnji osobe koja im pomaže prilikom glasovanja. Izborni propisi, međutim, ne daju takvu mogućnost osobama s mentalnim oštećenjima. Kada je o njima riječ, za svaku se osobu posebno utvrđuje smije li na biračko mjesto doći u pratnji osobnog asistenta ili druge osobe od povjerenja.

Kako bi mogle sudjelovati u političkom životu i izborima, osobama s teškoćama u učenju potrebne su informacije o izbornom postupku i političkim programima dostupne na lako razumljivom jeziku. U Republici Austriji udruge osoba s invaliditetom kritiziraju nedostatak informacija o tim temama koje bi bile dostupne u lako razumljivoj verziji, kao i nedostatak mjera za provođenje političke edukacije za osobe s teškoćama u učenju.

4. PRIMJERI IZ PRAKSE UREDA PRAVOBRANITELJICE ZA OSOBE S INVALIDITETOM

Primjer 1:

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom zaprimio je pritužbu kćeri - skrbnice osobe lišene poslovne sposobnosti. Stranka je nezadovoljna odnosom prema njoj kao skrbnici od strane djelatnika centra za socijalnu skrb u pogledu podnošenja skrbničkih izvješća. Naime njezin otac je umirovljenik, živi sa svojom suprugom i dvije kćeri. Kao posljedica moždanog udara oduzeti su mu svi udovi te ima smetnje govora i gutanja. Obitelj s njim komunicira na specifičan način putem abecede i treptaja očima. Navode da prati TV program i sva događanja za koja je zainteresiran i smatraju da je dobro upućen u zbivanja oko sebe. Usprkos tome u potpunosti je lišen poslovne sposobnosti na zahtjev obitelji jer se u tom trenutku to činila najprimjerenija zaštita s obzirom da su imali poteškoće s podizanjem njegove mirovine, registriranjem automobila i sl. Supruga je nakon njegovog moždanog udara napustila svoj posao kako bi mu se u potpunosti posvetila i njegovala ga te sada nema vlastitih prihoda. Obitelj ranije nije bila poznata centru za socijalnu skrb, živjeli su skladnim obiteljskim životom, a nakon lišenja poslovne sposobnosti oca, centar je u redovnim obilascima utvrdio kako je obitelj urednih odnosa i dinamike te primjereno skrbi o svim njegovim potrebama. Imenovani raspolaže mirovinom (oko 4.500,00 kn) te ostvaruje doplatka za pomoć i negu od 500,00 kn mjesečno, a uz to posjeduje i neke nekretnine i automobil.

Poteškoće su nastale zbog činjenice da centar za socijalnu skrb od skrbnice traži da dva puta godišnje dostavi pisano izvješće o svome radu i o stanju štíćenikove imovine te detaljan popis i opis svih rashoda što ne drži spornim. Međutim, skrbnici teškoću predstavlja obaveza **prilaganje dokaza** o svim utrošenim sredstvima u vidu pojedinačnih računa za svaki pojedini rashod. Skrbnici je prigovoreno što nije priložila dovoljno računa kojima se može opravdati potrošena mirovina te kćer spominje sve rashode za koje zaista i nema račun (npr. račun za kupnju voća i povrća na tržnici, za logopeda i druge tretmane koje njezinom ocu plaćaju privatno i sl.). Time je dovedena u situaciju da je primjerice za vrijeme trudnoće morala stajati u redu na pošti radi plaćanja režija jer joj je rečeno da ukoliko plati režije putem internet bankarstva „nema valjani dokaz o uplati“. Navodno joj je čak rečeno i da voće može kupiti u nekom trgovačkom centru gdje bi za kupnju dobila račun što ju je posebno povrijedilo jer je njezin otac oduvijek volio kupovati na tržnici pa ga i sada redovito vode na tržnicu kako bi on sam birao voće i povrće koje želi. Nadalje, iz centra su joj postavljali pitanja vezana i za neke druge obiteljske troškove, kao npr. sporno pitanje o tome smiju li se iz mirovine kupiti čarape za vene za štíćenikovu suprugu. U centru za socijalnu skrb su objasnili da to nije njegova potreba te da je to stoga sporno!

Rješenjem o stavljanju pod skrbništvo određeno je da skrbnik samostalno obavlja poslove redovitog upravljanja štíćenikovom imovinom te da ne može samostalno, bez odobrenja centra „poduzeti posao koji prelazi redovito poslovanje imovinom i pravima štíćenika.“ Budući da iznos mirovine kao jedini prihod obitelji i služi za podmirivanje životnih potreba njezinog oca i majke, skrbnica smatra neopravdanim takav zahtjev centra za socijalnu skrb za predavanje dokaza o cjelokupnom utrošenom iznosu jer takav zahtjev zadire u njihov način života.

Stručni djelatnici centra za socijalnu skrb potvrdili su kvalitetnu brigu obitelji o štíćenikovim potrebama, međutim, potvrdili su i obavezu skrbnice da dokumentira svaki rashod te upozorili da ona to uglavnom ne čini u cijelosti, ali su oni unatoč tome tolerantni s obzirom da „obitelj o štíćeniku

dobro brine.“ Stručni radnici ulazili su u ocjenu i komentiranje pojedinačnih proizvoda po računima koje skrbnica kao dokaz prilaže pa se tako primjerice komentiralo kupljeno pivo, cigarete i sl.

Ukazano im je da ovakvo postupanje i traženje znači da štíćenik nakon njegova stradavanja nema više pravo, bez posebnog odobrenja centra za socijalnu skrb, ostvarivati svoje ranije planove, održavati običaje (npr. primanje gostiju i posluživanje piva) i u konačnici da on više ne treba u istoj mjeri kao do sada skrbiti za svoju suprugu ni u punom iznosu podmirivati njezine potrebe (npr. kupnja čarapa za vene), iako on prema svojoj supruzi i dalje ima i zakonske i moralne obaveze. Unatoč ovoj argumentaciji djelatnici ostaju kod stava da je to nužno i da je to njihova zakonska uloga.

U zakonskim i podzakonskim odredbama ne postoji temelj da se za trošenje redovitih štíćenikovih prihoda traži od skrbnika dokaz o redovitim rashodima štíćenika, nego samo opis i popis tih rashoda, što ne mora uključivati podnošenje računa za svaku kupnju osnovnih životnih namirnica ili podmirenje neke druge životne potrebe štíćenika ili članova njegove uže obitelji. Dovoljno je u skrbničkom izvješću u opisu i popisu redovitih rashoda navesti da se mirovina troši na redovne svakodnevne potrebe štíćenika i njegove obitelji, primjerice na prehranu, režijske troškove, troškove liječenja i rehabilitacije i druge osnovne potrebe, bez podnošenja svakog računa za kupnju, plaćanje režija i sl.

Stoga je od tadašnjeg Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi zatraženo da centru za socijalnu skrb dostavi uputu o primjeni odredbi Pravilnika o načinu vođenja očevidnika i spisa predmeta osoba pod skrbništvom, načinu popisa i opisa njihove imovine te podnošenja izvješća i polaganja računa skrbnika (NN 32/05).

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom zatražio je da navedeni centar ubuduće postupa u skladu s propisima, ali i temeljem odredbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom („Narodne Novine – Međunarodni ugovori“ br. 6/07., 3/08., 5/08.) koja je nakon ratifikacije dio pravnog poretka RH-a. Stoga je obaveza svih tijela i ustanova u RH da u praksi uvažavaju odredbe ove Konvencije, naročito njezina načela iz čl.3., a to su: (a) poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije, uključujući slobodu osobnog izbora i neovisnost osoba, (b) nediskriminacija, (c) puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo, (d) poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti (e) jednakost mogućnosti, (f) pristupačnost, (g) jednakost između muškaraca i žena.

Primjer 2.

Ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom zaprimio je pritužbu osobe u potpunosti lišene poslovne sposobnosti koji se u svojem podnesku pritužuje na postupanje nadležnog centra za socijalnu skrb i njegovih skrbnika u pogledu raspolaganja njegovom imovinom te na kršenje njegovih ljudskih prava. Imenovani navodi da je odmah nakon smrti njegovih roditelja, gotovo cjelokupna njegova imovina u kratko vrijeme prodana u bescjenje bez stvarne potrebe, da se cjelokupni tijek prodaje i kasnije raspolaganje novčanim sredstvima odvijao bez njegovog znanja te da se nikada nije tražilo njegovo mišljenje o tim prodajama.

Nadzor nad radom navedenog centra utvrdio je da je „štíćenik bio upoznat s ovim postupcima kroz razgovore prilikom obilaska u udomiteljskoj obitelji i obaviješten o tim prodajama te da je „to vidljivo u opisu stručnog radnika u SOD-u.“

Smatramo da je bilo nužno, s obzirom da se radi o vrlo važnom pitanju od interesa za štíćenika, zatražiti njegovo mišljenje i saslušati ga o navedenom ili vještačenjem utvrditi njegovu nesposobnost razumijevanja značenja i pravnih posljedica tih postupaka.

Nadalje, unutarnjim nadzorom je utvrđeno da su svi postupci prodaje nekretnina započeli zahtjevom skrbnika da mu se odobri raspolaganje imovinom, ali nisu navedeni razlozi zbog kojih je skrbnik dao takve prijedloge, niti je utvrđen interes štíćenika koji se tim prodajama želio osigurati. U svim spisima prodaje nekretnina dokumentacija je bila oskudna, spisi uglavnom sadrže prijedlog skrbnika za raspolaganje imovinom i rješenje kojim se taj prijedlog odobrava, eventualno dokaz o plaćenim troškovima vještačenja vrijednosti nekretnine iz sredstava štíćenika te dokaz o polaganju odgovarajućeg novčanog iznosa na račun štíćenika, odnosno oročenog štednog uloga. Međutim, navedenim nalazom nije obrazložen i niz drugih okolnosti ovog slučaja koje pritužitelj drži spornim (npr. pohrana stvari iz njegove kuće, vraćanje sredstava osobama kojima je on navodno dugovao određena novčana sredstva, ali nije utvrđena pravna osnova za vraćanje sredstava vjerovnicima osim njihovih zahtjeva upućenih skrbniku ili centru za socijalnu skrb i dr.).

Spornim smatramo više činjenica koje se odnose i na sam postupak prodaje, utvrđivanje vrijednosti nekretnina te je daljnje postupanje u ovom predmetu u tijeku. Međutim, ovdje želimo ukazati na značaj dosljednog provođenja čl. 183.ObZ. i činjenice da se ovim nalazom nadzora nedovoljno problematizira nedostatak timske odluke vezano uz svrhu raspolaganja imovinom štíćenika (prodaje imovine). Jednako se tako ne problematizira ni izostanak izvješća socijalnog radnika ili stručnog tima koje prethodi izradi rješenja kojim se skrbniku odobrava raspolaganje imovinom u vlasništvu štíćenika i definira namjena sredstava dobivenih prodajom imovine! Smatramo da upravo izvješće socijalnog radnika i timska sinteza trebaju biti OBAVEZAN dio svakog predmeta raspolaganja imovinom štíćenika, jer obrazlažu razlog i svrhu prodaje nekretnine, kontekst štíćenikovog života, potrebe, perspektive, tržišni kontekst i sl.

Nema ni jedne odgovorne osobe koja s posebnom pažnjom ne ulazi u postupak prodaje svoje imovine pa se najmanje toliko očekuje i od organa skrbništva. Bez svrhe prodaje i smislene namjene tih sredstava, ona postaje svrha sama sebi. Upravo prodaja nekretnina u ovom se nalazu označava kao „očuvanje“ imovinskih interesa štíćenika, dok sam štíćenik smatra da je tim postupcima lišen svoje imovine i razvlašten jer su prodane sve nekretnine koje je imao u vlasništvu, a koje su bile bez tereta.

Člankom 183. Obiteljskog zakona štíćenikova imovina navedena je kao posljednji izvor sredstava za podmirenje njegovih potreba, one se samo **iznimno** mogu namiriti iz one imovine koja štíćeniku ne služi za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Člankom 186. st.2. naloženo je centru za socijalnu skrb da u svojoj odluci o odobrenju za raspolaganje imovinom štíćenika **određuje namjenu pribavljenih sredstava i nadzire njihovu uporabu**. U ovom slučaju nije utvrđeno koja se prvenstvena svrha željela postići prodajama svih ovih nekretnina koje su sve prodane gotovo u isto vrijeme te kako je time postignuto očuvanje imovinskih interesa štíćenika.

Stoga smatramo da nisu na zakonit način zaštićeni imovinski interesi osobe između ostalog i zato što nema dokaza da se radilo o namjenskoj prodaji kojom se štíćeniku osiguravaju nužno potrebna sredstva za život.

5. EVALUACIJA

Skup je održan u organizaciji Ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom u suradnji s Programom ujedinjenih naroda za razvoj, Hrvatska (UNDP) i Pravosudnom akademijom, a pod pokroviteljstvom Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i uz sponzorstvo Regionalnog centra Programa Ujedinjenih naroda za razvoj Bratislava, Slovačka, Ureda izaslanika za socijalne poslove pri Veleposlanstvu Republike Austrije i Američkog veleposlanstva.

Skupu je nazočilo 340 sudionika sudaca izvanparničnih odjela općinskih sudova, sudskih vještaka-psihijatarata koji vještače u postupcima lišavanja poslovne sposobnosti, socijalnih radnika i pravnika iz centara za socijalnu skrb, predstavnika Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, saveza i udruga osoba s invaliditetom, pravobraniteljskih ureda iz Hrvatske (pravobraniteljica za djecu Republike Hrvatske Mila Jelavić, savjetnica pučkog pravobranitelja Nikica Franić), savjetnica zaštitnika građana Republike Srbije Dragana Grabovica, savjetnica pravobranitelja Makedonije Tamara Stefanovska, savjetnik pravobranitelja Crne Gore Ivan Krkeljić, zamjenik pravobranitelja Kosova Isa Hasani, predstavnik Ministarstva rada i socijalne politike Bosne i Hercegovine Tomislav Pupiće te predstavnici medija.

Kao organizatori željeli smo okupiti sve dionike u procesu skrbništva bez obzira na njihova međusobna neslaganja i činjenicu da neka od iznesenih mišljenja odstupaju od Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Ta mišljenja odražavaju trenutno stanje stvari u Republici Hrvatskoj i predstavljaju polaznu točku u odnosu na koju treba planirati reformu i u smislu promicanja Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i podizanja razine svijesti o ljudskim pravima osoba s invaliditetom.

Kao jednu od neočekivanih pozitivnih reakcija na skup, zabilježili smo angažiranje ostalih dionika u procesu skrbništva nad osobama s invaliditetom na problematiziranju trenutnog sustava skrbništva kroz organiziranje stručnih skupova na tu temu.

Pravosudna akademija u 2012. planira organizirati skup na temu lišavanja poslovne sposobnosti, a u prosincu 2011. Hrvatski liječnički zbor-Sekcija za psihosocijalne metode liječenja psihoza, Hrvatsko društvo za forenzičku psihijatriju i Udruga za zaštitu i promicanje mentalnog zdravlja 'Svitanje' uz potporu Vlade Republike Hrvatske-Ureda za ljudska prava organizirali su skup na temu lišavanje poslovne sposobnosti: smjernice za suce, vještake i socijalne radnike na kojem je i ciljana skupina skupa jednaka onoj skupini koji je organizirao Ured pravobraniteljice, a angažiran je i dio predavača sa skupa u Šibeniku.

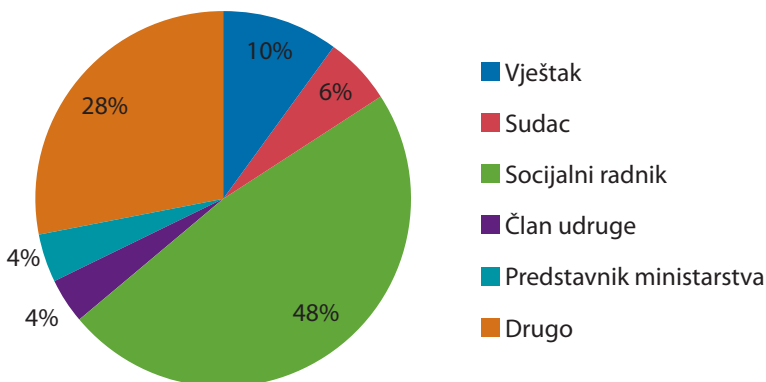
Na skupu je proveden Evaluacijski upitnik. Rezultati su sljedeći:

Prema anonimnom Evaluacijskom upitniku skup je ocijenjen ocjenom vrlo dobar (4) na ljestvici od 1 do 5.

Ukupno je 114 sudionika ispunilo i predalo evaluacijski upitnik temeljem kojeg smo dobili sljedeće podatke:

Na pitanje br. 1. „Područje rada sudionika“ u kojem smo tražili da se zaokruži funkcija u instituciji sudionika, dobili smo podatke od ukupno 11 sudskih vještaka, 7 sudaca, 55 socijalnih radnika, 5 članova udruge, 4 predstavnika ministarstava dok je 32 ispitanika zaokružilo opciju ostalo.

Zanimanje

Na pitanje br.2. sudionici su trebali zaokružiti neka od dolje navedenih (jedan ili više) odgovora:

A - na ovom skupu stekao sam nova saznanja o Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom

B - počeo sam razmišljati o ljudskim pravima osoba s invaliditetom na drugačiji način

C - mislim da je već sada moguće promijeniti praksu postupanja

D - mislim da je potrebno promijeniti cijeli sustav skrbništva

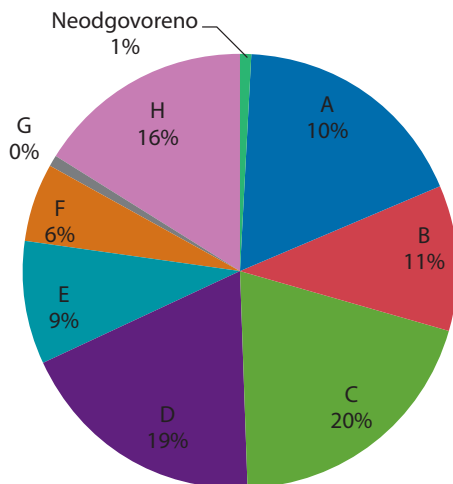
E - mislim da naše zakonodavstvo u području skrbništva dovoljno poštuje ljudska prava

F - način na koji sada radim ne treba u bitnome mijenjati

G - skrbništvo treba ukinuti

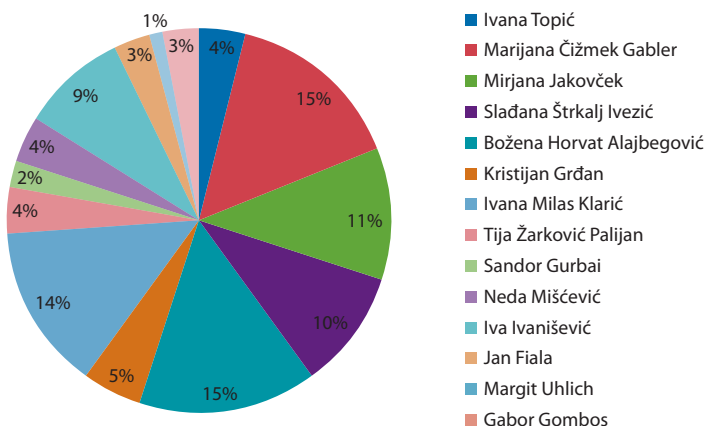
H - skrbništvo štiti osobe od zlorababa

Analiziranjem rezultata dobili smo podatke da 43 ispitanika smatra da su na ovom skupu stekli nova saznanja o Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, 27 sudionika ovaj skup je potakao na razmišljanje o ljudskim pravima osoba s invaliditetom na drugačiji način, 49 sudionika smatra da je već sada moguće promijeniti praksu postupanja, 46 sudionika smatra da je potrebno promijeniti cijeli sustav skrbništva, 23 sudionika smatra da naše zakonodavstvo u području skrbništva dovoljno poštuje ljudska prava, 14 sudionika razmišlja da način na koji sada rade ne treba u bitnome mijenjati, samo jedan sudionik je zaokružio slovo G - skrbništvo treba ukinuti, ali je ručno nadopisano da „takvo“ skrbništvo treba ukinuti a njih 39 smatra da skrbništvo štiti osobe od zlorababa a samo 3 sudionika nisu odgovorila na ovo pitanje.

Na pitanje br.3. sudionici su označili jednog ili više izlagača čije im je predavanje bilo zanimljivo i korisno.

Izlagач	Broj sudionika	Izlagач	Broj sudionika
Ivana Topić	15	Tija Žarković Palijan	15
Marijana Čižmek Gabler	56	Sandor Gurbai	9
Mirjana Jakovčev	40	Neda Mišćević	14
Slađana Štrkalj Ivezic	35	Iva Ivanišević	34
Božena Horvat Alajbegović	54	Jan Fiala	10
Kristijan Grđan	17	Margit Uhlich	2
Ivana Milas Klarić	49	Gabor Gombos	12

Na pitanje br. 4. sudionici su morali ocijeniti kvalitetu stručnog skupa na ljestvici od 1 do 5 pri čemu jedan znači najlošije, a pet predstavlja najbolju kvalitetu stručnog skupa.

Sudionici su kvalitetu skupa ocijeniti ocjenom vrlo dobar, odnosno odličan što znači da je većina njih zapravo zadovoljna kvalitetom stručnog skupa. Iz ankete se može izvući da nijedan sudionik nije smatrao da je kvaliteta skupa najlošija (1), samo jedan je odgovorio da je kvaliteta skupa loša (2), dok je njih 22 zaokružilo da ne misle da je kvaliteta skupa ni loša ni dobra (3), najviše ih je na ljestvici zaokružilo broj 4 smatrajući kvalitetu skupa dobrom, a 29 sudionika smatra kvalitetu stručnog skupa najboljom.

Na pitanje br. 5. sudionici su morali zaokružiti prema svojoj procjeni organizaciju stručnog skupa na ljestvici od 1 do 5 pri čemu je 1 bila najlošija ocjena, a pet najbolja.

Rezultati su slični kao i u prethodnom pitanju, većina njih je ocijenila organizaciju skupa vrlo dobrim, odnosno odličnim. To znači da ponovno nitko nije zaokružio najlošije (1), dvoje ih je zaokružilo loše (2), 17 sudionika smatra da organizacija stručnog skupa nije bila ni loša ni dobra (3), a najviše ih je zaokružilo broj 4 smatrajući da je organizacija skupa dobra - njih 61, dok je 33 sudionika organizaciju stručnog skupa ocijenilo ocjenom odličan (5).

Naročiti značaj ovom skupu daje činjenica da je prvi put na jednom mjestu okupio sve koji sudjeluju u postupku za lišenje poslovne sposobnosti – socijalne radnike, vještake i suce jer smo smatrali iznimno važnim međusobnu razmjenu iskustva i ukazivanje na nužnost međusobne suradnje koja je manjkava u dijelu kritičnog preispitivanja odluka s aspekta ljudskih prava.

Sudionici skupa aktivno su sudjelovali u raspravama.

6. ZAKLJUČCI

Nakon skupa predavači, kao i sudionici su donijeli određene zaključke koji vrijede za sve sudionike, a podredno i zaključke pojedinih struka, o tome kako unaprijediti praksu i u kojem smjeru krenuti u reformu sustava.

Zaključci skupa:

- potrebno je, kroz izmjene zakonodavstva reformirati sustav skrbništva kako bi se uskladio s načelima Konvencije - izlaganja i doprinosi sudionika u diskusiji pokazali su da sustav skrbništva u značajnoj mjeri ograničava prava osoba s invaliditetom – lišenih poslovne sposobnosti i često se koristi kao zamjena za učinkovitije sustave podrške koje bi trebalo razvijati. Iako je 2011. Sabor usvojio izmjene i dopune Obiteljskog zakona, isti se nije mijenjao u dijelovima koji se odnose na skrbništvo što samo po sebi ukazuje da na razini ministarstva ne postoji svijest o potrebi reforme tog područja.
- do reforme, potrebno je unaprijediti praksu:
 - ustanoviti suradnju između soc. radnika, posebno skrbnika i vještaka
 - uvesti multidisciplinarno vještačenje (psiholog, a po potrebi i ostali stručnjaci!)
 - provoditi kontinuiranu ciljanu edukaciju vještaka – liječničke struke za vještačenja poslovne sposobnosti
 - provoditi edukaciju sudaca i socijalnih radnika
 - provoditi edukaciju svih sudionika postupka u smislu upoznavanja s praksom Europskog suda za ljudska prava kako bi se znalo tumačiti Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koju su sva tijela dužna primjenjivati u svakodnevnom radu
 - skrbništvo je potrebno prevenirati, a jedan od načina njegove prevencije je i uspostavljanje sustava izvanbolničke rehabilitacije

Vjerujemo da su ciljevi ovog stručnog skupa ostvareni: sudionici su informirani o promjeni paradigme koju uvodi Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, o nužnosti usklađivanja hrvatskog zakonodavstva s odredbama Konvencije te doprinosu trenutnog podizanja razine zaštite ljudskih prava osoba s invaliditetom u praksi prije same promjene zakonske regulative, a kroz dosljedniju primjenu postojećih zakonskih odredbi.

Sudionici skupa ukazali su na veliki broj otvorenih pitanja iz područja lišavanja poslovne sposobnosti i jednakosti pred zakonom, a koja se odnose na primjenu Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u praksi, nužnost prevencije skrbništva i razvijanje mehanizama odlučivanja uz podršku.

Lišavanje poslovne sposobnosti ne smije biti zamjena za osiguranje cjelovite skrbi osobama s invaliditetom. S obzirom na obvezu preuzetu ratificiranjem Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, složili smo se da nam predstoji reforma sustava skrbništva.

Budući da je to jedan dulji proces, naša je obveza primjenjivati sadašnje zakonske odredbe u duhu Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.

Skup je potvrdio da je većina sudionika slabo upoznata s Konvencijom i zaokretom paradigme koju je Konvencija unijela, a posebno obvezama države koje proizlaze iz članka 12 Konvencije („Jednakost pred zakonom“). Stručni skup koji je na jednom mjestu okupio tako velik broj praktičara, ali i predstavnika ministarstava nadležnih za izradu zakona znatno je pridonio podizanju razine svijesti o Konvenciji i principu poštivanja ljudskih prava u postupcima prema osobama s intelektualnim i mentalnim (psiho-socijalnim) invaliditetom. Ova konferencija je pokazala i spremnost većine sudionika na prihvaćanje promjena koje će nužno uslijediti.

PRIJEDLOG AKTIVNOSTI 1: Skup je ujedno pokazao kako je potrebno nastaviti s aktivnostima edukacije o ljudskim pravima i načelima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom na svim razinama: od djelatnika centara za socijalnu skrb, sudaca, sudskih vještaka i liječnika psihijatera, ministarstava, ali i udruga koje djeluju u korist i interes osoba s invaliditetom, a sve uz što veće uključivanje samih osoba s invaliditetom.

Dok je ovaj stručni skup sudjelovanjem 190 djelatnika centara za socijalnu skrb iz cijele Hrvatske velikim dijelom obuhvatio tu populaciju praktičara, sljedeća aktivnost trebala bi biti usmjerena na liječnike psihijatre, a potom i na domove socijalne skrbi u kojima su smještene osobe s invaliditetom, a čiji djelatnici također nisu educirani o njihovim ljudskim pravima i načinima njihova ostvarivanja.

PRIJEDLOG AKTIVNOSTI 2: Tiskat će se i distribuirati zbornik radova iznesenih na konferenciji

PRIJEDLOG AKTIVNOSTI 3: Zatražiti očitovanje nadležnog tijela o planovima i strategijama te ukazati na nužnost zakonodavne reforme.

PRIJEDLOG AKTIVNOSTI 4: Predložiti Ministarstvu socijalne politike i mladih edukaciju djelatnika centara za socijalnu skrb o primjeni odredbi Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Izričito upozoriti Ministarstvo na nužnost pokretanja postupaka preispitivanja odluka o lišavanju poslovne sposobnosti koje nisu preispitane u posljednje 3 godine. Zatražiti konkretne rezultate provedene mjere (statističke pokazatelje).

Kontakt:

Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom

Savska cesta 41/3, 10 000 Zagreb

tel.: +385 1 6102 170

fax: +385 1 6177 901

www.posi.hr

e-mail: ured@posi.hr

*Zbornik je izrađen u suradnji s izlagačima stručnog skupa
Poslovna sposobnost i skrbništvo – raskorak između
Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i prakse
Solaris, Šibenik, 04. - 05. listopada 2011.*